

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Π.Μ.Σ. ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Διπλωματική Εργασία

**ΘΕΜΑ: ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΑΡΧΑΓΓΕΛΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ
ΓΑΜΟΥ**

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΝΟΜΑ	ΒΑΘΜΙΔΑ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ/ΟΥΣΑ
Κατσαδώρας Γεώργιος	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Επιβλέπων
Κοντάκος Αναστάσιος	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος εξεταστικής επιτροπής
Κλαδάκη Μαρία	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος εξεταστικής Επιτροπής

Φοιτήτρια

ΛΑΜΠΡΙΑΝΟΥ ΑΝΘΟΥΛΑ

Αριθμός Μητρώου: 41120008

Ρόδος

Ιούνιος, 2024

Φόρος τιμής στους προγόνους μου...

και κληρονομιά στους απογόνους μου!!

Η έγκριση της παρούσης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σελ.4
Ευχαριστίες.....	σελ.5
Εισαγωγή.....	σελ.6
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο</u>	
Η λαϊκή παράδοση και η σημασία της.....	σελ.8
1.1 Λαϊκή παράδοση και λαϊκός πολιτισμός.....	σελ.9
1.2 Λαογραφία- χαρακτηριστικά.....	σελ.12
1.3 Ήθη, έθιμα και παράδοση.....	σελ.15
1.4 Τα δημοτικά τραγούδια και οι παραδοσιακοί χοροί.....	σελ.18
1.5 Τραγούδι κομμάτι λαϊκού πολιτισμού.....	σελ.21
1.6 Τα γαμήλια έθιμα ανά την Ελλάδα.....	σελ.25
1.5 Τα τραγούδια του γάμου.....	σελ.27
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο</u>	
Η ροδιακή παράδοση.....	σελ.29
2.1 Η Ρόδος στο πέρασμα των χρόνων.....	σελ.30
2.2 Ο αρχάγγελος της Ρόδου - Ιστορικά στοιχεία.....	σελ.37
2.3 Τα παραδοσιακά επαγγέλματα στη Ρόδο και τον Αρχάγγελο.....	σελ.41
2.4 Η Παναγία Τσαμπίκα	σελ.47
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο</u>	
Η Μεθοδολογία.....	σελ.50
3.1 Προβληματική και σκοπός της έρευνας.....	σελ.51
3.2 Άξονες -στόχοι της έρευνας.....	σελ.52
3.3 Σημασία – Έρευνητικά ερωτήματα - Μέθοδος.....	σελ.53
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο</u>	
Ο αρχαγγελίτικος γάμος.....	σελ.56
4.1 Ο γάμος στον Αρχάγγελο.....	σελ.57
4.2 Τα έθιμα και τα τραγούδια του γάμου στον Αρχάγγελο.....	σελ.60
4.3 Περιορισμοί της έρευνας και προοπτικές.....	σελ.83
4.4 Συμπεράσματα.....	σελ.85
Βιβλιογραφία.....	σελ.87

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη των παραδοσιακών τραγουδιών του γάμου στον τόπο μου, τον Αρχάγγελο της Ρόδου, αποτέλεσε για μένα επιθυμία που θα ήθελα να εκπληρώσω από την παιδική μου ηλικία, όμως δε μου δινόταν η ευκαιρία να υλοποιήσω. Από μικρό κοριτσάκι θυμάμαι να συμμετέχω στην παραδοσιακή χορωδία του Πολιτιστικού Συλλόγου Αρχαγγέλου όπου μεγάλωσα και να με εντυπωσιάζει τόσο πολύ η μουσική τους, αλλά κυρίως τα λόγια των στίχων τους, που με έβαζαν σε σκέψεις για το πώς να ήταν άραγε η ζωή των ανθρώπων του τόπου μου, την εποχή που αυτά τα τραγούδια τραγουδιούνταν στην καθημερινή ζωή ή στις σημαντικές στιγμές, χαρούμενες και μη των συντοπιτών μου. Περνώντας τα χρόνια και αφού ασχολήθηκα με τις πρώτες μου σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης, η επιθυμία μου αυτή μπήκε σε δεύτερη μοίρα, όμως δεν έπαψε να υπάρχει. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κι αφού οι δύο μου κόρες βρίσκονται στη θέση που βρισκόμουν εγώ πριν κάποια χρόνια, συμμετέχοντας στην παραδοσιακή χορωδία του Πολιτιστικού Συλλόγου τραγουδώντας τα παραδοσιακά τραγούδια του τόπου μας και συμμετέχοντας ενεργά σε δράσεις και εκδηλώσεις του, η επιθυμία μου αυτή αναζωπυρώθηκε. Έχοντας γνωρίσει τον κ. Κατσαδώρα Γεώργιο, Αναπληρωτή Καθηγητή Λαογραφίας από την περίοδο των δεύτερων προπτυχιακών μου σπουδών στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου και ξανασυναντώντας τον στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών, θεώρησα ότι είχα χρέος απέναντι σε μένα και τους προγόνους μου, αλλά κυρίως απέναντι στις κόρες μου και κατ' επέκταση σε όλα τα παιδιά της Ρόδου και όχι μόνο, τη μελέτη και καταγραφή των παραδοσιακών τραγουδιών του γάμου στο χωριό μου. Σκοπός μου να μεταλαμπαδεύσω σε όποιο βαθμό καταστεί δυνατό, την αγάπη και τον σεβασμό προς καθετί παραδοσιακό, καθώς χωρίς τη γνώση της παράδοσης του τόπου μας, το αποτέλεσμα θα είναι κάποια στιγμή να πάψουμε να έχουμε πολιτισμική ταυτότητα και υπόσταση. Αφού επικοινωνήσα με τον κ. Κατσαδώρα πήρα την έγκριση να δώσω υλική υπόσταση στην, επί τόσα χρόνια, επιθυμία μου, εκπονώντας την παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα «Τα Παραδοσιακά Αρχαγγελίτικα Τραγούδια του Γάμου».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο ξεκίνημα του εγχειρήματός αυτού ο προορισμός του πολυαναμενόμενου ταξιδιού μου, φαινόταν απόμακρος και απροσπέλαστος. Στην πορεία όμως, τα πράγματα άρχισαν σταδιακά να ξεκαθαρίζουν χωρίς να λείπουν βέβαια και οι πρακτικές δυσκολίες σε ορισμένες περιπτώσεις. Φτάνοντας πια στο τέλος αυτής της πρωτόγνωρης και μαγευτικής για μένα διαδρομής, που αποτέλεσε μια εμπειρία πολιτισμικής ανακάλυψης και συνάμα μια μεγάλη πνευματική δοκιμασία, θα ήθελα να εκφράσω την εκτίμηση, τον σεβασμό και τις ευχαριστίες μου σε όσους συνέβαλαν στην πραγμάτωσή της.

Πρωτίστως, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Γεώργιο Κατσαδώρα, Αναπληρωτή Καθηγητή του Π.Τ.Δ.Ε. που είχε τη γενική επίβλεψη και τον συντονισμό της διπλωματικής εργασίας μου και συνέβαλε στην επιστημονική στήριξη της. Χωρίς την εμπιστοσύνη, την κατανόηση, την ενθάρρυνση, τις εύστοχες παρατηρήσεις και τις καίριες επισημάνσεις του, δε θα είχα καταφέρει να την ολοκληρώσω. Ευχαριστώ θερμά την κυρία Χριστίνα Κόζα που με το πρώτο μήνυμα που της έστειλα ζητώντας της να με βοηθήσει στην έρευνά μου εκείνη δέχτηκε με μεγάλη προθυμία και θέληση. Επίσης, ευχαριστώ τις κυρίες Σ.Λ. και Τ.Σ. που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις που ελήφθησαν στην πορεία της έρευνας, αλλά επιθυμούν την τήρηση της ανωνυμίας τους. Χωρίς την αμέριστη βοήθειά τους, η πρόσβασή μου στα πολύτιμα στοιχεία που μου παραχώρησαν θα ήταν αδύνατη.

Ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου όλους τους αγαπημένους μου, που με στήριξαν ο καθένας με τον τρόπο του. Τον σύζυγό μου Στέφανο για την υπομονή, τη στήριξη και την πίστη σ' εμένα, τις στιγμές που ένιωθα ότι δε θα τα καταφέρω. Τους γονείς μου Στέργο και Μαρία για όλες τις υποχρεώσεις μου, στις οποίες ανταποκρίθηκαν με προθυμία σε κάθε επίπεδο, σαν να ήταν δικές τους. Και τέλος, τις δύο αγαπημένες μου κορούλες, Αρετή – Κυρά και Μαρία για την ώριμη στάση τους απέναντι στην προσπάθειά μου και την αμέριστη συμπαράστασή τους, όταν αισθανόμουν ότι δεν ανταποκρίνομαι στον ρόλο μου ως μητέρα, λόγω της αφοσίωσής που επιδεικνύα στις πανεπιστημιακές υποχρεώσεις μου!

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία στοχεύει στο να παρουσιάσει τα παραδοσιακά τραγούδια του γάμου στον Αρχάγγελο της Ρόδου, αναλύοντας τους στίχους τους και ερμηνεύοντας, όπου καθίσταται δυνατό τους συμβολισμούς που ενυπάρχουν σ' αυτά σε σχέση με τα έθιμα που συνοδεύουν.

Χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη: το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, που βασίζονται στη βιβλιογραφία που υφίσταται σε σχέση με τα θέματα που αναπτύσσονται.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη λαϊκή παράδοση και τη σημασία της. Μελετάται η έννοια της «παράδοσης», ως διαδικασία και ιστορική πράξη, όπου διαμορφώνονται πολιτισμικές αξίες. Η παράδοση αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μιας κοινωνίας που εξελίσσεται με την προσθήκη νέων στοιχείων, διατηρώντας σημαντικές πολιτισμικές αξίες στις μελλοντικές γενιές. Αναλύονται οι μορφές της λαϊκής παράδοσης και γίνεται αναφορά στην επιστήμη της Λαογραφίας και τα χαρακτηριστικά της. Επίσης, τα ήθη και τα έθιμα αναλύονται με γνώμονα την παράδοση και γίνεται αναφορά στο κατά πόσο διατηρούνται τα έθιμα σήμερα. Ένα σημαντικό κομμάτι της παράδοσης ενός τόπου είναι οι παραδοσιακοί χοροί και τα τραγούδια του, στοιχεία στα οποία γίνεται αναφορά στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Προς το τέλος του πρώτου κεφαλαίου, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο τραγούδι ως κομμάτι του λαϊκού πολιτισμού και στα γαμήλια έθιμα ανά την Ελλάδα. Τέλος, γίνεται αναφορά στα τραγούδια του γάμου σε όλη την Ελλάδα και στη σύνδεσή τους με τα έθιμα και τις τελετουργικές πράξεις που τα συνοδεύουν, στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και ταυτότητας ενός τόπου. Η μελέτη των παραδοσιακών τραγουδιών, είναι ένας τρόπος να ανιχνεύσουμε τον άυλο πολιτισμό μιας κοινότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη Ροδιακή Λαϊκή Παράδοση. Αρχικά, μεταφερόμαστε ιστορικά στους περασμένους χρόνους, όπου η Ρόδος πέρασε πολλές δυσκολίες με πολέμους και κατακτητές, μέχρι να ελευθερωθεί και να ενωθεί με τη μητέρα Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται οι σημαντικότεροι σταθμοί της αρχαίας ιστορίας του νησιού από το 1400 π.Χ. μέχρι τη μεσαιωνική περίοδο, με την κατάληψη της Ρόδου από τους Ιωαννίτες έως το 1522, οπότε η Ρόδος παραδίδεται ξανά στα χέρια των Τούρκων. Τέλος, παρουσιάζονται τα κυριότερα γεγονότα της νεότερης ιστορίας της Ρόδου, από το 1522 έως την ενσωμάτωση με τη Μητέρα Ελλάδα, το 1948. Ακολουθεί η αναφορά στην ιστορία του Αρχαγγέλου με ιστορικά

στοιχεία από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα. Επίσης, τα επαγγέλματα των προγόνων μας δε θα μπορούσαν να απουσιάζουν από το παρόν εγχείρημα και γι' αυτό παρουσιάζονται τα πιο συνηθισμένα από αυτά, στα νησιά του Αιγαίου και κυρίως στη Ρόδο και τον Αρχάγγελο. Τέλος, γίνεται αναφορά στην Παναγία Τσαμπίκα, προστάτιδα του νησιού της Ρόδου, και την ιστορία της, καθώς η επίκληση σ' αυτήν αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των γαμήλιων εθίμων και των γαμήλιων τραγουδιών στην περιοχή του Αρχαγγέλου.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, το ερευνητικό, υπάρχει το τρίτο κεφάλαιο όπου παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται η προβληματική και ο σκοπός της, οι άξονες και οι στόχοι της, τα ερευνητικά ερωτήματα και τα μέσα συλλογής των δεδομένων.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα τραγούδια του γάμου στον Αρχάγγελο της Ρόδου και τα έθιμα που συνοδεύουν. Παρατίθενται οι στίχοι των τραγουδιών και δίνονται ηλεκτρονικές διευθύνσεις (link), όπου μπορεί κανείς να ακούσει τα εν λόγω τραγούδια. Στο τέλος της εργασίας, παρατίθενται τα συμπεράσματα που εξάγονται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε και αναλύονται οι περιορισμοί της, όπως και οι προοπτικές της. Ακόμα, παρατίθενται προτάσεις για δράσει και πρακτικές που θα μπορούσαν να υλοποιηθούν και να αποτελέσουν την αφετηρία για τη διαφύλαξη και διάδοση των παραδοσιακών τραγουδιών του τόπου μας στις επόμενες γενιές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ

1.1 ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στην πορεία μας για τη μελέτη των παραδοσιακών τραγουδιών του γάμου στον Αρχάγγελο της Ρόδου, με ανάλυση του κάθε γαμήλιου άσματος ξεχωριστά, είναι απαραίτητο αρχικά να αναφερθούμε και να μελετήσουμε όρους όπως παράδοση και λαϊκός πολιτισμός. Με τον όρο «ελληνική λαϊκή παράδοση» εννοούμε τον πολιτισμό ο οποίος δημιουργήθηκε στα μεταβυζαντινά χρόνια και αποτελεί πλούσια πολιτισμική κληρονομιά για εμάς. Είναι η προφορική κυρίως, μετάδοση όλων των αξιών (ηθικών, πολιτισμικών, καλλιτεχνικών και θρησκευτικών) από τη μια γενιά στην άλλη.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Μερακλή, πολλοί συνηθίζουν να ταυτίζουν τον λαϊκό πολιτισμό με την παράδοση, δηλαδή την ιστορική διαδικασία σύμφωνα με την οποία ένα πολιτισμικό στοιχείο περνά από άτομο σε άτομο ή από ομάδα σε ομάδα μέσα στο χρόνο. Σίγουρα, ένα μέρος του λαϊκού πολιτισμού έχει τις ρίζες του βαθιά μέσα στο παρελθόν. Ωστόσο, μέσα από έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι ο λαϊκός πολιτισμός δεν είναι απαραίτητα παραδοσιακός, είτε θεωρήσουμε την παράδοση ως κάτι ιστορικά ολοκληρωμένο, είτε ως διαδικασία εξέλιξης μέσα στον χρόνο. Ο λαϊκός πολιτισμός περιλαμβάνει νέα στοιχεία ή μορφές που δε χρειάζεται να ζουν για αρκετές γενιές στη μνήμη των ανθρώπων ώστε να γίνουν αποδεκτά ως λαϊκός πολιτισμός. Στο

πλαίσιο του λαϊκού πολιτισμού, η παράδοση γίνεται αντιληπτή ως μια δυναμική διαδικασία και όχι ως κάτι στατικό ή απολιθωμένο. Η σχέση του ατόμου με τη λαϊκή ομάδα ορίζεται από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, που είναι η συλλογική ζωή. Λαϊκός πολιτισμός είναι αυτό που δημιουργούν οι συλλογικότητες (Μερακλής, 2011). Και οι δύο έννοιες (λαϊκός πολιτισμός -παράδοση) έχουν έντονο το ιστορικό και εθνικό στοιχείο και γι' αυτό ο ρόλος τους είναι σύνθετος.

Ο ρόλος τους είναι από τη μια μεριά να μελετήσουν τα ήθη και έθιμα στα οποία δίνει προσοχή ο λαός, ανάλογα με την περιοχή που ζει, καθώς και τις σημαντικές στιγμές της ζωής των ανθρώπων, όπως ο γάμος, ο αρραβώνας, ο θάνατος, η διαβίωση και από την άλλη να διερευνήσουν την ανθρώπινη αντίληψη, τους θρύλους, τη μουσική, την ποίηση, στοιχεία τα οποία πρέπει και να ερμηνεύσουν (Κακάμπουρα, 2013).

Μέσα από μελέτες και έρευνες έγινε προσπάθεια να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά του λαϊκού πολιτισμού και να γίνει κατανοητός ο ρόλος του. Έτσι παρουσιάστηκαν τρία βασικά στοιχεία του, το παραδοσιακό, το δημοτικό και το αυθόρμητο (Βαρβούνης, 1993).

Ετυμολογικά, η λέξη «παράδοση» είναι παράγωγο ουσιαστικό του ρήματος «παραδίδωμι», που σημαίνει δίνω στα χέρια κάποιου, εμπιστεύομαι σε κάποιον κάτι (Μπαμπινιώτης, 2012). Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός λαού ή ενός τόπου διαμορφώνονται μέσα από τις πολιτισμικές του αξίες και αποτελούν την παράδοσή του, που συμβαδίζει με τον χρόνο και διαμορφώνεται μέσα στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον (Θεοδωρόπουλος, 1980). Την ελληνική παράδοση αποτελούν τα λαϊκά δημιουργήματα (τα ήθη, τα έθιμα, τα δημοτικά τραγούδια, ο τρόπος ντυσίματος, η γλώσσα, οι παραδόσεις, τα παραμύθια και οτιδήποτε έχει μείνει ζωντανό από τα παλαιότερα χρόνια), τα οποία ονομάζουμε «λαϊκό πολιτισμό». Το να μελετά κανείς τη λαϊκή παράδοση και να τρέφει αγάπη γι' αυτήν, έχει ως αποτέλεσμα να εμπλουτίζεται η γνώση του κι έτσι διατηρείται η πολιτισμική του ταυτότητα. Η λαϊκή παράδοση ενισχύει την εθνική ενότητα και καλλιεργεί τον σεβασμό και την πίστη στα μεγάλα ιδανικά, όπως είναι η δημοκρατία, η αγάπη προς την πατρίδα, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, τα θρησκευτικά ιδανικά, καθώς και οι αξίες. Ενισχύει το πνεύμα της συλλογικότητας, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και ταυτόχρονα αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργίας που εκφράζεται μέσα από διάφορες μορφές τέχνης όπως η ζωγραφική, η αρχιτεκτονική, η μουσική, η ποίηση, κ.λπ. (Τάσση & Τουλούπη, 2013). Οι παραδόσεις είναι οι θησαυροί του παρελθόντος, που διατηρούνται ως χαρακτηριστικά μιας περασμένης ζωής, βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα το παρόν κι έτσι γίνονται ο συνδετικός κρίκος, στην πορεία προς μια αενάως εξελισσόμενη κοινωνία που αλλάζει. Με το να γνωρίζει κανείς, στη σύγχρονη εποχή, την παράδοση και την ιστορία του τόπου του, αυτόματα γνωρίζει καλύτερα τον ίδιο του τον εαυτό, γιατί η παράδοσή μας είναι η ταυτότητά μας. Το παρελθόν υπάρχει μέσα μας και μας ορίζει ως πολιτισμικές οντότητες στο παρόν και το μέλλον. Μέσα από την επαφή μας με την παράδοση μπορούμε να δούμε τον τρόπο ζωής των προγόνων μας, να ερμηνεύσουμε τη σημασία του με βάση τα δικά μας βιώματα και να διατηρήσουμε για τους απογόνους μας ζωντανά τα στοιχεία μιας περασμένης ζωής που αποτελεί την αφετηρία της δικής μας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσαμε άνετα να πούμε ότι η παράδοση βιώνεται και στις τρεις διαστάσεις του χρόνου: παρελθόν, παρόν και μέλλον. Η λαϊκή παράδοση αποτελεί τη σύνδεση ανάμεσα στις παλαιότερες και τις νεότερες γενιές. Μέσω αυτής παραμένει ζωντανό το παρελθόν. Κάθε γενιά αντιλαμβάνεται με τον δικό της τρόπο τον κόσμο και προσπαθεί να τον γνωρίσει μοναδικά με βάση τα βιώματά της. Την αίσθηση αυτή του κόσμου, τις γνώσεις που απέκτησε και τα έργα που δημιούργησε τα παραδίδει στην επόμενη. Εκείνη με τη σειρά της, προσθέτει τις δικές της γνώσεις και τα δικά της έργα. Η διαμάχη ανάμεσα στην παράδοση και στα νέα στοιχεία που προστίθενται, συντελεί την ιστορική εξέλιξη. Από αυτή τη διαμάχη γεννιούνται άλλες μορφές πολιτισμού, που απαρτίζουν, συνδέουν και συνθέτουν το παλιό με το νέο (Βογιατζόγλου, Δρακοπούλου, Καζολέα, Κάσδαγλη, Κεσίσογλου, Παπαδημητρίου, Σιδέρη & Χαλκιοπούλου, 1986).

Η σημασία της λαϊκής παράδοσης είναι μεγάλη και διαφαίνεται σε πολλά επίπεδα, όπως το ιστορικό, αφού μέσω αυτής οι άνθρωποι γνωρίζουν καλύτερα την ιστορία του τόπου τους, το κοινωνικό μιας και μέσα από την παράδοση συνδέονται οι άνθρωποι μεταξύ τους, το ψυχολογικό, γιατί γνωρίζοντας κανείς την παράδοση του τόπου του αυτόματα γνωρίζει πού ανήκει, αλλά και σε πολλά ακόμα επίπεδα της ζωής και δράσης των ανθρώπων.

Σε συνδυασμό με τον ορισμό του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά και στις μορφές μέσα από τις οποίες μπορεί να εκφραστεί η λαϊκή παράδοση ενός τόπου. Σχετικά με τις μορφές αυτές έχουν γίνει πολλές και διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις και υποδιαιρέσεις. Υιοθετούμε εδώ την τριμερή διαίρεση την οποία αναφέρει ο Μερακλής και την οποία παρουσιάζει και αναγνωρίζει ως γενικά αποδεκτή. Η διαίρεση αυτή περιλαμβάνει τον υλικό, τον κοινωνικό και τον πνευματικό βίο, με περεταίρω υποδιαιρέσεις. Σύμφωνα με τον Μερακλή η βασική διαίρεση είναι συμβατική. Αρχικά, υπάρχει η κοινωνική συγκρότηση που αναφέρεται στον φυσικό χώρο, την οικιστική δραστηριότητα, την οικογένεια, τις ευρύτερες ομάδες, τη διοίκηση αλλά και την παραγωγή και χρήση αγαθών. Σε δεύτερο επίπεδο, συναντάμε τα ήθη και τα έθιμα που συνδέονται άρρηκτα με τον κύκλο της ζωής, τον εθνικό κύκλο, την καθημερινή ζωή, τον κώδικα της ηθικής, το εθιμικό δίκαιο και τη θρησκευτική συμπεριφορά. Συμπληρωματικά ακολουθεί η τέχνη. Εδώ συναντάμε την τέχνη του λόγου, τη μουσική, τον χορό, τη ζωγραφική, τη γλυπτική αλλά και άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης, το θέατρο και τη χειροτεχνία (Μερακλής, 2011).

Φαίνεται λοιπόν, πολύ σημαντικό για όλους εμάς τους ανθρώπους της νεώτερης εποχής να γνωρίζουμε τα στοιχεία εκείνα που απαρτίζουν τη λαϊκή παράδοση του τόπου μας. Μεταλαμπαδεύοντας στα παιδιά μας όσα συστατικά στοιχεία της παράδοσης και του πολιτισμού μας μπορούμε, τότε πετυχαίνουμε να τα οδηγήσουμε σε μια διαδικασία ανακάλυψης όλων των στοιχείων αυτών (τραγούδια, χοροί, ήθη, έθιμα κ.λπ.), με απώτερο στόχο να εντρυφήσουν σε οτιδήποτε παραδοσιακό και να το νιώσουν δικό τους. Έτσι θα αισθανθούν ότι έχουν μια πολιτισμική ταυτότητα που χωρίς την παραπάνω διαδικασία δε θα μπορούσαν να την νιώσουν και θα κρατήσουν ζωντανά τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους. Ερχόμενοι σε επαφή με όλες αυτές τις μορφές της λαϊκής μας παράδοσης βλέπουμε ότι όλα όσα κατάφεραν να δημιουργήσουν και να υλοποιήσουν οι πρόγονοί μας, τα οποία κληροδότησαν

παρακαταθήκη για όλους εμάς τους νεότερους, τους καθιστούν πολύ περισσότερο σημαντικούς για εμάς, καθώς χωρίς τη μοναδική αυτή κληρονομιά δε θα είχαμε την πολιτισμική μας ταυτότητα, η οποία μας ορίζει και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξή μας. Άνθρωπος χωρίς πολιτισμικά βιώματα και πολιτισμική ταυτότητα, είναι άνθρωπος που έχει αποκοπεί από τις ίδιες του τις ρίζες. Ένα δέντρο κόβοντας κανείς απλώς κάποια απ' τα κλαδιά του είναι εφικτό να ξανανθίσει και να βγάλει καινούρια κλαδιά. Κόβοντάς το όμως από τη ρίζα του, είναι βέβαιο ότι θα μαραζώσει και στο τέλος θα ξεραθεί. Το ίδιο παθαίνουν και οι άνθρωποι. Αποκόπτοντάς τους από τις πολιτισμικές τους ρίζες μαραζώνουν και δεν υφίστανται πλέον ως πολιτισμικές οντότητες, οι οποίες θα μπορούσαν να αναδείξουν και να συνεχίσουν τη λαϊκή τους παράδοση.

1.2 ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ- ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Προκειμένου να παρουσιαστούν και να αναλυθούν τα παραδοσιακά τραγούδια του γάμου στον Αρχάγγελο που εμπεριέχονται στο παρόν εγχείρημα είναι άκρως απαραίτητο να γίνει αναφορά στην επιστήμη της Λαογραφίας, η οποία αποτελεί την επιστήμη του λαού και του πολιτισμού, έννοιες στις οποίες έγινε αναφορά και προηγουμένως.

Στην πορεία της μελέτης των παραδοσιακών τραγουδιών ενός τόπου η Λαογραφία είναι η επιστήμη που καθοδηγεί αυτόν που μελετά τη συγκεκριμένη θεματική, καθώς στο επίκεντρό της βρίσκεται ο πολιτισμός και ο λαός σε συλλογικό επίπεδο, επίπεδο στο οποίο και μόνο μπορεί ένα τραγούδι να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης.

Όπως προαναφέρθηκε, Λαογραφία είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον πολιτισμό και την παράδοση, μια επιστήμη που ιδρύθηκε στην Ελλάδα από τον Νικόλαο Πολίτη, τον 19ο αι. Ανήκει στον τομέα των ανθρωπολογικών επιστημών και έχει στο επίκεντρό της τον λαό και τον πολιτισμό του σε συλλογικό επίπεδο. Αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ταυτότητας ενός λαού και η επίδραση αυτής της κληρονομιάς διαφοροποιεί τα άτομα από περιοχή σε περιοχή (Μερακλής, 2004). Η Λαογραφία είναι η επιστήμη που ασχολείται με όλες τις εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού. Εξετάζει και καταγράφει όλα όσα λέγει και πράττει ένας λαός σε συλλογικό επίπεδο. Αποτελεί σημαντικό τομέα των

ανθρωπολογικών επιστημών και συμβάλλει θετικά στην κατανόηση των ανθρώπων και των λαών. Μέσα από τη Λαογραφία οδηγούμαστε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ανθρώπων ενός τόπου που μας κάνουν να τους αναγνωρίζουμε και να τους ξεχωρίζουμε από τους ανθρώπους ενός άλλου. Είναι περισσότερο αναγκαίο σήμερα να μελετάμε τη λαογραφία μας για λόγους που έχουν να κάνουν με την ιστορική γνώση, αλλά και για λόγους πρακτικής σκοπιμότητας. Μόνο όταν λαμβάνονται υπ' όψη οι πολιτισμικές ρίζες του παρελθόντος διασφαλίζεται η ιστορική συνέχεια (Μερακλής, 2004 & Στουγιαννίδης, 2010).

Μιλώντας για την έννοια της λαογραφίας και του λαϊκού πολιτισμού οδηγούμαστε αναπόφευκτα στη λέξη «λαός» στον οποίο αναφέρονται και οι δύο έννοιες. Ο λαϊκός πολιτισμός προσδιορίζει έναν συγκροτημένο τρόπο σκέψης και μια ενιαία λαϊκή κουλτούρα. Η λαογραφία και ο λαϊκός πολιτισμός παραπέμπουν σε ένα σύστημα αξιών που με τη σειρά τους διαμορφώνουν τον λαϊκό πολιτισμό (Φίλιας, 2000). Μέσα από την πρώιμη μελέτη της λαογραφίας βλέπουμε ότι οι δύο έννοιες μπορούν να δεχθούν σημαντικές αλλαγές και καινούργια κοινωνικά δεδομένα με το πέρασμα του χρόνου και να μεταλλαχθούν μέσα στις νέες συνθήκες. Για τον λόγο αυτό δεν μπορεί να υπάρξει ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός των δύο εννοιών. Χαρακτηριστικά, η Νέστορος-Κυριακίδου, (1979), αναφέρει ότι ο όρος «λαός» όπως και το επίθετο «λαϊκός» δεν μπορούν να μας αποδώσουν με πλήρως κατανοητό τρόπο το περιεχόμενο τους. Άρα δεν μπορούν να μας κατατοπίσουν ως προς τον ορισμό των εννοιών λαογραφία και λαϊκός πολιτισμός.

Πολιτισμικά στοιχεία όπως τα δημοτικά τραγούδια, τα οποία έχουν τη βάση τους στα ακριτικά τραγούδια, παρουσιάζουν τον συναισθηματικό και όχι μόνο πλούτο κάθε τόπου, καθώς μέσω αυτών ο άνθρωπος εξέφραζε τα συναισθήματα και την ψυχή τους, τραγουδώντας για κάθε περίπτωση της ζωής τους. Παραμύθια, θρύλοι και παραδόσεις ταξιδεύουν από τις παλιότερες έως τις σύγχρονες μας γενιές, ενώ λαογραφικές λέξεις, τοπωνύμια και ιδιωματικές φράσεις, καταδεικνύουν τον γλωσσικό πλούτο κάθε τόπου. Την ίδια στιγμή παροιμίες, αστειολογήματα και ανέκδοτα διασκεδάζουν τους λαούς ανά τους αιώνες, ενώ οι μύθοι ερμηνεύουν τα παράξενα της φύσης και της ζωής των ανθρώπων και τα αινίγματα ακονίζουν το μυαλό μέχρι τη σωστή λύση - απάντησή τους.

Εκτός από τη «Φιλολογική Λαογραφία» κατά την Βρέλλη – Ζάχου, συναντάμε τη λεγόμενη «Εθιμική Λαογραφία» στην οποία εντάσσονται τα παρακάτω: η μαντική, φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις, τα έθιμα, οι χοροί, οι ενδυμασίες, οι δεισιδαιμονίες και οι προλήψεις, η διατροφή, οι δοξασίες, η κατοικία και τα εργαλεία. Καθένα από τα παραπάνω στοιχεία έχει τη μοναδική του σημασία στην εξέλιξη της επιστήμης της Λαογραφίας και των παραδόσεων κάθε τόπου. Η μαντική με τις φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις οδηγεί σε προβλέψεις του μέλλοντος προς τέρψη όσων την επικαλούνται, ενώ οι δεισιδαιμονίες και οι προλήψεις οδηγούν και επηρεάζουν τις απόψεις και στάσεις ζωής όσων τις ενστερνίζονται. Οι χοροί βοηθούν τους ανθρώπους να κοινωνικοποιηθούν, να εκφραστούν και να διασκεδάσουν, την ίδια στιγμή που οι ενδυμασίες είναι άμεσα συνυφασμένες με τη γεωγραφική θέση, τις

καιρικές συνθήκες και τις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων που τις φορούν. Μεγάλη είναι η σημασία και της διατροφής, των εργαλείων που χρησιμοποιούνταν, αλλά και της διαμόρφωσης των κατοικιών κάθε τόπου, διαμόρφωση που υλοποιούνταν με σοφία, ώστε το σπίτι να είναι λειτουργικό και να μπορεί να εξυπηρετεί τις ασχολίες όσων το κατοικούσαν. Στη επιστήμη της Λαογραφίας εντάσσονται και τα λαογραφικά φαινόμενα, χαρακτηριστικά γνωρίσματα των οποίων είναι, το κατά παράδοσιν, το αυθόρμητον και το ομαδικόν. Από τα τρία αυτά χαρακτηριστικά παραμένει μέχρι σήμερα ως αναμφισβήτητα λαογραφικό, το στοιχείο της ομαδικότητας. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η σχέση του ατόμου με τη λαϊκή ομάδα ορίζεται από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, που είναι η συλλογική ζωή. Λαϊκός πολιτισμός είναι αυτό που δημιουργούν οι συλλογικότητες. Η επιστήμη της Λαογραφίας δεν ασχολείται με τις ατομικές περιπτώσεις ή αποκλίσεις (Μερακλής, 2004).

Στην ομαδικότητα στηρίζονται και τα παραδοσιακά τραγούδια για κάθε περίπτωση. Σχεδόν πάντα τραγουδιούνται από ομάδες ανθρώπων, είτε αυτοί χαίρονται (τραγούδια του γάμου, της γέννησης κ.ά.), είτε λυτούνται (μοιρολόγια). Με το ίδιο στοιχείο ως χαρακτηριστικό μας, το στοιχείο της ομαδικότητας, οφείλουμε να διαφυλάξουμε καθετί παραδοσιακό το οποίο καθορίζει την πολιτισμική μας ταυτότητα και μας ορίζει ως μέλη μιας συγκεκριμένης κοινότητας. Από μόνο του ένα άτομο δεν μπορεί ούτε να δημιουργήσει τις συνθήκες ώστε να υπάρξει παράδοση, ούτε και να διατηρήσει την παράδοση του τόπου του ζωντανή, χωρίς κι άλλα άτομα να ταυτίζονται με τον ίδιο και να συμφωνούν με ό,τι ο ίδιος πρεσβεύει. Μόνο με την ομαδικότητα και το αίσθημα της συλλογικότητας μπορούμε να διατηρήσουμε ζωντανά όσα μας καθορίζουν στον χάρτη του πολιτισμού και της παράδοσης.

1.3 ΗΘΗ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις είναι έννοιες συνήθως συνυφασμένες και αλληλοσυμπληρώνονται νοηματικά. Έθνη και έθιμα είναι δύο λέξεις στενά δεμένες μεταξύ τους. Έθνη λέγονται οι αντιλήψεις ενός λαού για την ηθική και κοινωνική συμπεριφορά. Είναι οι τρόποι συμπεριφοράς του κοινωνικού ανθρώπου που διαφέρουν από τόπο σε τόπο, μεταβάλλονται συν τω χρόνω και αντικατοπτρίζουν τις ηθικές αντιλήψεις μιας κοινωνίας. Τα ήθη ορίζουν αξίες, σχέσεις και συμπεριφορές και αποτελούν τα αισθήματα και τις νοοτροπίες που χαρακτηρίζουν μια εποχή (Τσιτσόπουλος, 1983). Όλα αυτά αποτελούν ένα είδος κανόνων και νόμων, άγραφων, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε εθιμικό. Στα πλαίσια του συνταγματικού δικαίου δεν είναι εφικτό να ευδοκιμήσει η έννοια του Εθίμου, γι' αυτό τα εθιμικά πρότυπα διαμορφώνονται από τη λαϊκή συνείδηση (Μανωλάκη, 2008). Η ειδοποιός διαφορά των ηθών και των εθίμων έγκειται στο γεγονός ότι τα ήθη είναι αντιλήψεις, ενώ τα έθιμα είναι πράξεις, ενέργειες με τις οποίες εκφράζονται οι αντιλήψεις αυτές (δηλαδή τα ήθη). Για παράδειγμα, ήθη αποτελούν οι αντιλήψεις που επικρατούσαν σχετικά με την αγνότητα της νύφης σ' ένα γάμο (παρθενιά), ενώ η τελετή που πραγματοποιούνταν για τον έλεγχο της αγνότητας αποτελεί ένα έθιμο. Τα ήθη είναι πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, που ακολουθούν το άγραφο ηθικό δίκαιο. Είναι τύποι συμπεριφοράς τις οποίες ακολουθούσαν οι άνθρωποι από τα αρχαία χρόνια ως τη νεότερη εποχή στις μεταξύ τους σχέσεις. Για παράδειγμα, ο ρόλος των γονέων (πατέρας, μητέρα), ο ρόλος των παιδιών, ο θεσμός του γάμου ή της φιλοξενίας. Από την άλλη πλευρά ως

έθιμο ορίζεται η μακροχρόνια κοινή συνήθεια που είναι καθιερωμένη στη ζωή ενός λαού και την ρυθμίζει. Τα έθιμα βρίσκονται ανάμεσα στην παράδοση και στον νόμο. Έχουν να κάνουν με την ομαδική ζωή και δε συνδέονται με τα μεμονωμένα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες ζωής του κάθε ατόμου ξεχωριστά, όταν αυτές δεν έχουν σχέση με το κοινωνικό σύνολο. Έχουν ισχύ ισότιμη και ισοδύναμη με αυτήν ενός νόμου, χωρίς όμως να τα χαρακτηρίζει η ακαμψία του. Επομένως, τα έθιμα είναι κανόνες που τους έχει θεσπίσει ο ίδιος ο λαός και μέσω της παράδοσης μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Τα έθιμα δε διατηρούνται αιώνια. Μένουν αναλλοίωτα για μεγάλο χρονικό διάστημα, όμως κάποτε αλλάζουν ή χάνονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα γαμήλια έθιμα (μια σειρά από τελετουργικές – εθιμικές εκδηλώσεις). Πιο αναλυτικά, τα έθιμα συνδέονται με την καθημερινή ζωή, την εργασία των ανθρώπων και τις κοινωνικές τους σχέσεις. Είναι αυτά που ορίζουν την οικογενειακή ζωή, τις σχέσεις των μελών της οικογένειας και τις συνήθειες τους. Τα κυριότερα έθιμα που μπορούν να αναφερθούν στη λαϊκή παράδοση ενός τόπου είναι: τα γαμήλια έθιμα, δηλαδή τα έθιμα του γάμου, τα έθιμα των Χριστουγέννων, τα έθιμα των αποκριών και της Καθαρής Δευτέρας, τα έθιμα του Πάσχα, τα έθιμα που τηρούνται κατά τη γέννηση ενός βρέφους, δηλαδή τα έθιμα της γέννησης (Βρέλλη – Ζάχου 1999, Μερακλής 2004). Τα ήθη και έθιμα έχουν και την ψυχολογική τους διάσταση, η οποία επιτρέπει στους ανθρώπους να βιώσουν συναισθήματα που έχουν ανάγκη, να κατανοήσουν την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν, να αντιληφθούν την εθνική τους ταυτότητα, καθώς και τους κανόνες συμπεριφοράς που ορίζουν την ζωή τους στα πλαίσια των παραδόσεων. Επιπλέον, τα ήθη και έθιμα έχουν και εκπαιδευτική αξία, αφού σε εκπαιδευτικό επίπεδο καθοδηγούν και επηρεάζουν την ιδιοσυγκρασία του λαού (Νάκου, 2001).

Στις παραδόσεις περιλαμβάνονται διηγήσεις, παραμύθια και θρύλοι. Είναι διηγήματα που πηγάζουν από τον λαό, ο οποίος έχει την τάση να πιστεύει ότι είναι αληθινά. Η παράδοση, όπως προαναφέρθηκε, έχει πολλούς κλάδους.

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις του ελληνικού λαού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

α) Αυτά που σχετίζονται με τον κύκλο του έτους, δηλαδή με τις γιορτές (κυρίως θρησκευτικές) στη διάρκεια των τεσσάρων εποχών του χρόνου, τις ασχολίες των ανθρώπων που σχετίζονται με την οικιακή ζωή αλλά και τις ασχολίες που σχετίζονται με την εργασία.

β) Σε τοπικά. Είναι αυτά που αναφέρονται σε συγκεκριμένο τόπο και γενικά όταν αναφέρονται σε όλο τον λαό. Ακόμα, άλλες δύο κατηγορίες στις οποίες θα μπορούσαμε να τα χωρίσουμε είναι σε κοινωνικά, όταν ορίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων ή των κοινωνικών τάξεων και σε θρησκευτικά, όταν ορίζουν τη θέση των ανθρώπων απέναντι στο Θεό. Γενικά, τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της ιστορίας ενός λαού. Είναι στοιχεία τα οποία συμβάλλουν, ώστε να καλλιεργηθούν συγκεκριμένες αξίες στο εσωτερικό ενός λαού, να επικρατήσει ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής σε αυτόν, και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη ρύθμιση της συμπεριφοράς και των σχέσεων των ανθρώπων στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον τους. Είναι τα στοιχεία που έχουν συντελέσει στη διατήρηση και τη συνοχή του ελληνισμού από τα αρχαία χρόνια μέχρι τη νεοελληνική εποχή (Τάσση-

Τουλούπη, 2013 & Μερακλής, 2004). Στα νεότερα χρόνια η σχέση ηθών-εθίμων δεν είναι ίδια με παλαιότερα, αλλά έχει αλλάξει σε ένα βαθμό. Ένας λαός πάντα έχει ήθη. Σήμερα όμως δε δημιουργούνται έθιμα. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των ανθρώπων σήμερα, καθώς και στην μεταβολή της σχέσης του ανθρώπου με τον χρόνο. Κάποτε είχε πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο απ' ό τι τώρα. Απ' τη μια πλευρά λοιπόν δε δημιουργούνται νέα έθιμα, αλλά και τα παλιά φθίνουν και τείνουν να εξαφανιστούν, αφού άλλαξαν τα ήθη που τα δημιούργησαν. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ζούμε στην εποχή όπου τα ήθη στρέφονται εναντίον των εθίμων και δεν ευνοούν τη δημιουργία νέων (Μερακλής, 2004).

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις κληροδοτούνται από τους παλαιότερους με αποτέλεσμα να εμφυτεύονται στους νεότερους ανθρώπους και να δημιουργούν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Είναι έννοιες συνήθως συνυφασμένες και αλληλοσυμπληρώνονται νοηματικά. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι τα ήθη είναι αντιλήψεις, ενώ τα έθιμα είναι πράξεις που εκφράζουν τις αντιλήψεις αυτές. Τα ήθη είναι πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, που ακολουθούν το άγραφο ηθικό δίκαιο, ενώ τα έθιμα είναι κανόνες που τους έχει θεσπίσει ο ίδιος ο λαός. Ένας λαός πάντα έχει ήθη. Σήμερα όμως δε δημιουργούνται έθιμα. Χωρίς τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις μας δε θα μπορούσε να υπάρξει συνέχεια στην πολιτισμική μας παράδοση. Κρατώντας ζωντανά όλα τα παραπάνω, διατηρούνται μνήμες από παλαιότερες γενιές, παλαιότερες εποχές και η ενασχόλησή μας με τα έθιμα του τόπου μας, βοηθάει στη διατήρησή τους στο πέρασμα του χρόνου.

1.4 ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ

Τα δημοτικά τραγούδια ή αλλιώς δημώδη άσματα κατέχουν, αν όχι τη σημαντικότερη, μια σημαντική λογοτεχνική θέση στα μνημεία του λόγου του ελληνικού λαού, μιας και στους στίχους τους αντικατοπτρίζονται ο ψυχικός κόσμος, τα ήθη και η πνευματικότητα του λαού μας. Επίσης, σ' αυτά αναφέρονται ιστορικά γεγονότα και περιγράφονται στιγμιότυπα από τη ζωή των ιστορικών προσώπων. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο όρος δημοτικό τραγούδι δεν έχει καμία σχέση με το σημερινό, επαγγελματικό, σύγχρονο δημοτικό τραγούδι που ακούγεται και χορεύεται σε πανηγύρια και σε άλλες γιορτές. Τα δημοτικά τραγούδια τραγουδιούνται στις μεγάλες θρησκευτικές και ονομαστικές γιορτές, στους γάμους, στους αρραβώνες, στα βαφτίσια, στα πανηγύρια, αλλά και σε δουλειές όπως το αλώνισμα και το θέρος. Εκφράζουν την ιστορία, τους πόθους και τα συναισθήματα του λαού μας και συνοδεύουν όλες σχεδόν τις κοινωνικές του δραστηριότητες. Τραγουδιούνται με το στόμα ατομικά ή και ομαδικά ή με διαδοχικές επαναλήψεις των στίχων από δύο ομάδες. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι στίχοι των τραγουδιών παραφράζονται και έχουμε κάποιες τοπικές παραλλαγές από τόπο σε τόπο. Τα δημοτικά τραγούδια είναι δημιουργήματα των κλειστών, κυρίως αγροτικών κοινωνιών και εκφράζουν τα βιώματα και τα συναισθήματα του λαού. Υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι κάποιες κατηγορίες δημοτικών τραγουδιών, όπως του γάμου, τα παιδικά, τα μοιρολόγια, οι παραλογές κ.ά. προέρχονται από την αρχαιότητα. Επίσης, στοιχεία της μορφής τους και του τρόπου που έχουν συντεθεί αποκαλύπτουν οκ ολίγες ομοιότητες με τα ομηρικά έπη και δείχνουν προέλευση από λαϊκές συνθέσεις πανάρχαιων εποχών. Τα δημοτικά τραγούδια εκφράζουν συλλογικά βιώματα και γι' αυτό τον λόγο ο δημιουργός του εκάστοτε τραγουδιού παραμένει

ανώνυμος. Στα δημοτικά τραγούδια συνδυάζονται η ποίηση, η μουσική και ο χορός. Έχουν μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Ανάλογα με τα θέματά τους χωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

✓ Σε αυτά που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής (ερωτικά, νυφιάτικα, νανουρίσματα, παιδικά, της ξενιτιάς, μοιρολόγια, εργατικά κ.ά.)

✓ Στα ιστορικά, στα οποία ανήκουν όσα αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα ή σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, όπως τα ακριτικά και τα κλέφτικα.

✓ Στις παραλογές που είναι αφηγηματικά τραγούδια με θέμα δραματικές περιπτώσεις της ζωής, αληθινές ή φανταστικές (Μερακλής, 1999 & Καψωμένος, 1999 & Σηφάκης, 1998).

Άμεση σύνδεση με τα παραδοσιακά, δημοτικά τραγούδια έχουν οι παραδοσιακοί χοροί ενός τόπου, οι οποίοι δηλώνουν πάρα πολλά για την ιστορία του, αλλά και για τις συνήθειες των κατοίκων του, όσον αφορά στον τρόπο διασκέδασης και ψυχαγωγίας τους. Ο χορός στην παραδοσιακή κοινωνία ήταν μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές εκδηλώσεις και αποτελούσε «θεσμό». Μέσω του χορού, όπως αναφέρει ο Τσιαμήτρος, οι άνθρωποι διαπαιδαγωγούνταν, αφού η εκμάθησή του λειτουργούσε ως ένας τρόπος μύησης στις ηθικές και πολιτιστικές αξίες, τις αισθητικές αντιλήψεις, στο ομαδικό πνεύμα, στην αντίληψη της σχέσης των δύο φύλων, και στην αντίληψη της δομής και της οργάνωσης της κοινωνίας. Η διδασκαλία των χορών πρέπει να εμπεριέχει πολιτιστικά και λαογραφικά στοιχεία και όχι να περιορίζεται εξολοκλήρου στο πρακτικό σκέλος, στο να μάθουν δηλαδή οι μαθητεύομενοι απλώς κάποια βήματα μετατοπίζοντας με μηχανικές κινήσεις το σώμα τους. Επίσης, πληροφορίες σχετικές με τις φορεσιές είναι βοηθητικές και η παρότρυνση για αυτοσχεδιασμό αφήνει περιθώρια ελευθερίας και αυτοέκφρασης, όπως και η συμμετοχή με χτύπημα των χεριών, αλλά και το τραγούδι. Στοιχεία δηλαδή που θα βοηθήσουν τους ανθρώπους να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και υπευθυνότητα. Ακόμα, είναι άκρως σημαντικό να αφιερώνεται χρόνος για την εκμάθηση των λόγων του τραγουδιού και για όσους το επιθυμούν και κάποιων μουσικών οργάνων. Γιατί ο χορός δίνει στους νέους την αίσθηση ότι διασκεδάζουν πραγματικά και με την ψυχή τους. Οι χοροί μαζί με τη μουσική και τα τραγούδια, έχουν άμεση σύνδεση με την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης. Όμως οι ρίζες τους προχωρούν βαθύτερα στο παρελθόν. Οι χορευτικές περιστάσεις ήταν πάρα πολλές και σύμφωνα με τον Τσιαμήτρο χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

➤ Στις τελετουργικές (κύκλος του χρόνου, της ζωής - Δωδεκαήμερο, Πάσχα, Αποκριές, οικογενειακές γιορτές), οι οποίες έχουν τελετουργικό χαρακτήρα.

➤ Και στις μη τελετουργικές (γλέντια, πανηγύρια, χορός στις γειτονιές κ.λπ.) (Τσιαμήτρος, 2012).

Στην πλειοψηφία τους οι ελληνικοί χοροί έχουν το σχήμα του ανοιχτού κύκλου όπου ο πρώτος παίζει τον ρόλο του αρχηγού (σέρνει τον χορό). Οι πιο πολλοί χοροί είναι μικτοί, (χορεύονται δηλαδή από άντρες και γυναίκες). Όμως, υπάρχουν και χοροί που χορεύονται μόνο από άντρες και άλλοι μόνο από γυναίκες. Όλοι εκτελούν μια συγκεκριμένη χορευτική φράση (έχουν συγκεκριμένα βήματα) και μόνο ο πρώτος που

σέρνει τον χορό (πρωτοχορευτής) μπορεί να αυτοσχεδιάσει κάνοντας διάφορες φιγούρες κ.τ.λ. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που χορεύει μόνο ο πρωτοχορευτής, ενώ οι υπόλοιποι τον βλέπουν και περιμένουν τη σειρά τους να μπουν πρώτοι. Ακόμα, υπάρχουν και οι περιπτώσεις που πέρα από την συνηθισμένη χορευτική φράση, δηλαδή τα βήματα, οι χορευτές πραγματοποιούν φιγούρες, δηλαδή αυτοσχεδιάζουν όλοι τους μαζί (Τσιαμήτρος, 2012).

Κατανοεί κανείς από τα παραπάνω ότι μαθαίνοντας τους παραδοσιακούς χορούς και τα παραδοσιακά τραγούδια του τόπου του, αυτόματα μπορεί να καλλιεργήσει την πολιτισμική του ενσυναίσθηση. Μπαίνει δηλαδή στη θέση των προγόνων του και κατανοεί τη σημασία του να τραγουδάς και να χορεύεις εκφράζοντας τα συναισθήματά σου για κάθε περίπτωση που μπορεί να προκύψει στη ζωή. Τα δημοτικά τραγούδια αντικατοπτρίζουν τον ψυχικό κόσμο, τα ήθη και την πνευματικότητα του λαού που τα τραγουδά. Πολλές ενδείξεις κάνουν φανερό ότι κάποιες κατηγορίες δημοτικών τραγουδιών προέρχονται από την αρχαιότητα. Στα δημοτικά τραγούδια συνδυάζονται η ποίηση, η μουσική και ο χορός. Ο χορός αποτελούσε, μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα, μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές εκδηλώσεις και αποτελούσε «θεσμό». Ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, δηλαδή στα παιδιά, η εκμάθηση παραδοσιακών χορών ταυτόχρονα με τα παραδοσιακά τραγούδια του τόπου τους, τα ωθεί ακόμα πιο κοντά στην παράδοση, αφού μαθαίνοντας τους παραδοσιακούς χορούς, φορούν και τις παραδοσιακές φορεσιές, προκειμένου να εμφανιστούν σε κάποια επικείμενη πολιτιστική εκδήλωση. Έτσι κατανοούν και τον τρόπο ζωής και ενασχόλησης των προγόνων τους.

1.5 ΤΡΑΓΟΥΔΙ- ΚΟΜΜΑΤΙ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η δημιουργία των δημοτικών τραγουδιών συνήθως αποδίδεται στον λαό. Σύμφωνα με τον Ν. Πολίτη, ο οποίος έδωσε τους πρώτους ορισμούς για τα δημοτικά τραγούδια, ο λαός ως σύνολο δεν μπορεί να συνθέσει ένα ποίημα και ο ίδιος τονίζει ότι η ομαδική ποίηση δεν μπορεί να υπάρξει στην πραγματικότητα και αποτελεί πράγμα αδύνατο. Ο ίδιος περιγράφει το τρόπο με τον οποίο θεωρεί ότι δημιουργήθηκαν τα δημοτικά τραγούδια. Υποστηρίζει λοιπόν, ότι ένας προικισμένος άνθρωπος από μια ομάδα δημιουργεί ένα τραγούδι, όταν νιώσει ότι βρίσκεται στην κατάλληλη συναισθηματική στιγμή και αν διαθέτει και το μουσικό χάρισμα του δίνει και δική του μουσική. Σε άλλη περίπτωση το προσαρμόζει σε μια μελωδία που ήδη γνωρίζει. Το τραγούδι αυτό ακούγοντάς το κάποιος άλλος, συνήθως όμοιου πολιτισμικού επιπέδου, το βρίσκει ωραίο, τον εκφράζει και αφού του αρέσει το επαναλαμβάνει αυτούσιο ή επιφέρει και κάποιες αλλαγές, ώστε να το φέρει περισσότερο κοντά στη δική του διάθεση. Με τον τρόπο αυτόν το τραγούδι παίρνει σιγά σιγά την οριστική του μορφή (Πολίτης 1909 στο Μερακλής 1992 και στο Δουλαβέρας 2020).

Ο ορισμός του δημοτικού τραγουδιού είναι δύσκολη υπόθεση, καθώς κανένας ορισμός δεν μπορεί να καλύψει όλες τις περιπτώσεις. Ορισμούς για το δημοτικό τραγούδι έχουν επιχειρήσει να δώσουν πολλοί μελετητές, όπως ο Σ. Κυριακίδης, ο Κ. Ρωμαίος, ο Δ. Λουκάτος, ο Γ. Σπυριδάκης, ο Λ. Πολίτης, η Μ. Μιράσγεζη, ο Κ. Τσαγγαλάς, ο Ε. Καψωμένος κ.ά. Συνοψίζοντας τους ορισμούς τους, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα δημοτικά τραγούδια είναι η αληθινή και γεμάτη ακρίβεια έκφραση της πνευματικής ανάπτυξης και του χαρακτήρα ενός έθνους. Μέσω των δημοτικών τραγουδιών εκφράζονται ισχυρά συναισθήματα με μουσική και έμμετρο λόγο, ακόμα και χορό. Αποτελούν συλλογική ποίηση χιλιετιών. Είναι η καλλιτεχνική έκφραση των

απλών ανθρώπων. Στα δημοτικά τραγούδια συνδυάζονται η λαϊκή ποίηση, η μουσική και ο χορός (Δουλαβέρας, 2020).

Τραγούδια συναντάμε και στους πρωτόγονους λαούς με στοιχειώδη λόγο και μουσική, που στόχο έχουν να προκληθεί η επαφή και η επενέργεια μιας υπερβατικής δύναμης για έναν πρακτικό σκοπό (π.χ. πρόκληση βροχής όταν δε βρέχει). Τον συναισθηματικό χαρακτήρα τους τον συναντάμε σε νεώτερες εποχές. Κύριο χαρακτηριστικό και ουσιώδες γνώρισμα πάντως του δημοτικού (λαϊκού) τραγουδιού είναι ο ομαδικός, λειτουργικός χαρακτήρας του (Μερακλής, 1992).

Σχετικά με το πρόβλημα της απαρχής του νεώτερου ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, ο Γάλλος Claude Fauriel υποστηρίζει ότι και στην αρχαιότητα θα υπήρξαν πολλά τραγούδια που συνδέονταν με διάφορες περιστάσεις. Αναφέρει μάλιστα στίχους από το αρχαίο χελιδόνισμα του Αθήναιου (Η, 60) οι οποίοι είναι όμοιοι με εθιμικό τραγούδι που υπάρχει στις μέρες μας (Μερακλής, 1992).

Ο Κυριακίδης συσχετίζει τη νεοελληνική λαϊκή ποίηση, δηλαδή το δημοτικό τραγούδι με την αρχαία ελληνική έντεχνη ποίηση, αναφερόμενος σε δύο στοιχεία, το τραγούδι και την παραλογή. Το πρώτο συνδέεται με τη λέξη «τραγωδία» που αντικατέστησε από τον 1ο αι. μ.Χ. τη λέξη «άσμα», ενώ το δεύτερο προέρχεται από τη λέξη «παρακαταλογή». Άλλο ένα στοιχείο στο οποίο ο Κυριακίδης στηρίζει τον ισχυρισμό του για τη σχέση του δημοτικού τραγουδιού με την αρχαία ελληνική ποίηση είναι ο στίχος του δημοτικού τραγουδιού, ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, που προέρχεται, κατά τον ίδιο από το αρχαίο καταληκτικό τετράμετρο (Μερακλής, 1992).

Από την άλλη, ο Κ.Θ. Δημαράς διατυπώνει επιφυλάξεις για τη θεωρία του Κυριακίδη και δεν την αποδέχεται, χωρίς να αρνείται το γεγονός ότι το δημοτικό τραγούδι αποτελεί συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στην αρχαία και τη νέα ελληνική φιλολογία (Μερακλής, 1992).

Η πρώτη κατάταξη των δημοτικών τραγουδιών πραγματοποιήθηκε από τον Ν. Πολίτη, ο οποίος μίλησε για τις εξής κατηγορίες τραγουδιών:

- 1) Ιστορικά
- 2) Κλέφτικα
- 3) Ακριτικά
- 4) Παραλογές
- 5) Τραγούδια της αγάπης
- 6) Νυφιάτικα
- 7) Νανουρίσματα
- 8) Κάλαντα

- 9) Βαΐτικα
- 10) Της ξενιτιάς
- 11) Μοιρολόγια
- 12) Μοιρολόγια του κάτω κόσμου και του Χάρου
- 13) Γνωμικά
- 14) Εργατικά και βλάχικα
- 15) Περιγελαστικά

Μια δεύτερη ταξινόμηση προτείνει ο Στίλπων Κυριακίδης, ο οποίος διακρίνει το δημοτικό τραγούδι σε τρεις γενικές κατηγορίες:

- α) Τα κυρίως άσματα
- β) Τα διηγηματικά
- γ) Τις δραματικές παραστάσεις (Καψωμένος, 1996).

Επίσης, μια ακόμα τάξη ταξινόμησης επιχειρεί ο Δ. Λουκάτος, οποίος προτείνει μια λεπτομερή ταξινόμηση με βάση τη λειτουργία και την τεχνοτροπία του Δημοτικού Τραγουδιού:

- α) Τα επικά, ακριτικά, κλέφτικα, ιστορικά τραγούδια
- β) Τα λυρικά: παραλογές της αγάπης
- γ) Τα οικογενειακά: νυφιάτικα, της ξενιτιάς, μοιρολόγια, του τραπεζιού
- δ) Τα θρησκευτικά: κάλαντα
- ε) Τα κοινωνικά: αποκριάτικα, του κλήδονα, εργατικά, γνωμικά
- στ) Τα εποχιακά: πρωτοχρονιά, χελιδονίσματα, Μάης, περπερούνα και

ζ) Τα παιδικά: κυκλικά παιχνίδια, νανουρίσματα, ταχταρίσματα, πρωτοβαδίσματα (Καψωμένος, 1996).

Η γλώσσα του κλασικού δημοτικού τραγουδιού είναι αρμονικά ενιαία, ομοιογενής και συμβολική, όπως αυτή του παραμυθιού και η γλώσσα των εθίμων μιας «τελετουργικά λειτουργούσας κοινωνίας» (Μερακλής, 1992:68). Το σύστημα των συμβόλων βέβαια, συχνά ποιητικοποιείται, αφού επηρεάζεται από συγκινησιακές καταστάσεις που θέτουν σε ανάλογη εγρήγορση και τη φαντασία. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις όπου το σύμβολο αποκτά την αξία ποιητικής υποβολής, για λόγους κυρίως χρονικής απόστασης από την εποχή της κανονιστικής λειτουργίας του. Τα δημοτικά τραγούδια, παρά τη λυρική σύστασή τους παριστάνουν ρεαλιστικά το κοινωνικό και πνευματικό τους περιβάλλον. Ο Ν. Πολίτης αναφέρει ότι τα ελληνικά τραγούδια «εγκατοπτρίζουν πιστώως και τελείως τον βίον και τα ήθη, τα συναισθήματα και την διανοήσιν του ελληνικού λαού», κάτι το οποίο υποστηρίζει και ο Faurel λέγοντας ότι μια συλλογή ελληνικών δημοτικών τραγουδιών «εάν ήτο πλήρης, θα ήτο συγχρόνως και η πραγματική εθνική ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος και η πιστοτέρα εικών των ηθών των κατοίκων της» (Μερακλής, 1992 : 69).

Πάντως, όπως αναφέρει ο Μερακλής, το ιδανικό σημείο όπου συγκλίνουν όλες οι αντιθέσεις του δημοτικού τραγουδιού (ρεαλισμός - λυρισμός, λογικό-πράλογο κ.ά.), είναι η λιτότητά του, η οποία έχει προκύψει από την μακροχρόνια επεξεργασία και δοκιμασία του από στόμα σε στόμα κι από γενιά σε γενιά (Μερακλής, 1992).

Συνοψίζοντας, είναι πολύ δύσκολο να ορίσει κανείς το δημοτικό τραγούδι. Μέσα από τις προσπάθειες ορισμού που έχουν γίνει από πολλούς κατανοούμε ότι το δημοτικό τραγούδι εκφράζει την ψυχή και τα συναισθήματα των απλών ανθρώπων. Είναι η καλλιτεχνική έκφραση του απλού κόσμου για κάθε περίπτωση της ζωής. Από τους πρωτόγονους λαούς δημιουργός των δημοτικών τραγουδιών είναι ο λαός και αυτά τα τραγούδια έχουν την αφετηρία τους στην αρχαιότητα. Μέσα από την κατάταξη που επιχειρήθηκε να γίνει βλέπουμε ότι κάθε πτυχή της ζωής έχει ντυθεί με στίχους και μουσική που εκφράζουν τα συναισθήματα τα οποία βιώνει καθένας από τους ανθρώπους που την ζει και μετέχει σ' αυτήν. Με ομοιογένεια στη γλώσσα και συμβολισμούς που παριστάνουν το κοινωνικό και πνευματικό περιβάλλον στο οποίο αναφέρονται, τα δημοτικά τραγούδια αποτελούν για τους νεώτερους τον πυλώνα για τη συνέχιση και εξέλιξη της μουσικής παράδοσης του τόπου τους.

1.6 ΤΑ ΓΑΜΗΛΙΑ ΕΘΙΜΑ ΑΝΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην επιστήμη της λαογραφίας ένα από τα κεντρικά θέματα είναι ο γάμος, λόγω του κοινωνικού του βάθους.

Κάθε ελληνικός γάμος έχει την κοινωνική και οικονομική του βάση στο συνοικέσιο, ως μια αναγνώριση του ρόλου των γονέων με επίσημο χαρακτήρα, σχετικά με τον σχηματισμό της οικογένειας των παιδιών τους (Μερακλής, 2011).

Ως θεσμός της κοινωνίας αποτελεί μέρος των εθίμων και της παράδοσης κυρίως για τα χαρακτηριστικά που τον συνοδεύουν. Σήμερα στην κοινωνία ο γάμος δεν έχει την εικόνα που είχε στο παρελθόν και προς αυτή τη μεταβολή συνέβαλαν οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές οι οποίες επέδρασαν καθοριστικά στην μετεξέλιξη του θεσμού αυτού (Ζουζούλα, 2018).

Η νοοτροπία που επικρατούσε σχετικά με την θέση της γυναίκας από τα αρχαία χρόνια μέχρι και τα νεώτερα στην οικογένεια, κυρίως στις κλειστές κοινωνίες, επηρέαζε και τη θέση της σχετικά με τον θεσμό του γάμου. Μέχρι τα τέλη του 5ου αιώνα η περιορισμένη θέση της γυναίκας δεν της επέτρεπε να έχει επαφές με την κοινωνία και συνεπώς να έχει συναναστροφές με νέους. Οι γονείς των κοριτσιών και συγκεκριμένα ο πατέρας ή όποιος άλλος μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμος κηδεμόνας της κόρης επέλεγε για λογαριασμό της τον μελλοντικό της σύζυγο (Baltrusch, 2004).

Από τα πρώτα πράγματα που έπρεπε να συζητηθούν στο προξενιό ήταν το θέμα της προίκας. Η προξενήτρα (τις περισσότερες φορές ήταν γυναίκα) παράδινε από τα «μιλήματα» ακόμα, μια πρόχειρη σημείωση σχετική με τα προικώα, την οποία όταν ερχόταν η ώρα των αρραβώνων την αντικαθιστούσε το κανονικό προικοσύμφωνο υπογεγραμμένο από τους γονείς, τον παπά και μερικούς μάρτυρες. Το «καπάρο» που ήταν ένα χρηματικό ποσό επιβεβαίωνε τη συμφωνία όταν τα πράγματα εξελίσσονταν

θετικά. Σύμφωνα με τον Μερακλή, η εθιμική επικύρωση της συμφωνίας γινόταν με τα δώρα που έστελνε ο γαμπρός με τον προξενητή στη νύφη, κάτι που η νύφη το έκανε σπάνια (Μερακλής, Ό.π.).

Η προίκα ήταν σημαντική από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, με το συγκεκριμένο έθιμο να έχει πλέον μεταλλαχθεί. Σήμερα, περιορίζεται σε φιλοδωρήματα και χρήματα που δίνουν οι γονείς, οι συγγενείς και οι φίλοι και όχι τόσο σε υλικά αγαθά όπως ζώα, χωράφια ή οτιδήποτε άλλο είχε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες του ζευγαριού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημερινής εποχής είναι οι καταθέσεις χρημάτων σε τραπεζικούς λογαριασμούς του μελλοντικού ζευγαριού, γεγονός που δε θυμίζει σε τίποτα το συγκεκριμένο έθιμο με την παραδοσιακή του έννοια, όπως ίσχυε στο παρελθόν (Gilfillan and Morrow, 2016).

Κυρίαρχο ρόλο έπαιζε και η μαγεία, ώστε να πάνε τα πράγματα καλά. Ο Μερακλής σημειώνει κάποια σχετικά παραδείγματα: η «προξενήτρα πηγαίνει στο σπίτι της νύφης με φανάρι αναμμένο. Χωρίς να 'χει αναμμένο το φανάρι της, δεν την δέχονταν κι όσο είναι μέσα στο σπίτι το φανάρι δεν παύει να καίει». Επίσης κολλούσε τα δάχτυλα του χεριού της με «αγιοκέρι» ή φορούσε παράταιρες κάλτσες για να μη ματιαστεί (Μερακλής, 2011: 168).

Η περίοδος των αρραβώνων ήταν χρόνος αφιερωμένος στην καλύτερη γνωριμία των νεαρών που επρόκειτο να παντρευτούν και η διάρκειά του καθοριζόταν από τους γονείς. Ο γάμος ήταν ανέκαθεν μια γιορτή που διαρκούσε πολλές μέρες. Μάλιστα συγκεκριμένα πρόσωπα αναλάμβαναν συγκεκριμένους ρόλους (παράνυμφοι, παράγαμπροι, καλεστές, παραστεκάμενοι κ.ά.). Αφού ορίζονταν οι συγκεκριμένοι ρόλοι άρχιζαν οι κύριες εκδηλώσεις της εβδομάδας πριν τον γάμο. Η πιο σημαντική εκδήλωση ήταν η ετοιμασία των ψωμιών. Μ' αυτήν ξεκινούσε η εβδομάδα πριν τον γάμο και με αυτήν τελείωνε. Τα δώρα του γαμπρού στη νύφη (ή τον πατέρα της) ο Πολίτης τα συνδέει με την αρχαία συνήθεια της εξαγοράς της που επιβίωσε με διάφορες μορφές. Ο Αλεξάκης τονίζει ότι οι μορφές αυτές «εντάσσονται σε μια κοινή λογική, που είναι η μεταβίβαση των συνολικών δικαιωμάτων από την οικογένεια της νύφης στην οικογένεια του γαμπρού» (Μερακλής, 2011: 173).

Η ημέρα του γάμου ήταν κατά κανόνα Κυριακή. Έχουν διασωθεί πολλά αρχαϊκά στοιχεία τόσο στις προετοιμασίες του γάμου, όσο και κατά την ημέρα της τέλεσής του. Για παράδειγμα, η νύφη μπαίνει στο σπίτι σηκωτή, κάτι που, κατά τον Πολίτη, θυμίζει την απαγωγή της στο παρελθόν. Άλλο ένα στοιχείο είναι και αυτό της προστατευμένης παρθενίας της κόρης που ήταν το πιστοποιητικό της εντιμότητας και της αγνότητάς της. Αν ο έλεγχος αγνείας δεν ήταν θετικός ο γάμος αυτόματα ακυρωνόταν ή ο γαμπρός σε κάποιες περιπτώσεις έπαιρνε το «πανωπροίκι», ένα είδος αποζημίωσης. Οι τελετουργίες του γάμου χαρακτηρίζονται από μια παραδοσιακή εθιμοταξία, η οποία πηγάζει από λειτουργίες μιας αρχαϊκής σκέψης, που στόχο είχε την πρόκληση του καλού και την αποτροπή του κακού. Σε όλα αυτά τα εθιμοτυπικά και τα προκαθορισμένα ως προς τους ρόλους και τα προορισμένα πρόσωπα, το συναίσθημα μπορεί να μην ήταν έκδηλο σε κάθε πτυχή της εθιμοταξίας, ωστόσο υπήρχε και αυτό γίνεται φανερό στα τραγούδια που υπάρχουν για τον γάμο και την αγάπη (Μερακλής, Ό.π.).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο γάμος ως το κατ' εξοχήν λαμπερό και με κοινωνικό βάθος θέμα της λαογραφίας, βασισμένος στο προξενιό και όχι στον έρωτα, αναδεικνύει τις αξίες (πνευματικές, πολιτισμικές, ηθικές κ.ά.) κάθε κοινωνίας στην οποία τελείται. Από τις προετοιμασίες για την τέλεσή του διασώζονται πολλά αρχαϊκά στοιχεία, από τα οποία πηγάζει και η παραδοσιακή εθιμοταξία που χαρακτηρίζει τις τελετουργίες του. Το συναίσθημα εκδηλώνεται κυρίως μέσα από τα τραγούδια και γίνεται φανερό η συναισθηματική κατάσταση όλων των εμπλεκομένων στις τελετουργίες και το μυστήριο.

1.7 ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Τα τραγούδια του γάμου είναι τραγούδια τελετουργικά τα οποία τραγουδιούνται στις διάφορες φάσεις του, δηλαδή κατά την προετοιμασία και πραγματοποίησή του (αρραβώνας, ζύμωμα ψωμιών, ετοιμασία των προικιών, στο ξύρισμα και λούσιμο του γαμπρού, στην ετοιμασία της νύφης κ.ά.) (Δουλαβέρας, 2020).

Στην παραδοσιακή κοινωνία τον γάμο δύο νέων τον καθόριζαν και τον αποφάσιζαν οι οικογένειές τους και όχι οι ίδιοι οι νέοι, μέσα από διαδικασίες, όπως αυτή του προξενιού και της προίκας.

Προς τη μυστηριακή τελετουργία του γάμου, τις δραματικές και συμβολικές φάσεις που παρουσιάζουν κατά την εξέλιξη της τελετουργίας αυτής, ανταποκρίνονται τα τραγούδια. Αυτά είναι που εκφράζουν τα συναισθήματα των ανθρώπων που συμμετέχουν στην τελετή που εναλλάσσονται στην πορεία της. Είναι ταυτόχρονα τραγούδια χαράς και λύπης. Εκφράζουν τη χαρά για τη συνένωση δύο ανθρώπων που ξεκινούν μια καινούρια ζωή, αλλά και λύπη για τον αποχωρισμό της νύφης από την οικογένειά της. Φυσικά στα τραγούδια αυτά, όπως και σε άλλες κατηγορίες τραγουδιών υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές από τον έναν τόπο στον άλλο. Στα γαμήλια τραγούδια κυριαρχεί η έννοια τους κάλλους, του ωραίου, της ομορφιάς. Ο γαμπρός χαρακτηρίζεται ως χρυσός αϊτός, παλληκάρι κ.ά. Η νύφη αποκαλείται πέρδικα, περιστέρα, μήλο, κόκκινο, τριαντάφυλλο, αστέρι, φεγγάρι κ.ά. (Δουλαβέρας, 2020).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα τραγούδια του γάμου παρουσιάζουν τα τραγούδια του αποχωρισμού της νύφης από το πατρικό της σπίτι που μοιάζουν με θρήνους και μοιρολόγια. Έχουν σχέση και με τα τραγούδια της ξενιτιάς σύμφωνα με τον Μερακλή

που αναφέρει: «Τα τραγούδια του γάμου ...εκλαμβάνονταν... είτε ως μοιρολόγια, είτε ως τραγούδια της ξενιτιάς» (Μερακλής, 2011: 153).

Η εγκατάλειψη του πατρικού σπιτιού, της οικογενειακής εστίας είναι σχεδόν ίδια με τον ξενιτεμό που είναι ισοδύναμος με τον θάνατο. Σύμφωνα με τον Φ. Κακουλέ τα τραγούδια του γάμου έχουν πάρα πολλές ομοιότητες με τα μοιρολόγια, καθώς υπάρχουν παράλληλες λειτουργικές δομές του γάμου και της κηδείας. Οι ομοιότητές τους αυτές δεν οφείλονται στην έλλειψη πρωτότυπων τρόπων έκφρασης ή θεματολογίας (Δουλαβέρας, 2020).

Βλέπουμε λοιπόν, ότι τα γαμήλια τραγούδια είναι άκρως τελετουργικά και ανταποκρίνονται στον συμβολικό χαρακτήρα της φάσης κατά την οποία τραγουδιούνται. Κατά τον αποχωρισμό της νύφης από το πατρικό της, προσομοιάζουν με τα μοιρολόγια, καθώς μέσω των τραγουδιών εκφράζονται

συναισθήματα λύπης και αποχωρισμού της μάνας, κυρίως από την κόρη της, αλλά και από τον γιο (τον γαμπρό), που στις περισσότερες περιπτώσεις νιώθει να της τον παίρνει κάποια άλλη (δηλαδή η νύφη).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

«Η ΡΟΔΙΑΚΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ»

2.1 Η ΡΟΔΟΣ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Η Ρόδος είναι η πρωτεύουσα των δώδεκα νησιών που αποτελούν τις νότιες Σποράδες και σήμερα ονομάζονται Δωδεκάνησα ή αλλιώς Δωδεκάνησος. Ο όρος Δωδεκάνησος είναι μεσαιωνικός όρος, με τον οποίον την εποχή εκείνη αναφέρονταν σε άλλα νησιά και όχι στα σημερινά Δωδεκάνησα. Το 1912 με την κατάληψη από τους Ιταλούς δόθηκε στα νησιά που πήρε η Ιταλία από την Τουρκία γιατί αυτά τα νησιά έτυχε να είναι ακριβώς 12: Ρόδος, Σύμη, Χάλκη, Τήλος, Νίσυρος, Κάρπαθος, Κάσος, Κώς, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος και Αστυπάλαια. Σε αυτά τα νησιά προστέθηκε και το Καστελόριζο μετά από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, γι' αυτό τα νησιά στην ακρίβεια είναι 13. Στην επίσημη γλώσσα τους οι Τούρκοι τα ονόμαζαν «Προνομιούχα νησιά του Αρχιπέλαγους» ή «Σποράδες νήσους». Οι Ιταλοί μάλιστα χρησιμοποίησαν τον όρο «Ιταλικά νησιά του Αιγαίου» (*Isole italiane del Egeo*), όρο προκλητικό, χωρίς όμως να τον υποβάλουν διεθνώς (Μηνατσής, 2009). Σήμερα εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ο όρος Δωδεκάνησα ή Δωδεκάνησος, ο οποίος και καθιερώθηκε με την ενσωμάτωση το 1948. Από αυτά τα δώδεκα νησιά, η Ρόδος είναι το μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό και ήταν πάντα το κέντρο των υπολοίπων. Οι φυσικές ομορφιές της, τα δάση, η πλούσια βλάστηση, οι πηγές, οι αρχαιολογικοί χώροι, το ωραίο κλίμα, συντελούν στο να προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών από διάφορες ξένες χώρες, αλλά και από μέρη της υπόλοιπης Ελλάδας. Το πιο ψηλό βουνό στο κέντρο του νησιού είναι ο Αττάβυρος με ύψος 1.215 μέτρα, γνωστό από τα αρχαία χρόνια για τη λατρεία του «Ατταβυρίου Διός» (Παπαχριστοδούλου, 1994). Ρόδος είναι η πόλη που χτίστηκε από τις τρεις αρχαίες πόλεις, την Κάμιρο, τη Λίνδο και την Ιαλυσό στο 408 π.Χ. Παράλληλα είχε πολλά άλλα ονόματα όπως τα παρακάτω: Οφιούσα, Ποήεσσα, Ατταβυρία, Ποντία, Αστερία, Τρινακρία, Αιθρία, Κορυμβία,

Τελχινίς, Σταδία, Ολόεσσα, Μακαρία, τα οποία έχουν σχέση με το σχήμα, τις καιρικές συνθήκες, τη βλάστηση και άλλες ιδιότητες του νησιού. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους μύθους, η Ρόδος ήταν γεμάτη φίδια γι' αυτό είχε την ονομασία «Οφιούσα», έχει πάντα έναστρο ουρανό γι' αυτό και μία από τις ονομασίες που της αποδόθηκαν ήταν η ονομασία «Αστερία» και την χαρακτηρίζει η ηλιοφάνεια, έτσι μέχρι και σήμερα η Ρόδος αποκαλείται «Το νησί του Ήλιου». Κατά τον ίδιο τρόπο αποδόθηκαν και οι υπόλοιπες ονομασίες στο νησί. Για τον λόγο όμως, που αποδόθηκε στο νησί το όνομα Ρόδος, υπάρχουν πολλές εκδοχές από αυτή την αρχαία εποχή. Η επικρατέστερη είναι ότι συσχετίζεται με το ομώνυμο λουλούδι (ρόδον), το ιερό στον Ήλιο και έτσι μέχρι σήμερα επικρατεί το όνομα Ρόδος, τόσο στα ελληνικά όσο και στις άλλες γλώσσες. Γι' αυτό τον λόγο τα νομίσματα της Ρόδου παρίσταναν από το ένα μέρος ένα ρόδον (τριαντάφυλλο) και από το άλλο το κεφάλι του Θεού Ήλιου, όπως μαρτυρούν νομισματικές συλλογές της εποχής (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Στη Ρόδο από την εποχή του Λίθου έχουν βρεθεί μόνο σποραδικά ευρήματα νεολιθικής εποχής. Σε αντίθεση με τη Νεολιθική εποχή, η Μυκηναϊκή, η οποία συμπίπτει με την τελευταία περίοδο του Χαλκού, έχει να παρουσιάσει στη Ρόδο άφθονα σημεία πολιτισμού. Η Ρόδος σε αυτή την εποχή έχει αρκετό πληθυσμό που κατοικεί και παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη της κεραμικής, κυρίως τέχνης. Έτσι από το 1.400 π.Χ. και ύστερα η Ρόδος διενεργεί ένα ζωηρό εμπόριο αγγείων, τα οποία στέλνονταν σε διάφορα εμπορικά κέντρα στη νότια Ιταλία ή και αλλού. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός στη Ρόδο έγινε γνωστός με τις διάφορες ανασκαφές πριν, αλλά και μετά την ιταλική κατάληψη του 1912 (Παπαχριστοδούλου, 1994). Το έτος 1.100 θεωρείται το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού. Με όσα επακολούθησαν ο 11ος αιώνας π.Χ. θεωρείται η αρχή των ιστορικών χρόνων. Την περίοδο αυτή οι Δωριείς μεταξύ άλλων περιοχών καταλαμβάνουν και τη Ρόδο με τις τρεις πόλεις, τη Λίνδο, την Ιαλυσό και την Κάμιρο. Η κάθοδος των Δωριέων (των Ηρακλειδών) άρχισε 80 χρόνια ύστερα από τον Τρωικό Πόλεμο, δηλαδή περίπου στο 1104 π.Χ. και η εγκατάστασή του στα νησιά προϋποθέτει μία σύγκρουση με τα ιωνικά φύλλα που ήθελα να επεκταθούν στα νότια. Με το πέρασμα του χρόνου η Ρόδος και τα γύρω νησιά εκδωρίζονται τέλεια στον βίο, στη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη και έθιμα, αλλά και στην πολιτική οργάνωση, χωρίς να εμποδίζονται να παίρνουν στοιχεία και από τους Ίωνες. Η δωρική διάλεκτος επικράτησε σε όλη τη διάρκεια του αρχαίου βίου και σε αυτήν είναι γραμμένα τα ψηφίσματα του ροδιακού κράτους, όλα τα αρχεία και οι επιγραφές, δημόσιες και ιδιωτικές. Τη δωρική διάλεκτο εξακολουθούν να μιλάνε οι Ροδίτες ύστερα και από την επίσημη επικράτηση της κοινής, στην Αλεξανδρινή περίοδο. Η εποχή που συμπίπτει με την πρώτη ακμή της Ρόδου στο εμπόριο και τη ναυτιλία είναι ο 7ος και ο 6ος αιώνας π. Χ. Την ακμή της Ρόδου στην Αρχαϊκή Περίοδο δείχνει και το γεγονός ότι κόπηκαν νομίσματα στην Κάμιρο, τον 6ο αιώνα π.Χ. και ύστερα στη Λίνδο και την Ιαλυσό χωριστά, τον 5ο αιώνα, πράγμα που σημαίνει ότι διευκολύνθηκαν οι εμπορικές συναλλαγές (Παπαχριστοδούλου, 1994). Η γεωγραφική θέση της Ρόδου δεν ήταν δυνατό να την απαλλάξει από την επέμβαση των Περσών, γιατί αναγκαστικά ήταν στον δρόμο τους όταν έκαναν τις εκστρατείες στην Ελλάδα. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες, εάν οι Ροδίτες έλαβαν μέρος στην ιωνική επανάσταση (499 - 494 π.Χ.) (Παπαχριστοδούλου, 1994 & Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008).

Η θέση της Ρόδου βοήθησε από τα παλιά χρόνια να επιδοθούν στο εμπόριο οι κάτοικοι της. Το μεγάλο εμπόριο που εξασκούσαν οι Ροδίτες έπρεπε να διευκολυνθεί στις συναλλαγές με άλλες χώρες, γι' αυτό πολύ νωρίς, αντί της ανταλλαγής εμπορευμάτων, μεταχειρίζονταν τα νομίσματα. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρόδου και ο πλούτος που είχε συγκεντρωθεί από το εμπόριο και τη ναυτιλία δεν σταμάτησε μόνο στα υλικά αγαθά, αλλά έδωσε αφορμή και τα μέσα να αρχίσει και μία ανάπτυξη πνευματική στον τόπο. Η Ρόδος στην αρχαιότητα ήταν πολύ νωρίς εστία πνευματικού πολιτισμού. Εδώ γεννήθηκαν πολλοί ποιητές καλλιτέχνες λόγιοι και άλλοι. Αλλά και πολλοί που δεν είχαν γεννηθεί στη Ρόδο έρχονταν στο νησί και έγραφαν τα έργα τους γιατί τους ευνοούσε το κλίμα κι οι Ρόδιοι τους δέχονταν ή τους καλούσαν με ευχαρίστηση. Η Ροδιακή Πολιτεία φρόντιζε για τα σχολεία και τη φοίτηση της νέας γενιάς σε αυτά. Εκεί διδάσκονταν τη γλώσσα τους, σε προγράμματα της τότε εποχής και μάθαιναν μουσική, ωδική, μαθηματικά, γυμναστική και κολυμβητική. Η Ρόδος είναι μία από τις επτά πόλεις, μεταξύ των Σμύρνη, Χίος, Κολοφών, Άργος, Σαλαμίνα, Αθήνα, που φιλονικούν για τη γέννηση του Ομήρου. Ως σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων στη Ρόδο αναφέρονται ο επικός ποιητής Πισίνους ή αλλιώς Πισίνος, από τη Λίνδο που έγραψε το ποίημα «Ηράκλεια». Σύγχρονός του είναι ο Πείσανδρος από την Κάμιρο, που έγραψε και αυτός την « Ηράκλεια», όπου διηγείται τη ζωή και το έργο του Ηρακλή. Στο πρώτο μισό του 6ου αιώνα έζησε ο Κλεόβουλος, γιος του Ευαγόρα, ο οποίος ήταν μία πνευματική φυσιογνωμία αντίστοιχη του Αθηναίου Σόλωνα. Κυβέρνησε 40 χρόνια τη Λίνδο. Η Ρόδος με τη μεγάλη οικονομική επάρκεια και την πολιτιστική άνοδο ήταν φυσικό, όπως στα γράμματα, έτσι και στις τέχνες να φτάσει σε μεγάλη ακμή. Αγάλματα και έργα τέχνης στόλιζαν την πόλη της Ρόδου, αλλά και οι παλαιότερες πόλεις, όπως η Λίνδος με την Ακρόπολη και το ναό της Αθηνάς, η Ιαλυσός και η Κάμιρος, έχουν τους καλλιτεχνικούς τους θησαυρούς, που ήρθαν στο φως με την αρχαιολογική σκαπάνη (Παπαχριστοδούλου, 1994). Η πόλη των κλασικών Ροδίων είχε έναν πληθυσμό τουλάχιστον 150 χιλιάδων ατόμων. Η αρχαία πόλη των Ροδίων περιέκλειε χώρο τουλάχιστον 700 εκταρίων, ενώ η σημερινή Παλιά Πόλη έχει πληθυσμό γύρω στους 8.000 κατοίκους και εμβαδόν 48 εκταρίων (Μπογιάννος, 2017).

Η νέα πόλη χτίστηκε σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα. Με οδούς κάθετες μεταξύ τους και με υπόγειες, αποχετευτικές και υδρευτικές εγκαταστάσεις. Στην ακρόπολη δέσποζε το στάδιο, ο ναός του Πυθίου Απόλλωνος και ο ναός του Διός Πολιέως και της Αθηνάς Πολιάδος. Είχε πολύ ωραίους δρόμους, λιμάνια, ωραία τείχη, δημόσια κτίρια, ναούς που προκαλούσαν το θαυμασμό των επισκεπτών. Παρόμοιο θαυμασμό ένιωθαν και οι επισκέπτες της Ρόδου στον Μεσαίωνα αλλά και στους νεότερους χρόνους. Η νέα πόλη συγκέντρωνε όλη τη δύναμη του νησιού, η οποία ήταν καταμερισμένη σε τρεις πόλεις. Η θέση που ήταν χτισμένη διευκόλυνε την προσέλευση από το εσωτερικό και νοτιοανατολικά αλλά και νοτιοδυτικά και έτσι ο πληθυσμός της γρήγορα αυξάνεται, ενώ με τον πλούτο που συγκεντρώνει από το εμπόριο και τη ναυτιλία, εξελίσσεται σε κέντρο μιας μεγάλης δύναμης, κυρίως κατά την ελληνιστική περίοδο (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Από το 155 μ. Χ. αρχίζει η μεσαιωνική ιστορία της Ρόδου, στην αρχή μέσα στο Ρωμαϊκό και ύστερα στο Βυζαντινό κράτος. Φυσικά και διατηρεί τον χαρακτήρα του αρχαίου μεγαλείου της και οι κάτοικοί της ζουν με την ανάμνηση των παλαιών καλών

ημερών τους. Αυτό που δίνει θάρρος και παρηγοριά στους απογοητευμένους Ρόδιους είναι η γλυκιά θρησκεία του Ναζωραίου, ο Χριστιανισμός. Ζήτησαν την προστασία της νέας θρησκείας. Στα χρόνια αυτά η εκκλησία της Ρόδου σύμφωνα με την παράδοση έχει την αρχή της από τον καιρό του Αποστόλου Παύλου, ο οποίος πέρασε από το νησί. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού οι αρχαίοι ναοί μετατρέπονται σε χριστιανικούς και έτσι τη λατρεία της Αθηνάς στην Ιαλυσό διαδέχεται η λατρεία της Παναγίας που έπαιξε σπουδαίο ρόλο με τον παλαιοχριστιανικό και έπειτα τον βυζαντινό ναό της που έγινε κατόπιν ιπποτικός και σήμερα ορθόδοξος. Κι άλλοι ναοί που παλαιότερα ήταν αφιερωμένοι στη θεά Αθηνά μετατράπηκαν σε ναούς της Παναγίας, ενώ στο ναό του Ατταβυρίου Δία χτίστηκε ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Από την αρχαία λατρεία έμειναν πολλές παραδόσεις για νεράιδες, δράκους, στοιχειά στα βουνά, στα δάση, τους ποταμούς, τις πηγές και τις σπηλιές της Ρόδου. Η Ρόδος, όπως και τα άλλα ιπποτοκρατούμενα νησιά, στους δύο αιώνες που διήρκησε η Ιπποτοκρατία δε ζούσαν ελεύθερα, αλλά δεν ήταν και κάτω από ένα φοβερό ζυγό, όπως θεωρείται για παράδειγμα ο τουρκικός. Ο ΙΔ' αιώνας, κατά τον οποίον καταλήφθηκε η Ρόδος από τους ιππότες, είναι η εποχή που επικρατεί η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα. Οι Σταυροφορίες (δηλαδή οι εκστρατείες που έγιναν από όλη την Δύση, με σκοπό να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους από την ισλαμική κατάκτηση), δυστυχώς ξέφυγαν από τον ιερό σκοπό τους και κατόπιν μια επιδρομή, η οποία έφερε την πτώση του Βυζαντινού Κράτους το 1204 (Παπαχριστοδούλου, 1994). Η κατάληψη της Ρόδου από τους Ιωαννίτες έγινε το 1306 με 1309 μ.Χ. Από τότε και μετά οι Ιωαννίτες πήραν το όνομα Ιππότες της Ρόδου και ο Μάγιστρος πήρε τον τίτλο Μεγάλος Μάγιστρος. Το Τάγμα των Ιωαννιτών ιπποτών που εξουσίαζε τη Ρόδο για 213 ολόκληρα χρόνια, ήταν ένα από τα θρησκευτικά τάγματα της εποχής, που σκοπό τους είχαν να υπερασπίσουν τη χριστιανική πίστη από τους αλλόθρησκους εισβολείς των Αγίων Τόπων και γενικά του χριστιανικού χώρου. Στην εποχή των Ιπποτών έχουμε το φεουδαρχικό σύστημα. Έτσι η Ρόδος και τα νησιά ήταν χωρισμένα σε ταξιαρχίες και κάθε ταξιαρχία είχε του φεουδάρχη της. Με την ιπποτική κατοχή οι Ρόδιοι προσαρμόστηκαν στη νέα κατάσταση, όμως δεν λησμόνησαν ούτε μία στιγμή την ελληνική τους καταγωγή και τη βυζαντινή τους παράδοση.

Όπως και στην αρχαιότητα, έτσι και στη μεσαιωνική εποχή, η Ρόδος έχει να επιδείξει σπουδαία μνημεία τέχνης, τα οποία προκαλούν τον θαυμασμό όσων την επισκέπτονται. Το μεγαλύτερο και πιο τρανό παράδειγμα είναι η μεσαιωνική πόλη, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα, σχεδόν ανέπαφη και δίνει μία εικόνα εξαιρετική για τη Ρόδο, γιατί είναι ένα από τα ελάχιστα μνημεία της βυζαντινής εποχής που έχουν μείνει ανέπαφα στο χρόνο. Η πόλη αυτή χτίστηκε μετά τον καταστροφικό σεισμό του 515 μ.Χ. και βρισκόταν μέσα στο πράσινο, αφού γύρω από το τεράστιο και πανέμορφο κάστρο υπήρχαν κατάφυτοι κήποι, διάφορες επαύλεις, εκκλησίες που έδιναν μία εξαιρετική ομορφιά στο τοπίο (Παπαχριστοδούλου, 1994). Πολλοί άνθρωποι έχουν την ερώτηση για το πώς θα πρέπει να αποκαλούμε την πόλη της Ρόδου, εάν πρέπει δηλαδή να την αποκαλούμε μεσαιωνική - ιπποτική πόλη. Η αλήθεια είναι πως είναι δίκαιο να την αποκαλούμε μεσαιωνική - ιπποτική, αφού χτίστηκε στα χρόνια των ιπποτών, τα σχέδια της ήταν δικά τους και η απόφαση για τη δημιουργία της, επίσης.

Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι οι Έλληνες Ρόδιοι δεν κατέβαλαν κόπο, μόχθο και ότι δεν έδωσαν εργασία, ώστε να χτιστούν αυτά τα αριστουργηματικά τείχη, η τάφος και τα φρούρια που εμείς θαυμάζουμε σήμερα. Όταν οι ιππότες έφτασαν στη Ρόδο το 1309, το κάστρο της Ρόδου ήταν κατά δύο τρίτα μικρότερο από το σημερινό. Οι Ιππότες υποχρέωσαν τους Έλληνες να φέρνουν τον πωρόλιθο από το Ροδίσι, τα Καβουράκια και από άλλες περιοχές για να δημιουργήσουν αυτό το αριστούργημα που εδώ και χρόνια αποκαλείται παλιά πόλη της Ρόδου (Μπογιάννος, 2017). Από το 1309 οπότε και κατέλαβαν οι Ιππότες τη Ρόδο, μέχρι το 1480 οπότε απαλλάχτηκε από τους Τούρκους, το νησί βγήκε από μία μεγάλη δοκιμασία και θα έπρεπε πια να βρει ησυχία για να φροντίσει τα εσωτερικά και τα εξωτερικά του ζητήματα. Μετά την επιδημία του 1498, η οποία σταμάτησε στα μισά του 1500, η τουρκική απειλή ήταν ακόμα ζωντανή και έτσι το 1522 ο Σουλεϊμάν κάνει πολιορκία στο νησί και η Ρόδος παραδίδεται και πάλι στα χέρια των Τούρκων (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Το 1522 είναι χρονιά σταθμός στην ιστορία του νησιού της Ρόδου. Γίνεται η άλωση της Ρόδου αλλά και της Δωδεκανήσου από τους Οθωμανούς της Μικράς Ασίας. Οι Οθωμανοί παραμένουν στα ελληνικά χώματα της Δωδεκανήσου μέχρι το 1912, οπότε καταλαμβάνουν τα δωδεκανησιακά χώματα οι Ιταλοί, οι οποίοι έχουν στόχο να επανιδρύσουν τη μεγάλη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, στη Ρόδο και τα Δωδεκάνησα, αλλά οι Έλληνες Δωδεκανήσιοι λαχταρούν την ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα, όπως αποδεικνύεται από τους αγώνες, τα συλλαλητήρια και την αντίσταση των Δωδεκανησίων πατριωτών, ηρώων και μαχητών (Μπογιάννος, 2017). Ο Σουλεϊμάν, από την πρώτη κιόλας μέρα της αναχώρησης των Ιπποτών, άρχισε να μετατρέπει κάθε μία από τις ορθόδοξες εκκλησίες σε τζαμί και γι' αυτό όλες οι βυζαντινές εκκλησίες του κάστρου της Ρόδου σήμερα είναι μουσουλμανικά τεμένη με την προσθήκη ενός μιναρέ. Οι πρώτες διώξεις των Ελλήνων εφαρμόστηκαν στην πόλη της Ρόδου. Μέσα στην πόλη του κάστρου δεν είχαν το δικαίωμα να κατοικήσουν Έλληνες, αλλά μόνο Τούρκοι, οι οποίοι πήραν όλα τα κτίρια και τα σπίτια. Η Ρόδος την εποχή της τουρκοκρατίας ήταν κέντρο των τουρκικών αρχών, όπου έμενε ο διοικητής που είχε πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Παρά τις ανυπέρβλητες δυσκολίες όμως, ο λαός της Ρόδου περίμενε πάντα την ημέρα που θα λυτρωνόταν από τα δεσμά του κατακτητή. Ύστερα από πάρα πολλά γεγονότα στην Επανάσταση του 1821 και την προσπάθεια των Ροδίων να βοηθήσουν με όποιο τρόπο και μέσο μπορούσαν τον αγώνα για ανεξαρτησία, ανακηρύσσεται το νεοελληνικό κράτος, όμως η Ρόδος και η Κως εξακολούθησαν να κυβερνώνται ως τουρκικές επαρχίες, όπως και πριν την επανάσταση, ενώ τα άλλα νησιά ξαναγύρισαν πάλι στην αυτοδιοίκηση. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε όλο τον 19ο αιώνα έως το 1912, χωρίς καμία βελτίωση και η ζωή κυλούσε για τους Ρόδιους με τον ίδιο ρυθμό (Παπαχριστοδούλου, 1994). Μετά τα δύσκολα χρόνια κάτω από τον τουρκικό ζυγό, ο λαός της Ρόδου άρχισε και πάλι να νιώθει καλύτερα, να βλέπει λίγο φως ύστερα από τόσο σκοτάδι, με την ίδρυση σχολείων και τη σχετική αναγέννηση, στα πρώτα δέκα χρόνια περίπου του 20ου αιώνα. Και ενώ τείνουν τα πράγματα να γίνουν καλύτερα, νέα πολιτική περιπέτεια περιμένει τα Δωδεκάνησα, η οποία θα κρατήσει περισσότερο από 30 χρόνια. Πρόκειται για ένα άλλο είδος σκλαβιάς, διαφορετικής από την τουρκική, που οδηγεί

τους κατοίκους της σε αφελληνισμό και στην εξομοίωση με τους νέους κατακτητές, που δεν ήταν άλλοι από τους Ιταλούς. Οι Δωδεκανήσιοι πίστευαν ότι οι Ιταλοί ήρθαν στα νησιά με προσωρινή διαμονή και γι' αυτό τον λόγο τους υποδέχτηκαν ως απελευθερωτές, αλλά οι νέοι κατακτητές έδειξαν βίαιη στάση από την αρχή. Τα πράγματα έγιναν πιο δύσκολα και σκληρά, ακόμα πιο πολύ όταν η Ιταλία το 1912 εγκαταστάθηκε στα Δωδεκάνησα, επομένως και στη Ρόδο και προσπάθησε να επιβάλει με κάθε τρόπο τους δικούς της κανόνες και νόμους χωρίς να λάβουν υπόψη τις τοπικές συνθήκες, την ελληνικότητα του πληθυσμού και την ψυχροσύνθεση των κατοίκων (Κλαδάκη–Μενεμενλή, 2002). Με την οριστική κατάληψη των νησιών από τους Ιταλούς αρχίζει η κανονική ζωή του τόπου και η στρατιωτική διοίκηση καθορίζει τον τρόπο που θα διοικούνται στο εξής. Γενικά, συνεχίστηκε η τουρκική νομοθεσία, αλλά με νέα όργανα στη διοίκηση. Ο δωδεκανησιακός λαός όμως δεν έμεινε με δεμένα χέρια σε όλο αυτό το διάστημα. Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1919) με τη διακήρυξη του Δόγματος των Εθνικοτήτων και του δικαιώματος για την αυτοδιάθεση των λαών, έπρεπε να κάνει κινήσεις, ώστε να αποδείξει την ελληνικότητά του και την πρόθεσή του για την ένωση με την Ελλάδα. Την πρωτοβουλία στην κίνηση αυτή ανέλαβε η Μητρόπολη της Ρόδου. Όμως κάθε τέτοια προσπάθεια δεν απέδιδε.

Η δεύτερη περίοδος της Ιταλικής κατοχής από το 1923, οπότε υπογράφηκε η Συνθήκη της Λοζάνης και μεταβιβάστηκαν τα τουρκικά δικαιώματα στην Ιταλία, ήταν η περίοδος του φασισμού, που σκοπό του είχε τον πλήρη αφελληνισμό του λαού. Μάλιστα ο κυβερνήτης Mario Lago, ο οποίος ήταν ο διοικητής με τη μεγαλύτερη θητεία στην Ελλάδα, εφάρμοσε μια πολιτική που αποδείχτηκε και επικίνδυνη περιπέτεια για την θρησκευτική, εθνική, γλωσσική και πολιτιστική ταυτότητα των Ελληνορθόδοξων Ροδίων. Με την πανούργα πολιτική του με τίτλο «Governatore di Rodi e Delle Alter Isole» έκανε προσπάθειες να επιφέρει τον αφελληνισμό και εξιταλισμό των κατοίκων του νησιού (Μπουζάκης, 2011). Μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Benito Mussolini το 1922 το έδαφος ήταν πρόσφορο για τον εξιταλισμό του ελληνικού πληθυσμού (Λογοθέτης, 2017).

Μετά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε στη Ρόδο επικρατούν οι Γερμανοί και έχουμε πολλές εκτελέσεις πατριωτών, έρχονται καλύτερες μέρες για τη Ρόδο. Η απελευθέρωση του 1945 δεν έλυσε το πρόβλημα της Δωδεκανήσου, αφού τα νησιά κατελήφθησαν για δύο χρόνια από τους Άγγλους, μία διετία που στοίχισε πολλά στον ελληνισμό, σχετικά με τον ηθικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα (Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008). Με την επίσκεψη του Δαμασκηνού και την αγγλική κατοχή τελείωσε η πρώτη φάση της απελευθέρωσης της Ρόδου και των υπολοίπων νησιών και από την 31η Μαρτίου 1947 αρχίζει η δεύτερη, με την παράδοση της εξουσίας στην ελληνική στρατιωτική διοίκηση.

Η δεύτερη αυτή φάση της απελευθέρωσης της Δωδεκανήσου αποτελεί τη μεταβατική περίοδο, έως την επίσημη ενσωμάτωση που θα ακολουθήσει στις 7 Μαρτίου 1948. Από τότε κ έπειτα η στρατιωτική διοίκηση έλειψε και στις 5 Μαΐου 1948 ορκίζεται γενικός διοικητής ο Δωδεκανήσιος Νικόλαος Μαυρής. Οι Ελληνικοί νόμοι αρχίζουν να εφαρμόζονται και στα Δωδεκάνησα, ενώ η παιδεία έχει ήδη προσαρμοστεί με τους νέους νόμους του κράτους. Η Ρόδος με την απελευθέρωση προχωρά με βήμα

σταθερό σε κάθε εκδήλωση του ελληνικού λαού, εθνική, πνευματική, πολιτιστική, που θα συμβάλλει στην εξύψωση του νέου Ελληνισμού. Μεγάλη πρόοδο σημειώνει στον οικονομικό τομέα και ο τουρισμός της Ρόδου, που έχει το προβάδισμα σε όλη την Ελλάδα (Παπαχριστοδούλου, 1994 & Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008).

Μελετώντας την ιστορία του νησιού της Ρόδου από τα αρχαία χρόνια ως τα νεώτερα βλέπουμε ότι η θέση του νησιού ευνόησε στο να επιδοθούν στο εμπόριο οι κάτοικοι της. Εμπόριο κυρίως αγγείων, τα οποία στέλνονταν σε διάφορα εμπορικά κέντρα στη νότια Ιταλία ή και αλλού. Μέσα από αυτή τη δραστηριότητα κι έπειτα από την κάθοδο των Δωριέων, η εποχή που συμπίπτει με την πρώτη ακμή της Ρόδου στο εμπόριο και τη ναυτιλία είναι ο 7ος και ο 6ος αιώνας π. Χ. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρόδου και ο πλούτος που είχε συγκεντρωθεί από το εμπόριο και τη ναυτιλία δεν σταμάτησε μόνο στα υλικά αγαθά, αλλά έδωσε την αφορμή και τα μέσα να αρχίσει και μία ανάπτυξη πνευματική στον τόπο. Κατά τη μεσαιωνική ιστορία της Ρόδου, στην αρχή μέσα στο Ρωμαϊκό και ύστερα στο Βυζαντινό κράτος, το νησί διατηρεί τον χαρακτήρα του αρχαίου μεγαλείου του. Ο ΙΔ' αιώνας, κατά τον οποίον καταλήφθηκε η Ρόδος από τους Ιππότες, είναι η εποχή που επικρατεί η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα. Το 1522 με την άλωση της Ρόδου αλλά και της Δωδεκανήσου από τους Οθωμανούς της Μικράς Ασίας, τα μετέπειτα χρόνια αποτελούν τα δυσκολότερα κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Κι ενώ μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους τα πράγματα τείνουν να γίνουν καλύτερα, νέα πολιτική περιπέτεια, ένα άλλο είδος σκλαβιάς περιμένει τα Δωδεκάνησα, που θα κρατήσει περισσότερο από 30 χρόνια. Πρόκειται για την σκλαβιά στους Ιταλούς. Η Ρόδος με την απελευθέρωση στις 7 Μαρτίου 1948 προχωρά με βήμα σταθερό σε κάθε εκδήλωση του ελληνικού λαού, εθνική, πνευματική, πολιτιστική, που θα συμβάλλει στην εξύψωση του νέου Ελληνισμού. Μεγάλη πρόοδο σημειώνει στον οικονομικό τομέα και ο τουρισμός της Ρόδου που έχει το προβάδισμα σε όλη την Ελλάδα.

2.2 ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο Αρχάγγελος βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του νησιού της Ρόδου, ανάμεσα στην ιστορική Λίνδο και την πόλη της Ρόδου, από την οποία απέχει περίπου 30 χιλιόμετρα. Η παρουσία ανθρώπων στην ευρύτερη περιοχή τοποθετείται χρονικά περίπου στο 4.000 π.Χ. καθώς στο σπήλαιο Κούμελλο της περιοχής έχουν βρεθεί αντικείμενα καθημερινής χρήσης, εργαλεία και οστά που καταμαρτυρούν την ύπαρξη κατοίκων από τη Νεολιθική εποχή (Βολονάκης, 1994).

Στον 7ο-6ο αιώνα π.Χ. στα αρχαϊκά χρόνια, στη θέση που βρίσκεται σήμερα ο Αρχάγγελος και προς τη μεριά της θάλασσας, βρισκόταν ο Δήμος Ποντωρέων, μια ισχυρή πόλη που ανήκε στο κράτος της Ιαλυσίας. Οι κάτοικοι του δήμου Ποντωρέων, οι αρχαίοι Ποντωρείς ήταν ελληνικό φύλο, ενώ το όνομα Ποντώρεια προέρχεται από τις λέξεις πόντος (θάλασσα) και όρος (βουνό). Ο Δήμος Ποντωρέων απλωνόταν από τη θάλασσα μέχρι τους γύρω λόφους και τις κοιλάδες (Μπογιάννος, 2006).

Κατά τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια στην περιοχή που είναι σήμερα ο Αρχάγγελος υπήρχαν πολλοί, μικροί, διάσπαρτοι οικισμοί που απλώνονταν από την παραλία μέχρι την ενδοχώρα. Μετά τον 7ο αιώνα μ.Χ. κατά τον Θεοφάνη Μπογιάννο, αλλά κατά τον Μεσαίωνα σύμφωνα με τον Χρ. Παπαχριστοδούλου, η πόλη συγκεντρώνεται πλέον στη σημερινή της θέση, αφού οι πειρατικές επιδρομές ανάγκασαν τους κατοίκους των παραλιακών περιοχών να τις εγκαταλείψουν και να μεταφερθούν στο εσωτερικό του οικισμού προκειμένου να είναι ασφαλείς (Μπογιάννος 2006, Παπαχριστοδούλου, 1994).

Κατά την εποχή του Βυζαντίου ο πυρήνας του οικισμού του Αρχαγγέλου προϋπήρχε γύρω από το ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, όπως και το φρούριό του, στη θέση του οποίου αργότερα, κατά την εποχή της ιπποτοκρατίας, χτίστηκε το μεσαιωνικό φρούριο, όπου κατέφευγαν οι κάτοικοι όταν κινδύνευαν.

Η ονομασία του σημερινού Αρχαγγέλου, προέρχεται από το ναό του Ταξιάρχη Αρχαγγέλου Μιχαήλ που είναι ο προστάτης του οικισμού.

Ο Αρχάγγελος περιτριγυρίζεται από τους λόφους Χέλανδρος, Κάραβος και Τσαμπίκα. Οι ονομασίες των λόφων αυτών προέκυψαν από το γεγονός ότι οι ίδιοι έμοιαζαν στο

σχήμα με τα πλοία που κατασκεύαζαν οι Ποντωρείς κατά τα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια (Μπογιάννος, 2006).

Ο Δήμος Ποντωρέων, όπως και ο Αρχάγγελος αργότερα, είχε ηγετικό ρόλο στην οικονομική, πολιτική και ναυτική δραστηριότητα του νησιού της Ρόδου, κατά την ιστορική του εξέλιξη. Αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι υπάρχουν παντού στην περιοχή δεξαμενές, φρέατα, σπήλαια, αφθονία σε λίθους που χρησιμοποιούνταν για οικοδομικές εργασίες και οχυρώσεις, η πλούσια βλάστηση και τα λιμάνια (Βολονάκης, 1994). Σημαντικό τοπωνύμιο της Ποντώρειας ήταν «αι Φαγαί», δηλαδή η σημερινή τοποθεσία Φαγιού, όπου βρέθηκε σχετική επιγραφή (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Το έτος 1309 μ.Χ. ο Αρχάγγελος κατακτάται από τους Σταυροφόρους των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη. Ο Μωάμεθ αμέσως μετά την άλωση της Πόλης, έστειλε τον στόλο του, που είχε ενισχυθεί από τα πλοία του Βυζαντίου, και πολυάριθμο στρατό να υποτάξει τα νησιά του Αιγαίου. Τα περισσότερα, Φραγκοκρατούμενα τότε, αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία του Σουλτάνου και να γίνουν φόρου υποτελή σ' αυτόν. Το Τάγμα όμως των Ιπποτών αρνήθηκε την αναγνώριση και την υποταγή. Γι' αυτό το 1456 οι Τούρκοι πειρατές από την Καρία έπλευσαν στην Ρόδο και την Κω με μικρά πλοία και κατόρθωσαν από τη Ρόδο να πάρουν 40 αιχμαλώτους. Την επόμενη χρονιά, το 1457 έστειλαν στη Ρόδο στόλο από 60 πλοία να λεηλατήσει την ύπαιθρο. Οι Τούρκοι με οδηγούς τους αιχμαλώτους χριστιανούς του προηγούμενου χρόνου κατόρθωσαν να αποβιβάσουν τη νύχτα πολλές χιλιάδες στρατιωτών σε πολλά μέρη, που δε φρουρούνταν ικανοποιητικά, έσφαξαν τις φρουρές και ανενόχλητοι προχώρησαν προς τα χωριά. Ένα σώμα στρατιωτών προχώρησε στον Αρχάγγελο, όπου οι κάτοικοι αμέριμνοι και ανέτοιμοι κυκλώθηκαν και συνελήφθησαν, εκτός από λίγους που κατόρθωσαν να διαφύγουν στα βουνά. Τότε οι Τούρκοι λεηλάτησαν το χωριό, φόρτωσαν τους ανθρώπους και τη λεία στα πλοία και τους μετέφεραν στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης. Ύστερα από τη σκληρή αυτή δοκιμασία των κατοίκων ο Μέγας Μάγιστρος Jacques de Milly αποφάσισε να οχυρώσει το χωριό για να ξαναφέρει τους φοβισμένους κατοίκους και άρχισε να κτίζει το φρούριο. Σε 4 όμως χρόνια πέθανε και ο διάδοχος του Zacosta, για να αποτελειώσει τις εργασίες μαζί με την οχύρωσή του ο επόμενος, Giovanni Orsini το 1476. Το κάστρο όμως του Αρχαγγέλου παρά τις συνεχείς επιδιορθώσεις του δε στάθηκε ικανό να περιφρουρήσει τους κατοίκους του, διότι ο λόφος στον οποίο βρίσκεται είναι χαμηλός και βατός από όλα τα μέρη, ενώ το πάχος των τειχών του ήταν μικρό. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν με το Διάταγμα του 1479 να διατάσσονται οι κάτοικοι του Αρχαγγέλου ότι σε περίπτωση κινδύνου πρέπει να καταφεύγουν στο Κάστρο στον Φαρακλό (λίγα χιλιόμετρα μακριά από το χωριό) ή στη Ρόδο (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Αλλά και σε μεταγενέστερη επιδρομή των Τούρκων το 1503 πολλά πειρατικά πλοία κατόρθωσαν να αποβιβάσουν πολλούς Τούρκους στρατιώτες στην περιοχή Πετρώννα, να επιτεθούν για δεύτερη φορά στον Αρχάγγελο και να συλλάβουν 100 έως 150 αιχμαλώτους. Η καταστροφή δε, θα ήταν πολύ μεγαλύτερη, αν οι Ιππότες δεν έστελναν από την πόλη της Ρόδου το ιππικό, ώστε να αναγκάσουν τους Τούρκους να επιβιβαστούν στα πλοία τους και να φύγουν. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1522 οι Τούρκοι επιτίθενται κατά της Ρόδου και μετά από συνθηκολόγηση στις 12 του Δεκέμβρη, η

Ρόδος μαζί και ο Αρχάγγελος πέφτουν στα χέρια των Τούρκων. Μέσα από την κατάκτηση των Τούρκων αναδεικνύεται η Αναστασία η ηρωίδα της Ρόδου, η οποία βλέποντας τον πολεμιστή άνδρα της να ξεψυχά μπροστά της, έτρεξε στο σπίτι αγκάλιασε τα δυο παιδιά της, τα φίλησε, τα έσφαξε και τα έριξε στη φωτιά για να μην τα πάρουν οι Τούρκοι, φόρεσε την στολή Αξιωματικού, έτρεξε στις επάλξεις, έδωσε τις μάχες της κι έπεσε ηρωικά στην πρώτη γραμμή (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Πολλές εκκλησίες για να μην χρησιμοποιηθούν ως έρεισμα του εχθρού είχαν κατεδαφιστεί μεταξύ των οποίων και η εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Αρχάγγελο. Η κατεδαφισθείσα εκκλησία ήταν μεσαιωνική και γύρω από αυτήν έγινε συνοικισμός όταν εγκαταλείφθηκε η παραλιακή Ποντώρεια. Στην θέση της κατεδαφισθείσας ανεγέρθη πάλι νέα εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Αξίζει να σημειωθεί ότι η λέξη «Αφεντικά» που παραμένει σαν τοπωνύμιο στον Αρχάγγελο και αναφέρεται στην κεντρική πλατεία του χωριού έξω από την εκκλησία, υποδηλώνει τα τσιφλίκια της εποχής του τουρκοκρατούμενου Αρχαγγέλου. Προέρχεται δε από τη λέξη «Αυθέντες» της Βυζαντινής εποχής, οι οποίοι ήταν οι κύριοι μεγάλων κτημάτων που δίδονταν κυρίως σε στρατιωτικούς, πολιτικούς και γενικά σε υψηλά ιστάμενα πρόσωπα της εποχής (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Ταξιάρχη που βρίσκεται στο κέντρο του χωριού χρονολογείται από το 1845 και πανηγυρίζει στις 8 Νοεμβρίου. Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ είναι ο πολιούχος του χωριού και κάθε χρόνο τιμάται και δοξάζεται με ιδιαίτερη κατάνυξη από τους Αρχαγγελίτες και τις Αρχαγγελίσσες. Ο συγκεκριμένος ναός είναι δωδεκανησιακού τύπου, ενώ χαρακτηριστική είναι η βοτσαλόστρωτη αυλή, τα νευρωτά σταυροθόλια και το ιδιαίτερο, πανέμορφο καμπαναριό που εντυπωσιάζει τους πάντες και είναι ορατό από όλες σχεδόν τις γειτονιές του Αρχαγγέλου. Τον ναό «αγκαλιάζει» το ιστορικό, παραδοσιακό κέντρο του χωριού με τα παραδοσιακά σπίτια, τους ασβεστωμένους τοίχους και τους ξυλόφουρνους που ήταν απαραίτητοι για την παρασκευή του ψωμιού και του φαγητού της οικογένειας (Βολονάκης, 1994). Στο σύνολό τους οι ξυλόφουρνοι λειτουργούν και χρησιμοποιούνται έως σήμερα από τις Αρχαγγελίτισσες μεγάλης πια ηλικίας, αλλά και από νεώτερες που κρατούν ζωντανά τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους.

Κοντά στον ναό του Ταξιάρχη, σε πολύ μικρή απόσταση υπάρχει το εκκλησάκι του Αρχαγγέλου Γαβριήλ του Πατητηριώτη. Ονομάζεται Πατητηριώτης γιατί το μέρος στο οποίο βρίσκεται υπήρχε πατητήρι, όπου οι Αρχαγγελίτες έφτιαχναν το κρασί από τα αμπέλια τους. Επίσης πατητήρι ονομαζόταν και ο χώρος στον οποίο οι Αρχαγγελίτες αποθήκευαν προσωρινά τους καρπούς που συνέλεγαν από τα ελαιόδεντρά τους για να φτιάξουν στη συνέχεια το λάδι τους (Βολονάκης, 1994).

Στο πίσω μέρος του κεντρικού ναού του Αρχαγγέλου υπάρχει ένα ανηφορικό δρομάκι που οδηγεί στο Ιπποτικό Κάστρο του χωριού, χτισμένο τον 15ο αιώνα από τους Ιωαννίτες Ιππότες, στη θέση ακριβώς που παλαιότερα υπήρχε το βυζαντινό φρούριο. Το φρούριο αυτό, όπως προαναφέρθηκε, προστάτευε τους κατοίκους της περιοχής από τις πειρατικές επιδρομές. Μέσα στο κάστρο υπάρχει το μοναστηράκι του Άη Γιώργη του Καστρενού που χτίστηκε το 1889-1890 (Βολονάκης, 1994).

Νοτιοδυτικά από τον Αρχάγγελο, σε απόσταση 3,5 χιλιομέτρων υπάρχει η γραφική παραλία του χωριού, η παραλία Στεγνά. Στη δεξιά πλευρά του δρόμου προς την

παραλία, βρίσκεται η περιοχή Πετρώνας που πήρε το όνομά της από τα πετρώματα που βρίσκονται εκεί σε αφθονία. Οι παραδοσιακοί Αρχαγγελίτες αγγειοπλάστες προμηθεύονταν τις πρώτες ύλες τους από τον Πετρώνα και δουλεύοντας εκεί έφτιαχναν υπέροχα αγγεία για κάθε χρήση (μαγειρικά σκεύη, χρηστικά αντικείμενα, διακοσμητικά, εργαλεία κ.α.). Στους Βυζαντινούς χρόνους ο Αρχάγγελος βρισκόταν κάτω από την Αυτοκρατορία του Βυζαντίου. Μάλιστα είναι γνωστό ότι ο Ιουστινιανός ζήτησε να μεταφερθούν πετρώματα και κεραμικά από τον Αρχάγγελο για την ανέγερση του ναού της Αγίας Σοφίας (Μπογιάννος, 2006).

Βορειοδυτικά του οικισμού, στη δεξιά πλευρά της οδού Ρόδου-Λίνδου βρίσκεται η κοιλάδα του Αίθωνα, που είναι μια κοιλάδα γεμάτη νερά, πορτοκαλιές, μανταρινιές, λεμονιές, πλατάνια, μυρτιές και ιπιές. Η ονομασία της συγκεκριμένης κοιλάδας προέρχεται από το αρχαίο ρήμα αίθω που σημαίνει λάμπω, φωτίζω. Σύμφωνα με τον μύθο ο Αίθωνας ήταν το καλύτερο άτι του θεού Ήλιου. Την κοιλάδα του Αίθωνα διασχίζει ο ποταμός Χας (Βολονάκης, 1994).

Ενώ λοιπόν η πόλη της Ποντώρειας βρισκόταν μεταξύ Στεγνών και Τσαμπίκας στην πόλη αυτή ανήκαν και πολλοί μικρότεροι οικισμοί όπως π.χ. Νάπαι, Κεραμί, Αγία Απακού, Βλετρούδια και άλλοι. Στα γύρω από την Ποντώρεια βουνά του Καράβου, του Χέλανδρου, της Τσαμπίκας υπήρχαν ναοί όπου λατρεύονταν αρχαίοι Θεοί και κυρίως ο Θεός Ήλιος (Μπογιάννος, 2006).

2.3 ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΗ ΡΟΔΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟ

Ένα σημαντικότερο κεφάλαιο του λαϊκού μας πολιτισμού είναι τα επαγγέλματα των ανθρώπων που έζησαν σε εποχές παλαιότερες από την δική μας, επαγγέλματα τα περισσότερα από τα οποία έχουν χαθεί με το πέρασμα του χρόνου. Υπάρχουν όμως και επαγγέλματα όπως αγγειοπλάστες, караβομαραγκοί, σφουγγαράδες και άλλα που αντιστέκονται στην επιβολή της εκβιομηχάνισης, στην οποία μας οδηγεί η ανάπτυξη των τελευταίων ετών και οι τεχνίτες τους συνεχίζουν με μεράκι και πείσμα την πανάρχαια αυτήν τέχνη τους. Βέβαια η ταχύτητα η οποία χαρακτηρίζει την εποχή που ζούμε σήμερα, έχει ανατρέψει τα δεδομένα και η ανατροπή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη μεταβολή πρακτικών και μεθόδων που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα και οι οποίες χάνονται σε βάθος χρόνου. Στις μέρες μας η χειρωνακτική εργασία έχει εκλείψει, γίνεται μαζική παραγωγή αντικειμένων, τα οποία είναι πανομοιότυπα μεταξύ τους, χωρίς να υπάρχει σε αυτά η ιδιαιτερότητα της καλλιτεχνικής έκφρασης, της έμπνευσής του τεχνίτη που τα παράγει. Ως εκ τούτου, ο αριθμός των ανθρώπων που γνωρίζουν και ασκούν παραδοσιακά επαγγέλματα συνεχώς μειώνεται (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Οι άνθρωποι για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν και να συνεργάζονται με τους άλλους. Να επιλέγουν και να κάνουν ένα επάγγελμα σύμφωνα με τις διαθέσεις, τις δυνάμεις, τις βλέψεις και τις επιθυμίες τους. Αγωνίζονταν όλη την ημέρα, περιόριζαν στο ελάχιστο τον ύπνο τους και την ξεκούραση, ενώ ξεχνούσαν την ψυχαγωγία. Δεν αποθαρρύνονταν από τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες. Πάλευαν έχοντας πάντα αποθέματα δραστηριότητας, ευθυμίας, αισιοδοξίας και αγωνιστικότητας. Το μυστικό τους, η αγάπη για τη δουλειά τους κι ο έρωτας για το μεγάλο θείο δώρο, τη ζωή. Το επάγγελμα σμιλεύει την προσωπικότητα του ανθρώπου. Διαμορφώνει την εικόνα τόσο εσωτερικά όσο κι εξωτερικά. Ο τρόπος που σκέφτεται, που κινείται είναι απόλυτα συνδεδεμένος με το είδος του επαγγέλματος. Τα ελληνικά παραδοσιακά επαγγέλματα είναι πάρα πολλά και εξίσου σημαντικά όλα τους (Τσιαμήτρος, 2012).

Στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, όπως και στη Ρόδο, τα επαγγέλματα των κατοίκων ήταν ίδιας φύσεως και σχετίζονταν με τη θάλασσα και τον τρόπο διαβίωσης

των ανθρώπων που κατοικούσαν σε αυτά. Οι κάτοικοι της Ρόδου ήταν έμποροι και τα καταστήματά τους βρίσκονταν στην πόλη που περικλείονταν από τα τείχη. Κάποια καταστήματα υπήρχαν στα «μαράσια», αλλά σχεδόν όλοι οι κάτοικοι προτιμούσαν να ψωνίζουν όσα πράγματα είχαν ανάγκη από τα μαγαζιά της παλιάς πόλης και από όσα βρίσκονταν στις πύλες που έβλεπαν προς το μεγάλο λιμάνι. Στα χωριά ήταν όλοι γεωργοί (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004). Στο νησί της Ρόδου και κατά συνέπεια και στον Αρχάγγελο τα επαγγέλματα τα οποία δέσποζαν ήταν:

α) Κατασκευαστής Βοτσαλωτών

Τα βοτσαλωτά δάπεδα αποτελούν έναν επίπονο αλλά εξαιρετικά εντυπωσιακό και μόνιμο τρόπο διακόσμησης που, εκτός των υπολοίπων νησιών, γνώρισε εφαρμογές και στη Ρόδο. Οι κάτοικοι στη Ρόδο, αφού έμαθαν την τέχνη κοντά σε έμπειρους ξένους τεχνίτες, κυρίως από τη Χίο, μπορούσαν από ένα σημείο και μετά να εκτελούν και οι ίδιοι τις παραγγελίες των συντοπιτών τους. Στα Δωδεκάνησα τα βοτσαλωτά δάπεδα γνωρίζουν μεγάλη διάδοση ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα (1830 έως 1920) και την περίοδο του μεσοπολέμου, σε αυλές και δάπεδα εκκλησιών, σε καφενεία αλλά ακόμα και σε σπίτια. Δουλειά των γυναικών ήταν να μαζεύουν από την παραλία τα κατάλληλα βότσαλα, ανάλογα με το μέγεθος και το χρώμα που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί για το βοτσαλωτό δάπεδο που θα φιλοτεχνούνταν. Τα μεγάλα βότσαλα ονομάζονταν χόχλακες και τα μικρά χοχλάκια. Μετά τη συγκομιδή αναλάμβανε ο κατασκευαστής του βοτσαλωτού δαπέδου να τα εφαρμόσει στο δάπεδο, σύμφωνα με το σχέδιο, δηλαδή το πατρόν ή αλλιώς το αχνάρι, το οποίο βρισκόταν χαραγμένο σχεδιασμένο σε ριζόχαρτο με μαρκαδόρο (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Οι Αρχαγγελίτες ασχολούνταν με το συγκεκριμένο επάγγελμα και αυτό καταδεικνύεται από τα υπέροχα βοτσαλωτά που δεσπόζουν στο προαύλιο της εκκλησίας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και μένουν αναλλοίωτα στον χρόνο. Οι γυναίκες του χωριού μάζευαν τα βότσαλα κυρίως από την παραλία στην Κάλαθο που βρίσκεται μερικά χιλιόμετρα νοτιότερα του Αρχαγγέλου.

β) Πετράς

Το σκάλισμα της πέτρας είναι μία τέχνη η οποία υπήρχε από πολύ παλιά στο νησί της Ρόδου και σε άλλα νησιά του Αιγαίου. Παλιοί Ροδίτες, μάστορες φιλοτεχνούσαν τοίχους σκαλίζοντας πέτρες, οι οποίες προέρχονταν από την περιοχή Στεγνά του Αρχαγγέλου και συγκεκριμένα από την περιοχή που ονομάζεται Σφουγγάρια. Από εκεί οι εργολάβοι και οι τεχνίτες την μετέφεραν και με τα κατάλληλα εργαλεία, όπως ο χτενιάς (με δόντια), το καλέμι (με δόντια από ατσαλοσίδηρο), το μαρτέλι (διπλός χειροποίητος πέλεκυς), ο μαντρακάς (μεγάλο σφυρί) και η βούρτσα που βοηθούσε στον καθαρισμό από τη σκόνη, την φιλοτεχνούσαν και την διαμόρφωναν έτσι ώστε να

είναι κατάλληλη να στολίζει την πρόσοψη ενός τοίχου ή να χτιστεί πάνω σε αυτήν (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

γ) Αγγειοπλάστης

Στα Δωδεκάνησα τα πήλινα σκεύη αποτελούσαν καθοριστικά επιμέρους στοιχεία της οικοσκευής. Καταλάμβαναν συγκεκριμένες θέσεις μέσα στο σπίτι, βάσει ενός κοινά αποδεκτού αισθητικού κώδικα. Στους νεότερους χρόνους, κάπου στα τέλη του 19ου αιώνα και εξής, η κεραμική δραστηριότητα της Ρόδου επικεντρώνεται κυρίως σε τρεις θέσεις: στον Αρχάγγελο, στη θέση Στεγνά και στην περιοχή Πετρώνας. Τα ροδίτικα κεραμικά δημιουργούνται από την ανάμειξη τριών ειδών χώματος, χύμα το οποίο αναζητούνταν σε κατάλληλες χωματερές. Το πρώτο ήταν υποκίτρινο, εύπλαστο αλλά δεν ήταν πολύ ανθεκτικό και βρισκόταν συνήθως στην περιοχή Αρχίπολη. Το δεύτερο ήταν χρώματος γκρι - μολυβί και είχε στερεωτικές ιδιότητες. Αυτό βρισκόταν στον Πετρώνα, ενώ το τρίτο το βαθύ κόκκινο βρισκόταν στην περιοχή Άγιος Θεόδωρος. Η ανάμειξη των υλικών αυτών γινόταν σε αναλογία πέντε μέρη από το υποκίτρινο, τρία από το γκρίζο και ενάμιση από το κοκκινόχωμα. Το κοκκινόχωμα χρησιμοποιούνταν για τα αγγεία της φωτιάς, τα πυρίμαχα σκεύη δηλαδή. Ο κεραμικός τροχός ετίθετο σε περιστροφική κίνηση με το πόδι, ενώ την ίδια ώρα ο τεχνίτης έπλαθε το αγγείο πάνω στο πανοτρόχι (το επάνω μέρος του τροχού στο οποίο δινόταν το σχήμα του αγγείου). Στην αρχή τα πήλινα ήταν αγυάλωτα, δηλαδή δεν ήταν γυαλισμένα. Ύστερα από το 1920 το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής άρχισε να γυαλώνεται (να γυαλίζεται) με χάλικα και μολύβι.

Στον Αρχάγγελο, όπως αναφέρει η Κορρέ- Ζωγράφου, λέγεται ότι ο Γιασιράνης Νικόλαος (ο πρώτος αγγειοπλάστης στη Ρόδο) ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τη συγκεκριμένη αλοιφή. Την παραθαλάσσια περιοχή που ονομάζεται «Στεγνά» στη θέση Πετρώνα, περιοχές οι οποίες εκπροσωπούν την παλαιότερη αγγειοπλαστική παραγωγή, υπήρχαν πρωτόγονες κεραμικές εγκαταστάσεις. Εκεί υπήρχαν 3 καμίνια (το μέρος στο οποίο ψήνονταν τα κεραμικά) εν ενεργεία.

Εκεί φτιάχνονταν πολλά σκεύη που εξυπηρετούσαν διάφορες ανάγκες της καθημερινής ζωής των Αρχαγγελιτών και όλων των Ροδιτών, αλλά και σκεύη που προορίζονταν και σχετίζονταν με βασικούς σταθμούς του ανθρώπινου βίου όπως, η βάπτιση, ο γάμος ή ο θάνατος.

Κεραμικά έχουν βρεθεί σε πολλές αρχαιολογικές θέσεις, κοντά κυρίως στον Αρχάγγελο και λόγω του γεγονότος αυτού υπάρχουν τα ροδίτικα τοπωνύμια όπως Κέραμος, Κεραμί, Πιθάρια και άλλα (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

δ) Πλανόδιος Μανάβης

Ο πλανόδιος μανάβης ήταν από τους πιο αγαπητούς μικροπωλητές στα χωριά, όπως και στον Αρχάγγελο. Σ' αυτό δε συντελούσε μόνο η εξυπηρέτηση και η προμήθεια των απαραίτητων τροφίμων στην οικογένεια του χωρικού, αλλά η καθημερινή επαφή με τις νοικοκυρές δημιουργούσε μια φιλική σχέση που τη διέκρινε η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ο μανάβης, ιδιαίτερα όταν αυτός ήταν ευχάριστος και κοινωνικός άνθρωπος, ενημέρωνε τις νοικοκυρές για όσα γίνονταν στον κόσμο. Βλέπετε τότε δεν υπήρχαν τα ΜΜΕ και ο μανάβης αποτελούσε ένα μέσο ενημέρωσης. Αυτός θα μετέφερε και τα διάφορα νέα από χωριό σε χωριό (Ανδριανάκος -Ανδριανάκος- Δανδουλάκης, 2017).

ε) Ελαιοκόμος

Εκτός από τις υπόλοιπες γεωργικές εργασίες που απασχολούσαν τους κατοίκους του Αρχαγγέλου και γενικά του νησιού της Ρόδου, ήταν και η συγκομιδή του καρπού της ελιάς, προκειμένου οι κάτοικοι να έχουν το ελαιόλαδο αποθηκευμένο στα σπίτια τους για όλη τη χρονιά, έτσι ώστε να μπορούν να φτιάχνουν τα φαγητά τους. Τα ελαιόδεντρα τα φύτευαν και περίμεναν περίπου για έξι με επτά χρόνια, ώστε να τους δώσουν καρπό. Όταν το δέντρο ήταν έτοιμο να δώσει τον καρπό του, την περίοδο από τον Νοέμβριο μέχρι και τον Δεκέμβρη (ενίοτε μέχρι τον Ιανουάριο, αν τα δέντρα που είχαν ήταν πολλά) γινόταν η διαδικασία της συγκομιδής, χτυπώντας τις ελιές πάνω από το δέντρο με ένα μακρύ ξύλο που λεγόταν κονταρίδι. Με αυτό οι ελιές έπεφταν στο έδαφος και από εκεί τις μάζευαν σε σακιά και όταν συγκέντρωναν αρκετή ποσότητα, πήγαιναν στο ελαιοτριβείο απ' όπου και έπαιρναν το φρέσκο ελαιόλαδο. Τον ελαιοπολτό τον στοίβαζαν σε σάκους από κατσικίσιο μαλλί που λέγονταν τουβράες και τους τοποθετούσαν στο χειροκίνητο πιεστήριο, όπου με τη βοήθεια μοχλού από σίδηρο (μαναβέλλας), η σιδερένια πλάκα κατέβαινε και τους συμπιέζε, ενώ το λάδι έτρεχε σε δεξαμενή για να μεταφερθεί στη συνέχεια μέσα στα κουρούπια, δηλαδή τα πιθάρια των σπιτιών (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

στ) Πλέχτρα- κεντήστρα-υφάντρα

Η νοικοκυρά στον Αρχάγγελο χαρακτηριζόταν τύπος και υπογραμμός για τη νοικοκυροσύνη της. Ήταν η τέλεια μαγείρισσα, η σωστή ράφτρα και πολύ καλή υφάντρα. Σαν υφάντρα διακρίνονταν όχι μόνο για την εργατικότητα και την υπομονή, αλλά και για το πνεύμα της καλαισθησίας και της γραφικότητας. Η υφαντική τέχνη

έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικιακή οικονομία της Ρόδου και πιο συγκεκριμένα του Αρχαγγέλου.

Στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα οι γυναίκες έπαιρναν μαλλί αρνιών από τις μάντρες, το ζεμάτιζαν και μετά το έπλεναν στη θάλασσα για να το καθαρίσουν. Ύστερα το έκλωθαν στο αδράχτι και το έκαναν κλωστή. Με αυτήν έπλεκαν φανέλες των αντρών, γιλέκα, κάλτσες, φανελάκια για τις γυναίκες και ζακέτες εξωτερικές. Κύρια υφαντική ύλη ήταν το βαμβάκι (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Τα μικρότερα σε ηλικία κορίτσια μάθαιναν να κεντούν πάνω σε καμβά, ώστε μεγαλώνοντας να γνωρίζουν πώς να πλέκουν τα απαραίτητα για την οικογένειά τους. Τα περισσότερα κορίτσια δούλευαν στον αργαλειό (κιλίμι στον Αρχάγγελο) από 12-13 ετών. Σαν μια καθαρή γυναικεία απασχόληση έχει συντελέσει ώστε να στρωθεί το σπίτι με υφαντά, να ντυθούν άνδρες και γυναίκες ακόμα και να ετοιμάσουν όλη την προίκα των κοριτσιών της οικογένειας. Η ξυλεία από την οποία έπρεπε να κατασκευαστεί ο αργαλειός ήταν αντοχής γι' αυτό διάλεγαν ξυλεία από παλιό πεύκο. Το τυλιγάδι ήταν ένα ειδικό εργαλείο με το οποίο μάζευαν το νήμα, από εκεί το περνούσαν μέσω της τυλίχτρας στον αργαλειό, όπου ήταν το ξυλόχτενο, ειδικά φτιαγμένο που έμπαινε στο χτένι, περνούσαν το νήμα και από εκεί στα μετάρια και με τις πατήθρες άρχιζε το ύφασμα στον αργαλειό. Ο αργαλειός δεν αποτελούσε μόνο μια απλή απασχόληση αλλά ήταν και ένας σοβαρός παράγοντας στην ενίσχυση της οικιακής οικονομίας με κάθε λογής υφαντά.

Απαραίτητο κρίνεται να αναφέρουμε ορισμένα εξαρτήματα του αργαλειού όπως το λανάρι, το τσικρίνι με τις περιστροφές του τροχού και τον ανάλογο χειρισμό, το τυγάδι, η ρόκα και η ανέμη. Με το λανάρι έξυναν το μαλλί και το μετέτρεπαν σε σκαμάγκια που τα έκλωθαν για να γίνει πιο ψηλό το νήμα, ώστε να χρησιμοποιηθεί σε ειδικά υφαντά. Ύστερα από τον αργαλειό το ύφασμα έπρεπε να πάει στο μαντάμι, στη δρυστέλα, όπου το έριχναν μέσα στην καρούτα που με πολύ ζεστό νερό, ειδικά φτιαγμένο κοπανούσαν το ύφασμα για να γίνει πιο χοντρό. Στον αργαλειό γίνονταν και το πανί. Το λεύκαιναν, το κοπανούσαν στο νερό για γίνει πιο γερό και πιο λευκό (Παπαρίζος, 1996).

Μιας και τα κορίτσια του Αρχαγγέλου ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με τον αργαλειό (κιλίμι) και περνούσαν ώρες ολόκληρες στην ενασχόληση αυτή και αφού η αγάπη των Αρχαγγελιτών για τη μουσική και το τραγούδι ήταν και είναι μεγάλη, δε θα μπορούσαν παρά να τραγουδήσουν, εκτός των άλλων και τον αργαλειό. Με το τραγούδι «Κόρη το κιλιμάκι σου», που τραγουδιέται σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και μας θυμίζει τα υπέροχα περασμένα χρόνια στα οποία έζησαν οι παππούδες και οι γιαγιάδες μας, ζωντανεύουν μπροστά μας έστω και νοερά εικόνες του παρελθόντος, ώστε να μαθαίνουμε πώς ζούσαν οι πρόγονοί μας.

Οι κιλιμούσες (υφάντρες) του Αρχαγγέλου

ζ) Ψαράς

Οι άντρες του νησιού της Ρόδου και συγκεκριμένα ο Αρχαγγελίτες, όπως βέβαια και οι κάτοικοι των υπολοίπων νησιών του Αιγαίου, ως κύρια απασχόληση, προκειμένου να βιοποριστεί η οικογένειά τους είχαν την ενασχόληση με το ψάρεμα. Αν δεν είχαν χωράφια να καλλιεργήσουν για να προσφέρουν τα απαραίτητα στην οικογένειά τους, το ψάρεμα ήταν ένας από τους λίγους τρόπους για να καταφέρουν να βγάλουν χρήματα. Από πολύ νωρίς το πρωί, νύχτα ακόμα, έβγαιναν στη θάλασσα, ο καθένας με το καΐκι του για να προλάβουν την ψαριά. Έριχναν τα δίκτυα τους και παρακαλούσαν η ψαριά τους να είναι αρκετή, ώστε να καταφέρουν να εξασφαλίσουν το φαγητό των παιδιών τους. Λόγω του πολύ χρόνου που περνούσαν ψαρεύοντας, πουλούσαν τα ψάρια τους στους πλανόδιους ψαράδες, οι οποίοι με τη σειρά τους τα πουλούσαν στον κόσμο. Έβαζαν τα ψάρια πάνω σε μια στρογγυλή τάβλα την οποία την στήριζαν στο κεφάλι τους με το ένα χέρι και στο άλλο χέρι είχαν έναν κουβά με δροσερό νερό για να δροσίζουν τα ψάρια τους και να τα διατηρούν φρέσκα και γυρνούσαν από γειτονιά σε γειτονιά φωνάζοντας για τηνπραμάτεια τους (Κορρέ-Ζωγράφου, 2004 & Ανδριανάκος-Ανδριανάκος-Δανδουλάκης, 2017).

Ξετυλίγοντας το νήμα των παραδοσιακών επαγγελματιών και ασχολιών, βρεθήκαμε σ' ένα κόσμο μακρινό, ξεχασμένο στο παρελθόν και διαπιστώσαμε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τότε οι άνθρωποι χωρίς τα μέσα που διαθέτουμε εμείς σήμερα, αλλά παράλληλα θαυμάσαμε κιόλας την επινοητικότητά τους, ώστε να μπορέσουν να

εκμεταλλευτούν αυτά που τους έδινε η φύση. Η ανάγκη οδηγούσε τότε τους ανθρώπους να σκέφτονται και να επινοούν. Σήμερα μπορούμε εύκολα να βρούμε ό,τι θέλουμε και να φτιάξουμε χωρίς κόπο όποια κατασκευή σκεφτούμε και γι' αυτό δεν είναι απαραίτητο να επινοήσουμε λύσεις. Αυτό όμως δεν είναι πάντα θετικό. Μπορούμε να πάρουμε ό,τι θετικό απόκτησαν εκείνοι και να το προσαρμόσουμε στα σημερινά δεδομένα, ώστε να υπάρξει καλύτερη πρόοδος. Γιατί πρόοδος σημαίνει να εκμεταλλευόμαστε την εμπειρία των παλιότερων και να προχωράμε ακόμα πιο μπροστά. Σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει να αρνηθούμε τους παλιότερους. Τα διάφορα επαγγέλματα των ανθρώπων δημιουργούνται για να καλύψουν κάποιες ανάγκες που υπάρχουν στις διάφορες εποχές. Εξαρτώνται από την εποχή και τις ανάγκες της. Ακόμα κι αν έχουν σιγά-σιγά εκτοπιστεί, τα επαγγέλματα αυτά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής παράδοσης.

2.4 ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΣΑΜΠΙΚΑ- Η ΠΡΟΣΤΑΤΙΔΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

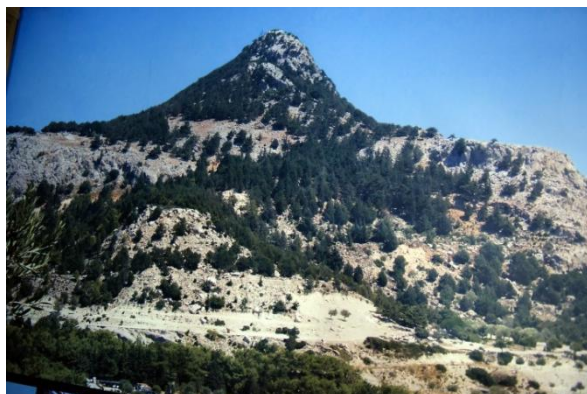
Η Παναγία κατέχει πρωταρχική θέση στην τιμή και στον σεβασμό όλων των πιστών από άκρη σε άκρη σε όλη την Ελλάδα. Της έχουμε αφιερώσει μεγαλοπρεπείς εκκλησίες και ταπεινά ξωκλήσια. Την αποκαλούμε Θεοτόκο, αλλά της έχουμε δώσει και πολυάριθμα θεοτοκωνύμια. Σε κάθε δύσκολη στιγμή της ζωής τους οι άνθρωποι την επικαλούνται και σε κάθε ευτυχισμένη τους στιγμή την ευχαριστούν και την εξυμνούν. Στην περιοχή της Ρόδου και συγκεκριμένα στον Αρχάγγελο οι κάτοικοι έχουν την Παναγία προστάτιδά τους και την επικαλούνται να τους καθοδηγεί σε κάθε σημαντική στιγμή της ζωής τους, όπως η γέννηση ενός παιδιού, ο γάμος ενός ζευγαριού κ.λπ. Το θεοτοκωνύμιο που της έχει δοθεί είναι το Παναγία Τσαμπίκα.

Όπως θα δούμε στη συνέχεια πολλά από τα τραγούδια που συνοδεύουν κάθε έθιμο του γάμου στον Αρχάγγελο ξεκινούν με την επίκληση στην Παναγία Τσαμπίκα, προκειμένου όλα να είναι ευλογημένα και να πάνε κατ' ευχήν.

Η Μονή της Παναγίας της Τσαμπίκας ή “Κυράς Ψηλής” ή “Άνω Τσαμπίκας», όπως είναι επίσης γνωστή, βρίσκεται στην ανατολική ακτή του νησιού, σε απόσταση 28χλμ. από την πόλη της Ρόδου και πλησίον του Αρχαγγέλου, στην κορυφή ενός βουνού σε υψόμετρο 287μ. μέσα σε κατάφυτη έκταση με εξαιρετική θέα προς τη θάλασσα και την ενδοχώρα.

Το προσωνύμιο ‘Τσαμπίκα’ θεωρείται από πολλούς μελετητές ότι ετυμολογικά προέρχεται από τη λέξη ‘σαμβύκη’, ή ζαμβύκη. Ζαμβύκη είναι είδος πλοίου, ενώ έτσι ονομάζεται και το βουνό στο οποίο είναι χτισμένο το μοναστήρι της Παναγίας της Κυράς (Άνω Τσαμπίκα) στη Ρόδο, το οποίο έχει σχήμα πλοίου. Κατά την άποψη άλλων μελετητών, το επίθετο που ακολουθεί την Παναγία συνδέεται με τη λέξη της

τοπικής διαλέκτου του Αρχαγγέλου 'τσάμπα' που σημαίνει σπίθα, σπινθήρας, φλόγα και σχετίζεται με τη θρησκευτική παράδοση εύρεσης της εικόνας.

Το βουνό Ζαμβύκη στο οποίο βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας.

Η ιστορία θέλει την εικόνα να είχε χαθεί από τη Μονή της Παναγίας του Κύκκου της Κύπρου ή από κάποιο χωριό της Επαρχίας Λεμεσού, όπου και φυλασσόταν. Κατά την παράδοση, κάποτε ένας βοσκός παρατήρησε ότι στην κορυφή του όρους που σήμερα βρίσκεται η μονή, έκαιγε μία φλόγα. Ο βοσκός είδε το φως της Παναγίας, αλλά αρχικά δεν έδωσε καμία σημασία. Το είδε και δεύτερη βραδιά και την τρίτη αποφάσισε να ανεβεί στο απέναντι βουνό, για να δει από κοντά με τα μάτια του, τι ήταν αυτό το φως. Όταν έφθασε στο ύψωμα, ο βοσκός μαρμάρωσε βλέποντας την εικόνα της Παναγίας να φωτίζεται από ακοίμητο κανδήλι στο «κυπαρίσσι το αεράτο» (έτσι λέγεται το δέντρο που είχε σταθμεύσει η Μεσίτρια των ανθρώπων). Επίτροποι από την Κύπρο ήρθαν στον Αρχάγγελο και αναγνωρίζοντας την εικόνα ως δική τους, την μετέφεραν στην αρχική της κάτοχο. Παρόλο που οι μοναχοί την επανέφεραν τρεις φορές στην Κύπρο, η εικόνα επέστρεφε θαυματουργικά στο βουνό του Αρχαγγέλου. Επειδή φοβήθηκαν ότι θα την ξαναχάσουν, για να την αναγνωρίζουν έκαψαν ένα μικρό τμήμα στο πίσω μέρος της, σημάδι που διακρίνεται και σήμερα. Όμως, και πάλι η εικόνα βρέθηκε θαυματουργικά στη Ρόδο απ' όπου δεν έφυγε ποτέ ξανά. Προς τιμήν της Θεοτόκου, στο σημείο εύρεσης της εικόνας οικοδομήθηκε ναύδριο. Ο μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός της "Κυράς" δεν είναι σαφές πότε ανεγέρθηκε. Το τέμπλο, βάσει επιγραφής, φιλοτεχνήθηκε το 1693 με χορηγό τον ιερομόναχο Γαβριήλ. Σήμερα, για λόγους ασφαλείας, η εικόνα φυλάσσεται στον ομώνυμο ναό της Παναγίας Τσαμπίκας της Κάτω (Μουλά, 2023).

Η εικόνα όπως φυλάσσεται σήμερα

Σύμφωνα με την παράδοση, η Παναγία Τσαμπίκα βοηθά τα ζευγάρια που δυσκολεύονται να τεκνοποιήσουν, ενώ προστατεύει και τις εγκυμονούσες. Όσοι επικαλέστηκαν την βοήθεια της Παναγίας κατάφεραν να τεκνοποιήσουν. Πολλές είναι οι βαπτίσεις που γίνονται στο παρεκκλήσι της Παναγίας της Τσαμπίκας στη Ρόδο κάθε χρόνο, προς τιμή της Παναγίας, από τις οικογένειες που έκαναν τάμα εκεί. Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη μεσιτεία της όταν γεννηθεί ένα παιδί, αναλόγως του φύλου, του δίνουν προς τιμήν της το όνομα Τσαμπίκα ή Κυρά για τα κορίτσια και Τσαμπίκος για τα αγόρια.

Ένα παλαιότερο θαύμα της Παναγίας Τσαμπίκας, αναφέρεται σε έναν τούρκο πασά, ο οποίος είχε κτήματα γύρω από το μοναστήρι στη Ρόδο. Η γυναίκα του δεν τεκνοποιούσε και αφού έμαθε για την Παναγία, προσευχήθηκε και έφαγε το φυτίλι που έκαιγε στο καντήλι της εικόνας. Έτσι έμεινε έγκυος. Αφού γεννήθηκε το μωρό, κρατούσε στην χούφτα του το φυτίλι του καντηλιού. Με αυτόν τον τρόπο πείστηκε ο πασάς ότι το παιδί του γεννήθηκε με θαυματουργικό τρόπο και δώρισε στην εκκλησία όλα τα κτήματα που βρίσκονταν γύρω από το ναό (Οικ. Πατριαρχείο Ι. Μ. Ρόδου, 2017).

Τάματα των πιστών μπροστά στην εικόνα της Κυράς (Άνω Τσαμπίκα)

Ο μικρός ναός που βρίσκεται στο βουνό, είναι δωδεκανησιακού τύπου και εξωτερικά φέρει κοίλα κεραμίδια. Προς τιμήν της Παναγίας Τσαμπίκας έχει κτιστεί μοναστηριακό συγκρότημα 3 χλμ. ανατολικά του Αρχαγγέλου, σε περιοχή που υπήρχε νεκρόπολη από την Μυκηναϊκή εποχή. Η μονή γιορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου, στο Γενέσιον της Θεοτόκου, ενώ το ναύδριο που βρίσκεται στο βουνό όπου βρέθηκε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, γιορτάζει την Γ' Κυριακή των Νηστειών, δηλαδή την Κυριακή της Σταυροπροσκύνησεως (Μουλά, 2023).

Το μοναστηριακό συγκρότημα προς τιμήν της Παναγίας στον Αρχάγγελο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να γίνει ανάλυση και ερμηνεία του περιεχομένου των αρχαγγελίτικων τραγουδιών του γάμου από λαογραφική σκοπιά. Τα παραδοσιακά τραγούδια αποτελούν στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς και σ' αυτά εντοπίζονται στοιχεία που προσαρμόζονται στην εκάστοτε τοπική κοινωνία. Επίσης διατηρούν στοιχεία από παλιότερες εποχές και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας των κατοίκων μιας περιοχής. Είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία παράδοσης και πολιτισμού ενός τόπου και γι' αυτό τον λόγο επιλέχθηκε η ανάλυση και ερμηνεία τους. Δεν μπορούν να εξετάζονται αποκομμένα από την ιστορία του λαού που τα τραγουδά.

Οι πηγές προκειμένου να μελετηθεί ένα παραδοσιακό τραγούδι είναι πολλές (γραπτά κείμενα, προφορικές και εικαστικές μαρτυρίες, παλαιότερες ή και πιο σύγχρονες ηχογραφήσεις), κυρίως όμως είναι τα ίδια τα τραγούδια που συνεχίζουν να τραγουδιούνται σε παραδοσιακούς γάμους και εκδηλώσεις και στην προκειμένη περίπτωση γάμους που τελούνται στην περιοχή του Αρχαγγέλου.

Στόχος της εργασίας είναι ν' αναδειχθεί η σημαντικότητα της έννοιας της τοπικότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του Αρχαγγέλου, μέσω των γαμήλιων τραγουδιών, στη διαμόρφωση και διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας. Αν οι πολίτες δε διατηρήσουν τη μοναδικότητα της ιδιαιτερότητάς τους και δεν την συνδέσουν με το υπόλοιπο, φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, δε θα μπορέσουν να μεταδώσουν τα πολύτιμα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής τους στις επόμενες γενιές, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

3.2 ΑΞΙΟΝΕΣ – ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην έρευνα αναφορικά με τα παραδοσιακά αρχαγγελίτικα τραγούδια του γάμου, θα γίνει προσπάθεια να αναδειχθούν σημαντικά στοιχεία μέσα από τη διερεύνηση που θα πραγματοποιηθεί.

Στον πρώτο άξονα η έρευνα θα ασχοληθεί με την περιγραφή των γαμήλιων εθίμων με τα οποία συνδέονται τα γαμήλια τραγούδια και στόχος είναι να αναδειχθεί ο συμβολισμός τους. Στον δεύτερο άξονα, μελετάται η ερμηνεία της δομής και του περιεχομένου των γαμήλιων τραγουδιών με απώτερο στόχο τη διερεύνηση της διάρθρωσης της κοινωνίας του Αρχαγγέλου από τα παλαιότερα χρόνια έως σήμερα. Στον τρίτο άξονα, γίνεται αναφορά στη σημερινή διατήρηση ή μη των γαμήλιων τραγουδιών και εθίμων στην τέλεση ενός γάμου στον Αρχάγγελο, με στόχο να διερευνηθεί το κατά πόσο διατηρούνται ζωντανά στο πέρασμα του χρόνου.

Για την επίτευξη της διερεύνησης καθενός από τους παραπάνω άξονες η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η μελέτη συγγραμμάτων αναφορικά με την παράδοση και τα έθιμα του Αρχαγγέλου και κατ' επέκταση με τα παραδοσιακά αρχαγγελίτικα τραγούδια του γάμου. Στην ουσία πρόκειται για αρχειακή έρευνα

του θέματος που περιλαμβάνει και τις ηχογραφήσεις των εν λόγω τραγουδιών στο σύνολό τους, αλλά και για ποιοτική έρευνα με διενέργεια ημιδομημένων συνέντευξεων και λήψη μαρτυριών σχετικών με το θέμα του αρχαγγελίτικου γάμου στα παλαιότερα χρόνια, με εργαλείο το ερωτηματολόγιο. Η ημιδομημένη συνέντευξη είναι μια διαδικασία που σύμφωνα με τη Mason δεν αποτελεί εύκολη επιλογή, αν και πολλοί πιστεύουν ότι δεν απέχει και πολύ από καθημερινές συζητήσεις, οι οποίες μπορούν εύκολα και χωρίς ερευνητικό σχεδιασμό να πραγματοποιηθούν από οποιονδήποτε (Mason, 2009). Είναι μια διαδικασία που απαιτεί σημαντικές ικανότητες και επικοινωνιακές δεξιότητες. Στην ημιδομημένη συνέντευξη οι ερευνητές επιδιώκουν να παράγουν όσο το δυνατόν πλουσιότερο ερευνητικό υλικό δίνοντας την ευκαιρία στους συμμετέχοντες στην έρευνα να μιλήσουν για τις αντιλήψεις τους, τις σκέψεις τους ή τις εμπειρίες τους ελεύθερα και σε βάθος (Robson, 2007).

Η παρούσα έρευνα δηλαδή εστιάζει σε βιβλιογραφικές αναφορές, σε ηλεκτρονικές πηγές σχετικά με τη θεματική που αναλύεται, σε συνεντεύξεις προσώπων που γνωρίζουν το θέμα, αλλά και σε στοιχεία τα οποία αντλήθηκαν από το αρχαικό υλικό του Πολιτιστικού Συλλόγου Αρχαγγέλου «ΑΙΘΩΝΑΣ», στοιχεία τα οποία προέρχονται από μαρτυρίες κατοίκων του νησιού, οι οποίοι έζησαν σε παλαιότερα χρόνια, οπότε και τα συγκεκριμένα τραγούδια δεν αποτελούσαν αντικείμενο διερεύνησης, όπως συμβαίνει σήμερα.

3.3 ΣΗΜΑΣΙΑ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μελέτη των παραδοσιακών αρχαγγελίτικων τραγουδιών του γάμου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του ροδίτικου πολιτισμού. Είναι στοιχείο ιστορικής μνήμης και αποτελεί συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στο χθες, το σήμερα και κυρίως το αύριο. Εγχειρήματα όπως το παρόν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς δεν υπάρχει εκτενής έρευνα και βιβλιογραφικές αναφορές που να αναφέρονται ή να διερευνούν το θέμα της ερμηνείας των παραδοσιακών αρχαγγελίτικων γαμήλιων τραγουδιών. Στόχος είναι να αποδοθεί ο ελάχιστος φόρος τιμής στις παλαιότερες γενιές, που αποτελούν τους προγόνους των Αρχαγγελιτών και Αρχαγγελιτισσών. Όλοι μας έχουμε την υποχρέωση να διατηρήσουμε ζωντανή την πολιτισμική μας κληρονομιά, μέσα από τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου μας, μέσα από την εκμάθηση και αναπαραγωγή των παραδοσιακών τραγουδιών, ως στοιχείο πολιτισμικής μνήμης στις μελλοντικές γενιές. Η έρευνα επιτελέστηκε στον Αρχάγγελο.

Αρχικά και πριν τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας ορίστηκε το θέμα - ζήτημα προς διερεύνηση. Δηλαδή ορίστηκαν ως ερευνητικό αντικείμενο τα τραγούδια του γάμου σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, τον Αρχάγγελο της Ρόδου. Αφού έγινε επισκόπηση της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε,

τέθηκαν οι ερευνητικοί περιορισμοί ως προς το υπό εξέταση θέμα. Ακολούθως διατυπώθηκαν οι ερευνητικοί σκοποί και στόχοι οι οποίοι προαναφέρθηκαν. Έπειτα επιλέχθηκε το είδος της έρευνας που επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί στο παρόν εγχείρημα, σύμφωνα πάντα με τους στόχους που εξαρχής είχαν τεθεί και τα μέσα συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν.

Σχετικά με το δείγμα ένα ερώτημα που καλείται να απαντήσει ο ερευνητής που διεξάγει ποιοτική έρευνα είναι το μέγεθος του δείγματος αυτού, αλλά και το πόσες μονάδες θα πρέπει να συμπεριλάβει σε αυτό. Στην ποιοτική έρευνα, σύμφωνα με τους Ιωσηφίδη και Patton, δεν υπάρχουν αριθμητικοί περιορισμοί και σταθεροί κανόνες ως προς το μέγεθος του δείγματος (Ιωσηφίδης, 2008· Patton, 2002). Το δείγμα δεν είναι απαραίτητο να είναι ποσοτικά μεγάλο, αφού σύμφωνα με τον Μαντζούκα, αυτό μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά, εάν ο στόχος του ερευνητή είναι η ανάδειξη υποκειμενικών και ξεχωριστών χαρακτηριστικών και η σε βάθος κατανόηση των εμπειριών (Μαντζούκας, 2007). Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι τα μεγάλα δείγματα απαγορεύονται στην ποιοτική έρευνα. Το μικρό μέγεθος του δείγματος υπαγορεύεται και από πρακτικούς λόγους, καθώς το κόστος και κυρίως ο χρόνος που απαιτείται για τη συλλογή και ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων θα καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολο προς διαχείριση ένα πολύ

μεγάλο δείγμα (Mason, 2009).

Έτσι το δείγμα των συμμετεχόντων που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα ήταν μικρό και ακολούθησε η ανάλυση του λόγου των παραδοσιακών τραγουδιών του αρχαγγελίτικου γάμου, καθώς και των εθίμων που τα συνοδεύουν.

Επιπροσθέτως, ο σχεδιασμός αποτελεί ένα σημαντικό και κρίσιμο σημείο κάθε διερεύνησης. Δεν υπάρχει μόνο μία συνταγή για τον σχεδιασμό μιας ποιοτικής έρευνας, και το ερευνητικό σχέδιο καθοδηγείται κυρίως από τις θεωρητικές και επιστημολογικές παραδοχές καθώς και τους βασικούς σκοπούς της έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, για τον ερευνητικό σχεδιασμό χρειάζεται να ληφθούν υπόψη: (1) το ερευνητικό πεδίο ή αντικείμενο της έρευνας, (2) ο σκοπός (ή στόχοι) της διερεύνησης, (3) το θεωρητικό και επιστημολογικό υπόβαθρο, (4) τα ερευνητικά ερωτήματα, (5) οι μέθοδοι παραγωγής ερευνητικού υλικού, (6) η στρατηγική της δειγματοληψίας, (7) η ανάλυση του ερευνητικού υλικού, (8) η αναστοχαστικότητα των ερευνητή και (9) αρχές και ζητήματα δεοντολογίας στην ερευνητική διαδικασία (Mason 2009 και Robson, 2007).

Αναλυτικότερα τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την έρευνα που πραγματοποιήθηκε είναι τα παρακάτω:

1. Προσδιορισμός του σκοπού και των στόχων.
2. Βιβλιογραφική επισκόπηση.
3. Επεξεργασία των θεωρητικών προσεγγίσεων.
4. Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων.
5. Επιλογή μεθόδων συλλογής δεδομένων.
6. Προετοιμασία για πρόσβαση στην ερευνητική περιοχή.
7. Επιλογή τρόπου δειγματοληψίας.

8. Εκτίμηση ενδεχόμενων προβλημάτων στην πορεία της έρευνας.
9. Επιλογή των τρόπων ανάλυσης δεδομένων.
10. Σκέψεις για προοπτική αξιοποίηση των ερευνητικών ευρημάτων.

Επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη ως η καταλληλότερη μέθοδος για το υπό διερεύνηση θέμα, δεδομένου ότι μέσα από μαρτυρίες ατόμων που έχουν ζήσει όσα διερευνώνται, μπορεί κανείς να το γνωρίσει και να το κατανοήσει πληρέστερα.

Για την ορθή διεξαγωγή της αρχικά έγινε η καταγραφή του θέματος κι έπειτα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και τον καθορισμό των στόχων, συντάχθηκε το ερωτηματολόγιο και έγινε η επιλογή του δείγματος, δηλαδή ο καθορισμός του αριθμού των ατόμων που συμμετείχαν σε αυτήν, με κριτήριο τη βιωματική τους επαφή με το θέμα. Επιλέχθηκαν Αρχαγγελίτισσες γυναίκες οι οποίες τραγουδούσαν ως κανακίστριες για πολλά χρόνια σε γάμους στον Αρχάγγελο και γνωρίζουν αρκετά καλά τα γαμήλια έθιμα και τον συμβολισμό τους βήμα-βήμα.

Η έρευνα έγινε με ημιδομημένη συνέντευξη, δηλαδή τέθηκαν ερωτήματα στο κάθε υποκείμενο και με βάση τα ερωτήματα αυτά εκφράστηκαν οι αναμνήσεις και οι σκέψεις αναφορικά με το υπό διερεύνηση θέμα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία προσδιορίστηκαν με βάση τους στόχους της έρευνας είναι:

1. Μπορούν μέσα από τα γαμήλια τραγούδια του Αρχαγγέλου να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εθιμοτυπικών πρακτικών που τα συνοδεύουν;
2. Διαφαίνεται από το περιεχόμενο των γαμήλιων τραγουδιών η διάρθρωση της κοινωνίας του Αρχαγγέλου;
3. Διατηρούνται στη σημερινή εποχή τα παραδοσιακά γαμήλια τραγούδια του Αρχαγγέλου;

Πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα όσον αφορά το πρώτο μέρος του εγχειρήματος (θεωρητικό), και η αρχειακή μελέτη και έρευνα, (βιβλιογραφικά αρχεία, ηλεκτρονικές πηγές και ηχογραφημένο υλικό), όπως και διενέργεια συνεντεύξεων, προκειμένου να συλλεχθούν τα απαιτούμενα δεδομένα, να καταγραφούν τα απαραίτητα στοιχεία και να αναφερθούν περιγραφικά τα συμπεράσματα.

Απώτερος στόχος της έρευνας είναι η σε βάθος διερεύνηση των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τα παραδοσιακά γαμήλια αρχαγγελίτικα τραγούδια και η εξέταση της πολιτισμικής τους αξίας.

Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα από τη συγκεκριμένη έρευνα είναι κατ' αρχάς η επαφή με τα αρχαγγελίτικα τραγούδια, τα οποία τραγουδιούνταν στους γάμους μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν, η σε βάθος γνώση των γαμήλιων εθίμων της περιοχής του Αρχαγγέλου και η διερεύνηση των συμβολισμών τους, όπως και της κοινωνικής διάρθρωσης της συγκεκριμένης περιοχής. Επίσης, μέσω της παρούσας έρευνας επιδιώκεται η συνειδητοποίηση της θέσης της γυναίκας στον Αρχάγγελο και ο ρόλος που εκείνη διαδραμάτιζε στις γαμήλιες πρακτικές και όχι μόνο. Ακόμα, μέσω της επαφής με τα γαμήλια έθιμα επιδιώκεται η διάσωσή τους, όπως και η διάσωση των

πρακτικών του αρχαγγελίτικου γάμου στο πέρασμα του χρόνου, με στόχο την κληροδότησή τους στις επόμενες γενιές, όσο αυθεντικότερα γίνεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ΑΡΧΑΓΓΕΛΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

4.1 Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟ

Όπως προαναφέρθηκε ο γάμος με τα ήθη και τα έθιμα που τον ακολουθούν αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές πτυχές της κοινωνικής ζωής ενός τόπου. Οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν τα ήθη και τα έθιμα ενός παραδοσιακού γάμου είναι συνυφασμένες με τις ιδιαιτερότητες της ιστορίας, του τοπίου και της κουλτούρας κάθε περιοχής.

Όπως αναφέρει ο Νιτσιάκος η οργάνωση του χώρου είναι αυτή που αντικατοπτρίζει την πολιτισμική δραστηριότητα μιας κοινωνίας. Η πολιτισμική δραστηριότητα εξαρτάται από τη διαλεκτική σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο ζει. Σύμφωνα με τον ίδιο ο πολιτισμός δημιουργείται από την προσπάθεια του ανθρώπου να οικειοποιηθεί το φυσικό περιβάλλον (Νιτσιάκος, 1993).

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι μία από τις μεγαλύτερες χαρές της ανθρώπινης ζωής είναι ο γάμος. Στον Αρχάγγελο της Ρόδου, συνοδεύεται από πλήθος εθίμων. Ο λαός μας δεν αφήνει απαρατήρητο αυτό το γεγονός αλλά επεμβαίνει δημιουργώντας αθάνατα τραγούδια του γάμου. Ξεχωριστά έθιμα και όμορφοι στίχοι τραγουδιών, μας περιγράφουν όλη την προετοιμασία του, η οποία αποτελεί εκδήλωση χαράς, γλεντιού και ξεφαντώματος για κάθε ηλικίας άνθρωπο. Πολλά από τα γαμήλια έθιμα συνεχίζουν να αναβιώνονται από τα

περισσότερα ζευγάρια, κάτι που δείχνει ότι το συγκεκριμένο χωριό συμβάλλει δυναμικά στη διάσωση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς δημιουργώντας μια μοναδική παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

Το στοιχείο που χαρακτήριζε όλες τις προετοιμασίες που γίνονταν, ήταν η συνοδεία παραδοσιακής μουσικής μαζί με ευχές τα παινέματα για το ζευγάρι και τα συμπεθέρια. Ο έρωτας φυσικά και δεν αποτελούσε την αιτία για τη σύναψη του μυστηρίου.

Όπως αναφέρει ο Μερακλής κάθε ελληνικός γάμος έχει την κοινωνική και οικονομική του βάση στο συνοικέσιο, ως μια αναγνώριση του ρόλου των γονέων με επίσημο χαρακτήρα, σχετικά με τον σχηματισμό της οικογένειας των παιδιών τους (Μερακλής, 2011). Στον Αρχάγγελο οι κόρες μιας οικογένειας δεν έβγαιναν εκτός σπιτιού, εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες είχαν πάρει την άδεια του πατέρα τους, κυρίως για να διεκπαιρεύσουν δουλειές του νοικοκυριού, όπως να φέρουν νερό απ' τη βρύση του χωριού ή να ψωνίσουν κάτι απ' τον μπακάλη κ.λπ. Δεν επιτρεπόταν να γνωρίσουν νεαρά αγόρια ή να επιλέξουν οι ίδιες αυτόν που επρόκειτο να παντρευτούν. Ήταν περιορισμένες και έκαναν ό,τι έλεγε ο πατέρας τους. Ο Bultrush επιβεβαιώνει τα παραπάνω αναφέροντας ότι μέχρι τα τέλη του 5ου αιώνα η περιορισμένη θέση της γυναίκας δεν της επέτρεπε να έχει επαφές με την κοινωνία και συνεπώς να έχει συναναστροφές με νέους. Οι γονείς των κοριτσιών και συγκεκριμένα ο πατέρας ή όποιος άλλος μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμος κηδεμόνας της κόρης επέλεγε για λογαριασμό της τον μελλοντικό της σύζυγο (Baltrusch, 2004).

Έτσι και στον Αρχάγγελο αυτοί που συνήθως είχαν τον πρώτο και τελευταίο λόγο στην επιλογή του συντρόφου της νύφης ήταν οι γονείς της και ιδιαίτερα ο «φέντης» (αφέντης) του σπιτιού, δηλαδή ο πατέρας.

Για την τύχη του κοριτσιού αλλά και για τη δοθείσα προίκα που δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητη, ακόμη και αν η οικογένεια έπρεπε να στερηθεί αρκετά, ο πατέρας της νύφης συζητούσε με τον πατέρα του γαμπρού. Αρκετές δε φορές, στην επιλογή του συντρόφου, καθοριστικής σημασίας ήταν η συμμετοχή των προξενιάδων. Από τα πρώτα πράγματα που έπρεπε να συζητηθούν στο προξενιά, όπως αναφέρει ο Μερακλής, ήταν το θέμα της προίκας. Η προξενήτρα (τις περισσότερες φορές ήταν γυναίκα) παράδινε από τα «μιλήματα» ακόμα, μια πρόχειρη σημείωση σχετική με τα προικώα, την οποία όταν ερχόταν η ώρα των αρραβώνων την αντικαθιστούσε το κανονικό προικοσύμφωνο υπογεγραμμένο από τους γονείς, τον παπά και μερικούς μάρτυρες (Μερακλής, 2011). Κατά τον Νιτσιάκο αν και θεσμός κατεξοχήν αναπαραγωγής της κοινωνίας, ο γάμος αποτελεί μέσο διακίνησης, όχι μόνο των γυναικών, αλλά και υλικών αγαθών. Η διακίνηση αυτή μπορεί να έχει διαφορετική φορά ανάλογα με τις κοινωνικές δομές της εκάστοτε κοινότητας, αλλά και τους κανόνες με τους οποίους αυτή η κοινότητα λειτουργεί. Δηλαδή η διακίνηση των αγαθών δε γίνεται μόνο από την πλευρά της νύφης προς τον γαμπρό με τη μορφή της προίκας, αλλά και αντίστροφα με τη μορφή εξαγοράς

της νύφης. Πάντως η προίκα αποτελεί άμεσα ή έμμεσα συνεισφορά στη θεμελίωση του νέου σπιτικού (Νιτσιάκος, 1993).

Στον Αρχάγγελο οι προξενητάδες διαμεσολαβούσαν προκειμένου να επιτευχθεί η επαφή των οικογενειών, η διαπραγμάτευση και η τελική απόφαση για την πραγματοποίηση της «Αρράνας» (αρραβώνα) και μετέπειτα του γάμου. Όταν υπήρχε η τύχη το ζευγάρι να γνωρίζεται εκ των προτέρων και ο γαμπρός να αγαπά την κοπέλα, τότε όλα κυλούσαν πολύ πιο ομαλά και σύντομα. Πραγματοποιούνταν το «Γειτονικό», δηλαδή η πρώτη επαφή των δύο οικογενειών ώστε να γνωριστούν και να διαπραγματευτούν για τα διαδικαστικά θέματα, όπως η τέλεση του αρραβώνα. Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Μερακλής η περίοδος των αρραβώνων ήταν χρόνος αφιερωμένος στην καλύτερη γνωριμία των νεαρών που επρόκειτο να παντρευτούν και η διάρκειά του καθοριζόταν από τους γονείς (Μερακλής, 2011).

Με τα «Ξεροτήανα» (ξεροτήγανα) καλούσαν τον κόσμο στην αρράνα (αρραβώνα), επισημοποιώντας έτσι το χαρμόσυνο γεγονός στο οποίο συμμετείχαν αρκετοί συγγενείς. Τα «Ξεροτήανα» είναι νοστιμότητα γλυκίσματα φτιαγμένα από μέλι και αλεύρι (πρώτες ύλες που τις είχαν σε αφθονία λόγω της ενασχόλησής τους με τη γη), από τους συγγενείς της νύφης και αποτελούν ένα παλιό έθιμο που όλα τα ζευγάρια συνέχιζαν να τιμούν μέχρι πριν περίπου δύο δεκαετίες με θρησκευτική ευλάβεια. Αφού τελούνταν το μυστήριο της αρράνας με την παρουσία του παπά που κατείχε κεντρικότερη θέση στη διαδικασία, σύντομα ξεκινούσαν οι διαδικασίες για την προετοιμασία του γάμου. Το διάστημα που μεσολαβούσε μέχρι την τέλεση του γάμου ήταν αρκετά μικρό, όχι περισσότερο από μερικές εβδομάδες ή λίγους μήνες.

Τα ξεροτήγανα του αρραβώνα (αρχείο: Λαμπριανού Ανθούλα)

4.2 ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟ

Ο γάμος ήταν ανέκαθεν μια γιορτή που διαρκούσε πολλές μέρες. Όπως αναφέρει ο Μερακλής συγκεκριμένα πρόσωπα αναλάμβαναν συγκεκριμένους ρόλους (παράνυμφοι, παράγαμπροι, καλεστές, παραστεκάμενοι κ.ά.). Αφού ορίζονταν οι συγκεκριμένοι ρόλοι άρχιζαν οι κύριες εκδηλώσεις της εβδομάδας πριν τον γάμο (Μερακλής, 2011). Ο Νιτσιάκος τονίζει ότι στην παραδοσιακή κοινωνία η συγγένεια, σε κάθε της μορφή, αποτελεί τη βάση για τη συμμετοχή, εκτός των άλλων και στις εθιμικές τελετές. Η ίδια η κοινωνική δομή αντιστοιχεί στο σύστημα συγγένειας κι έτσι οι κοινωνικές λειτουργίες των θεσμών που επηρεάζουν τη ζωή των ατόμων και τον χαρακτήρα της κοινωνίας ανάγονται στο σύστημα αυτό (Νιτσιάκος, 1993).

Στον Αρχάγγελο οι ρόλοι ήταν προδιαγεγραμμένοι και θα δούμε παρακάτω αναλυτικά πώς ακριβώς έπρεπε να συνεισφέρει στις προετοιμασίες του γάμου κάθε μέλος της οικογένειας του ζευγαριού και όχι μόνο. Προς τη μυστηριακή τελετουργία του γάμου, τις δραματικές και συμβολικές φάσεις που παρουσιάζουν κατά την εξέλιξη της τελετουργίας αυτής, ανταποκρίνονται τα τραγούδια. Αυτά είναι που εκφράζουν τα συναισθήματα των ανθρώπων που συμμετέχουν στην τελετή και εναλλάσσονται στην πορεία της (Δουλαβέρας, 2020). Τα αρχαγγελίτικα τραγούδια του γάμου ανταποκρίνονται στο

τελετουργικό που ακολουθείται όπως και στα συναισθήματα των ανθρώπων που συμμετέχουν στις προετοιμασίες του.

Περίπου δύο εβδομάδες πριν την τέλεση του γάμου η πρώτη εκδήλωση στη φάση κατά τις προετοιμασίες του ήταν η αγορά του νυφικού φορέματος. Όταν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα να αγοραστεί το νυφικό, η νύφη μαζί με τους πιο στενούς της συγγενείς πήγαινε στη Ρόδο για να αγοράσει το νυφικό και τα δώρα για τους κουμπάρους.

«*Επάναν με τα άλογα στη Χώρα για να φέρουν τα νυφικά*» μας λέει η Σ.Λ. ετών 86, που υπήρξε από τις κανακίστριες (γυναίκες που τραγουδούσαν τα κανάκια και τα υπόλοιπα τραγούδια στους γάμους) των παλαιότερων χρόνων και γνωρίζει από πρώτο χέρι όλες τις διαδικασίες και το εθιμοτυπικό του αρχαγγελίτικου γάμου.

Η μέρα που επέλεγαν να πάνε για το νυφικό ήταν η Δευτέρα, η αρχή της εβδομάδας για να πάνε όλα καλά. Τις περισσότερες φορές πάντως η οικογένεια του γαμπρού ήταν αυτή που αγόραζε τα ρούχα για την οικογένεια της νύφης. Ο γαμπρός αγόραζε το νυφικό και τα δώρα, συνήθως πουκάμισο στον πεθερό και στους κουνιάδους του και φορέματα στην πεθερά και στις κουνιάδες. Από τη μεριά τους η οικογένεια της νύφης αγόραζαν κι αυτοί τα ίδια δώρα για τους γονείς και τα αδέρφια του γαμπρού.

Τα δώρα του γαμπρού στη νύφη (ή τον πατέρα της) ο Πολίτης τα συνδέει με την αρχαία συνήθεια της εξαγοράς της που επιβίωσε με διάφορες μορφές. Ο Αλεξάκης τονίζει ότι οι μορφές αυτές «εντάσσονται σε μια κοινή λογική, που είναι η μεταβίβαση των συνολικών δικαιωμάτων από την οικογένεια της νύφης στην οικογένεια του γαμπρού» (Μερακλής, 2011:173).

Όλα αυτά τα δώρα και των δύο οικογενειών τα έπαιρναν πρώτα στο σπίτι του γαμπρού, όπου αφού καθόριζαν τη μέρα που θα ερχόταν η μοδίστρα που θα έραβε το νυφικό, άπλωναν το ύφασμα πάνω στον σουφά (το μέρος του σπιτιού όπου κάθονταν δίπλα στο κούμελο - τζάκι), ρίχνοντας πάνω του χρήματα, όσα είχε ο καθένας ευχαρίστηση. Το ποσό που συγκεντρωνόταν, μεγάλο ή μικρό, το έπαιρνε η μοδίστρα για να φροντίσει καλά το ράψιμο του νυφικού, να βάλει όλη τη μαστοριά της να γίνει όμορφο. Βέβαια σε πολλές περιπτώσεις, όπως αναφέρουν και η Σ.Λ. και η Τ.Σ. λόγω της φτώχειας, δεν υπήρχαν τα χρήματα για την αγορά του νυφικού κι έτσι το νυφικό το δανείζονταν από άλλες κοπέλες που είχαν παντρευτεί πρόσφατα.

Αναπόσπαστο κομμάτι και σ' αυτή την εκδήλωση, όπως και στις υπόλοιπες προετοιμασίες και έθιμα του γάμου ήταν τα τραγούδια με ευχές και παινέματα για το νέο ζευγάρι. Τα τραγούδια του γάμου, όπως είδαμε και παραπάνω, είναι τραγούδια τελετουργικά τα οποία τραγουδιούνται στις διάφορες φάσεις του, δηλαδή κατά την προετοιμασία και πραγματοποίησή του (αρραβώνας, ζύμωμα ψωμιών, ετοιμασία των προικιών, στο ξύρισμα και λούσιμο του γαμπρού, στην ετοιμασία της νύφης κ.ά. (Δουλαβέρας, 2020). Στον Αρχάγγελο οι κανακίστριες, δηλαδή οι γυναίκες με ωραία φωνή που ήξεραν τα τραγούδια έλεγαν σχετικά δίστιχα και εύχονταν στους μελλονύμφους.

Η επόμενη φάση της προετοιμασίας ήταν τα λεγόμενα λεσίσματα, δηλαδή τα αλέσματα. Οι γυναίκες καθάριζαν το σιτάρι, με το οποίο μετέπειτα φτιάχνονταν τα ψωμόπουλα του γάμου. Σύμφωνα με τον Μερακλή η πιο σημαντική εκδήλωση κατά τις προετοιμασίες ενός γάμου ήταν η ετοιμασία των ψωμιών (Μερακλής, 2011). Στον Αρχάγγελο καθεμία από τις γυναίκες του σογιού έφερνε το δικό της σιτάρι για να συνεισφέρει έτσι στις προετοιμασίες. Σύμφωνα με τον Αλεξάκη «η αλληλεγγύη των μελών του γένους εκδηλώνεται στις κρίσιμες στιγμές της ζωής ενός ατόμου, όπως είναι η γέννηση, η βάπτιση, ο γάμος και ιδιαίτερα ο θάνατος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις μέλη του γένους από το ίδιο χωριό και από άλλα κοντινά χωριά γύρω έρχονται να παραβρεθούν...» (Νιτσιάκος, 1993:73).

Η πρώτη που άρχιζε να κοσκινίζει έπρεπε αν είναι παντρεμένη να είναι πρωτοστέφανη, κι αν ήταν ελεύθερη, να έχει και τους δύο της γονείς στη ζωή. Μετά το κοσκίνισμα, καθάριζαν όλες μαζί το σιτάρι τραγουδώντας και το έβαζαν στις καναβίτσες για να το μεταφέρουν στον μύλο.

Οι περισσότερες και πιο εντατικές προετοιμασίες για την τέλεση του γάμου γίνονταν την τελευταία εβδομάδα.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Τις περισσότερες φορές, δύο εβδομάδες πριν τον γάμο, (μπορεί και μία Κυριακή πριν από την τέλεσή του, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες που επηρέαζαν το στέγνωμα του ζυμαριού), οι γυναίκες μαζεύονταν πάλι, για να φτιάξουν την περίφημη κουλουρία, το παραδοσιακό φαγητό του αρχαγγελίτικου γάμου. Μέχρι και σήμερα δε νοείται γάμος χωρίς κουλουρία. Συγκεκριμένα τα υλικά κατασκευής της κουλουρίας είναι αλεύρι, αλάτι και νερό. Κάθε καλεσμένη έφερνε μια πιατέλα γεμάτη με αλεύρι, για την παρασκευή του ζυμαριού.

Αφού οι συγγενείς εύχονταν τα καλορίζικα στο ζευγάρι, οι γυναίκες ζύμωναν το αλεύρι και κάθονταν σε ένα σινί (μικρό στρογγυλό τραπεζάκι) ή σε μια σανία (πλατιά σανίδα όπου έπλαθαν οι νοικοκυρές τα κουλούρια τους) και άρχιζαν, αφού πρώτα σταύρωναν το ζυμάρι του γάμου, το άνοιγμα του φύλλου, η καθεμιά με το δικό της ματσόξυλο (παραδοσιακός πλάστης, λεπτό, ξύλινο κοντάρι με μήκος περίπου ένα μέτρο) και το έκοβαν σε μικρές, μακρόστενες λωρίδες, φτιάχνοντας στην ουσία χυλοπίτες. Όλη αυτή η διαδικασία βέβαια, γινόταν με τη συνοδεία τραγουδιών γεμάτων ευχής για τους μελλόνυμφους.

ΚΟΥΛΟΥΡΙ

*Έλα η ώρα η καλή και του Χριστού η χάρη
και να 'ναι καλορίζικο του γάμου το ζυμάρι.*

*Ωρα καλή στα κάμιουμε, καλώς τα πολεμούμε
και να 'ναι καλορίζικα ετούτα που κινούμε.*

[Το κουλούρι - Απόψε θε να τραγουδώ - Χριστίνα Κόζα \(youtube.com\)](#)

Όπως αναφέρει η Χριστίνα Κόζα, γνωστή τραγουδίστρια στη Ρόδο και τα Δωδεκάνησα, με καταγωγή από τον Αρχάγγελο, που υπηρετεί και διαδίδει το παραδοσιακό αρχαγγελίτικο τραγούδι παντού εδώ και πολλά χρόνια, κάθε σκοπός - τραγούδι που είχε να κάνει με τον γάμο, ξεκινούσε με την επίκληση στην Παναγία και τον Χριστό για να πάνε όλα καλά (*έλα η ώρα η καλή και του Χριστού η χάρη....*).

Επίσης, η Σ.Λ. αναφέρει δικά της δίστιχα για την ημέρα παρασκευής της κουλουριάς σε ένα γάμο:

*Ζάχαρη είναι τ' αλεύρι σας και μέλι το νερό σας
και να 'ναι καλορίζικος ο πρώτος ζυμωτός σας.*

*Ω Παναγιά Τσαμπίκα μου κι εσύ Προφήτη Ηλία
έλα να δώσεις την ευχή σ' αυτή την κουλουριά.*

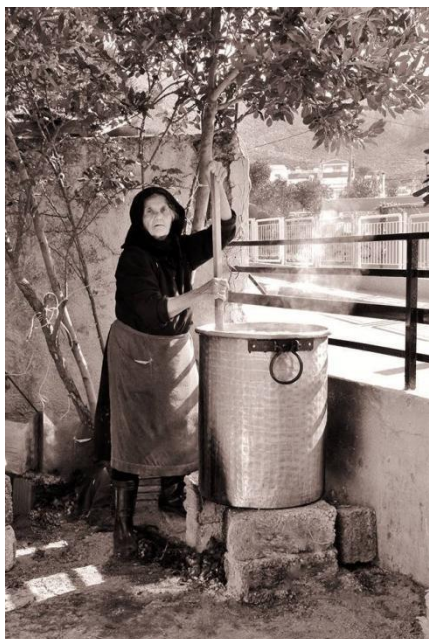
Η προετοιμασία της κουλουριάς (Αρχείο: Ανθούλα Λαμπριανού)

Τις χυλοπίτες τις άπλωναν πάνω σε μεγάλα σεντόνια, τα ψωμοπάνια και τις άφηναν στον ήλιο να στεγνώσουν καλά και να είναι έτσι έτοιμες για ψήσιμο. Με τον τρόπο αυτόν ήταν έτοιμο το κατ' εξοχήν γαμήλιο φαγητό στον Αρχάγγελο για την επόμενη Κυριακή που θα γινόταν η τέλεση του μυστηρίου.

Παράλληλα κάποια άλλα κορίτσια της οικογένειας αναλάμβαναν να κεράσουν γλυκά (μελεκούνι, ξεροτήανο, φιστίκια, καραμέλες) στους υπόλοιπους συγγενείς. Οι άντρες κάθονταν σε μια άκρη και με τη συνοδεία μουσικής τραγουδούσαν κι έπιναν. Όταν ολοκληρωνόταν η διαδικασία της παρασκευής της κουλουριάς, κάποιες γυναίκες αναλάμβαναν να μαγειρέψουν λίγη από την κουλουριά που φτιάχτηκε, όπως και γιαπράκια (ντολμαδάκια), για να φάνε οι συγγενείς και οι φίλοι που δούλεψαν ή απλώς παρευρέθηκαν στην ετοιμασία του γαμήλιου αυτού πιάτου. Έτσι έτρωγαν και γλεντούσαν όλοι μαζί ξεκινώντας τα γλέντια του γάμου.

Η κουλουριά απλωμένη στον ήλιο να στεγνώσει (αρχείο: Λαμπριανού Ανθούλα)

Λαμπριανού Ανθούλα)

Το μαγείρεμα της κουλουριάς σε καζάνια (Αρχείο:

ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Την Τετάρτη γινόταν η μεταφορά των ρούχων του γαμπρού στο σπίτι της νύφης, δηλαδή στον γάμο. Καθένας απ' τους καλεσμένους, άντρες και γυναίκες, κρατούσε και κάτι. «Ως και ένα μονό πανί εβαστούσασι για να μεταφέρουν ούλοι και που κάτι» αναφέρει η Τ.Σ. Άλλος μετέφερε ένα κοστούμι, άλλος μια κουβέρτα, άλλος ένα σκέπασμα κλπ.

Προχωρώντας στον δρόμο κρατώντας τα προικιά του γαμπρού φτάνουν στο καινούργιο σπίτι όπου θα μείνει το αντρόγυνο. Εκεί βρίσκονταν οι συγγενείς της νύφης, που στέκονταν στην εξώπορτα κρατώντας κανάκια (ειδικά σκεύη με τα οποία έρριαν οτιδήποτε ιερό, όπως π.χ. τον επιτάφιο, το νυφικό κρεβάτι κ.ά.) γεμάτα με ανθόνερο και έρριαν τα ρούχα του γαμπρού μ' αυτό και με ροδοπέταλα.

Μόλις το σόι του γαμπρού έφτανε στην πόρτα του γάμου, η μάνα του ή τις περισσότερες φορές η κανακίστρια άρχιζε με τον αρχαγγελίτικο σκοπό του «ποταμού» τα τραγούδια:

*Καινούρια συμπεθέρα μου
Σήκου στην πόρτα στάσου
Πούρταν τα ρούχα του γαμπρού
Φέρε τ' ανθόνερά σου.*

Έπειτα το σόι της νύφης έλεγε παινέματα για το γαμπρό και τους συγγενείς του στον ίδιο σκοπό, ανταποδίδοντας.

*Όμορφος που ναι ο γαμπρός
κι ούλοι ρωτούν και λέσι (λένε)
ποια μάνα τον εγγένησε
και ποιον πατέρα έχει*

*Όμορφος που'ναι ο γαμπρός
όμορφη η συντροφιά του
μάνα πατέρας κι αδερφή
που βρίσκονται κοντά του.*

Όλοι οι συγγενείς που στέκονταν φορτωμένοι με τα προικιά του γαμπρού στην εξώπορτα, έμπαιναν μέσα στο σπίτι μόνο αφού τελείωναν τα τραγούδια. Τα προικιά τοποθετούνταν σε μια μεριά του αμπαταρού (μέρος του παραδοσιακού αρχαγγελίτικου, καμαρικού σπιτιού όπου οι Αρχαγγελίτες φυλούσαν τα πράγματά τους).

Στη σημερινή εποχή, όταν κάποιο μελλονύμφο ζευγάρι τηρεί το συγκεκριμένο έθιμο, τα προικιά τοποθετούνται στο δεύτερο υπνοδωμάτιο του καινούριου σπιτιού και τα στολίζουν μέσα στην ντουλάπα τραγουδώντας.

ΠΕΜΠΤΗ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Την Πέμπτη η οικογένεια της νύφης έφτιαχνε κι έψηνε στους παραδοσιακούς ξυλόφουρνους τα κουλούρια του γαμπρού και των κουμπάρων, που ήταν κουλούρια παρόμοια με αυτά του Πάσχα. Εκτός από τα κουλούρια του γαμπρού και των κουμπάρων που ήταν μεγάλα και στολισμένα με πολλά αυγά (όπως μας αναφέρει η Χριστίνα Κόζα τα έλεγαν πενταύγουλες), έφτιαχναν κουλούρια και για καθέναν από τους στενούς συγγενείς, αλλά με ένα μόνο αυγό. Στο τέλος της ημέρας τους τα έδιναν. Την ίδια μέρα έφτιαχναν και τα ψωμόπουλα. Ήταν τα ψωμιά του γάμου, δηλαδή τα ψωμιά με τα οποία θα συνόδευαν το φαγητό τους οι καλεσμένοι την ημέρα του γάμου.

Στον Αρχάγγελο τραγουδούσαν έναν ιδιαίτερο σκοπό όταν έπλαθαν τα κουλούρια. Τον ίδιο σκοπό είχε και το τραγούδι στην προετοιμασία της κουλουριάς (παραδοσιακό φαγητό αρχαγγελίτικου γάμου).

Η Σ.Λ. τονίζει ότι οι τιμές στους κουμπάρους ήταν πολλές και μεγάλες. Γι' αυτό κι έφτιαχναν κουλούρια ειδικά γι' αυτούς και τους τα έπαιρναν στο σπίτι τους.

ΚΟΥΛΟΥΡΙ

*Έλα η ώρα η καλή και του Χριστού η χάρη
και να 'ναι καλορίζικο του γάμου το ζυμάρι.*

*Ωρα καλή στα κάμιουμε, καλώς τα πολεμούμε
και να 'ναι καλορίζικα ετούτα που κινούμε.*

*Κουλούρι πλάσσω του γαμπρού, κουλούρι του κουμπάρου
πανιέρι καστανόπλεκτο να παν να του το πάρουν.*

[Το κουλούρι - Απόψε θε να τραγουδώ - Χριστίνα Κόζα \(youtube.com\)](#)

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Την Παρασκευή το πρωί οι προετοιμασίες συνεχίζονταν με τα παραδοσιακά μελεκούνια, τα μελιτάτα και τις μπομπονιέρες για τους καλεσμένους. Τα μελιτάτα ήταν κουλούρια από μέλι και αλεύρι που τα έπλαθαν μαζί μέχρι να γίνουν ζυμάρι. Πάνω τους τοποθετούσαν το μελεκούνι (γλύκισμα που αποτελείται από μέλι και σουσάμι), πριν το προσφέρουν στους καλεσμένους το πρωί του Σαββάτου.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας, το σόι του γαμπρού και της νύφης συγκεντρώνονταν στο νέο τους σπίτι για να στρώσουν το νυφικό κρεβάτι. Αυτό το έθιμο βέβαια, επικράτησε περίπου από τη δεκαετία του 1970 και μετά, καθώς τα προηγούμενα χρόνια δεν υπήρχε ιδιαίτερο δωμάτιο με το νυφικό κρεβάτι. Τα καμαρικά σπίτια αποτελούνταν από ένα μεγάλο δωμάτιο. Όταν λοιπόν συγκεντρώνονταν για το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού το έστρωναν και το ξέστρωναν συνολικά επτά φορές, δίνοντας ευχές και τραγουδώντας παραδοσιακά τραγούδια. Κατά το στρώσιμο του κρεβατιού ο σκοπός είναι ο ίδιος που τραγουδιέται και στα κανάκια του γάμου, που θα δούμε παρακάτω. Ο

ρυθμός είναι περίεργος. Πολλά λόγια παρατονίζονται, εξαιτίας του ότι τονίζεται το πέμπτο όγδοο, αν και κανονικά είναι έξι όγδοα.

ΠΑΣΤΟΣ

*Εστέσαμε τον τον παστό που κάτω ως πάνω πλουμιστό
στη μέση έχει τον σταυρό και στην κορφή ζωγραφιστό.*

Και στην κορφή ζωγραφιστό κι ο Χριστός ευλογητός.

*Φέρτε σεντόνια δώδεκα και μαξιλάρια δεκατρία
και μαχραμάτια δεκαοχτώ και μαντηλάκια τριανταδυό.*

*Στην Πόλη της τα υφάνασι, στη Χιο της τα σταμπώσασι
στη Ρόδο της τα στείλασι, στον νιο παστό τα βάλασι
της νιόνυφης τα δώσασι.*

*Εφτά βολές τα στρώσαμε και πάλε τα ξεστρώσαμε
του γαμπρού τα στρώματα, της νύφης τα παπλώματα.*

Πάπλωμα μεταξωτό και σεντόνι κεντητό κι ο Χριστός ευλογητός.

*Το κρεβάτι έχει μόσχο και το πάπλωμα ζαπέρι
κι ο Χριστός να τους εσκέπει.*

*Εκανακίστειν ο παστός, φέρτε τα γλυκάδια μας
και τα μελιτάτα μας καθώς είναι τα τέτοια μας.*

Φέρτε το γλυκύ κρασί κεράσετε τον βιολιτζή κι έπειτα τον κανακιστή.

*Κέρασε τα παλληκάρια τούτα που κρατείς αγγάρια
και με τα σπαθιά στην πάντα στέκονται σαν λεοντάρια
και φωνάζουνε στη βάρδια .*

*Έλα μάνα, έλα κύρη, έλα η γενιά τους όλη
να ευκηστείτε να γηράσου και τρισάγγονα να πιάσουν.*

*Λεύτερές μου στες χαρές σας, παντρεμένες στων παιδιών σας
και γριές στων αγγονιών σας.*

[Ο Παστός – Απόψε θε να τραγουδώ – Χριστίνα Κόζα \(youtube.com\)](#)

Παστός είναι το καινούριο σπίτι, ο γάμος στον οποίο δεσπόζει ο σταυρός για ευλογία και καλοτυχία του ζευγαριού. Στο συγκεκριμένο τραγούδι γίνεται αναφορά στην προίκα με τους στίχους «*Φέρτε σεντόνια δώδεκα...μαντηλάκια τριαντα δύο*», που όπως προαναφέρθηκε ήταν το πρώτο που συμφωνούνταν από τους γονείς του ζευγαριού πριν την τέλεση του γάμου. Επίσης γίνονται συνεχείς αναφορές και επικλήσεις στον Χριστό: «*...κι ο Χριστός ευλογητός*» «*...κι ο Χριστός να τους εσκέπει*», στοιχείο που καταδεικνύει τη στενή σχέση των Αρχαγγελιτών με την ορθόδοξη πίστη και την εκκλησία. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι όπως μας αναφέρουν η Χριστίνα Κόζα και η Σ.Λ. οι στίχοι:

*Κέρασε τα παλληκάρια τούτα που κρατείς αγγάρια
και με τα σπαθιά στην πάντα στέκονται σαν λεοντάρια
και φωνάζουνε στη βάρδια*

έχουν καταβολές στην εποχή της τουρκοκρατίας κατά την οποία σε πολλές περιπτώσεις οι Τούρκοι έκλεβαν τις νύφες κι έτσι κάθε γονιός είχε κάποιους νεαρούς άντρες σε αγγάρια (*τούτα που κρατείς αγγάρια*) να φυλάνε το σπίτι στο οποίο τελούνταν ο γάμος, ώστε να αποτρέψουν οποιαδήποτε απόπειρα κλοπής της νύφης.

ΣΑΒΒΑΤΟ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Όπως αναφέρει ο Μερακλής σε κάθε γάμο συγκεκριμένα πρόσωπα αναλάμβαναν συγκεκριμένους ρόλους, όπως παράνυμφοι, παράγαμπροι, καλεστές, παραστεκάμενοι κ.ά. (Μερακλής, 2011). Στον αρχαγγελίτικο γάμο ο καθένας είχε τον ρόλο του. Έτσι το Σάββατο το πρωί κι αφού οι άντρες είχαν φροντίσει να σφάξουν από τις προηγούμενες μέρες, συνήθως την Πέμπτη ή την Παρασκευή πριν τον γάμο, τα ζώα που χρειάζονταν για το φαγητό, οι γυναίκες μαγείρευαν τα κεφαλόποδα για να φάνε όσοι καλεσμένοι θα βρίσκονταν στο βραδινό γλέντι, όπως και οι οργανοπαίχτες που θα έπαιζαν μουσική. Την ίδια μέρα, οι πιο στενοί συγγενείς, κυρίως τα αδέρφια των νεόνυμφων που είχαν αναλάβει τον ρόλο των καλεστών, πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι και καλούσαν τους καλεσμένους, δίνοντάς τους την μπομπονιέρα και το μελεκούνη πάνω στο μελιτάτο. Το απόγευμα έδιναν τα δαχτυλίδια του αντρόγунου και μια λουτρουγιά (ψωμί στην εκκλησία), για να τα λειτουργήσει ο παπάς το πρωί της Κυριακής. Το βράδυ πια του Σαββάτου, μόλις μαζεύονταν όλοι οι καλεσμένοι, τραγουδούσαν τα κανάκια για τον παστό.

Έλα η ώρα η καλή

*Έλα η ώρα η καλή και της Παναγιάς μας της βασίλισσας.
Ο Χριστός περνά με τους δούλους του, τους αποστόλους του
και συχνορωτά πού είν' ο νιος παστός
να τον ευκηστούν και να τον ευλογήσουν.*

*Να γηράσουσι μονοστέφανοι και μονοκούμπαροι
μονοκούμπαροι και μονοσύντεκνοι
μονοσύντεκνοι και μονοσύγγενοι.*

*Μ' όλοι πείτε τος κι ευκηστείτε τος να γηράσουσι
με πολλά καλά και με πολλά αγαθά.*

<https://www.youtube.com/watch?v=uE1amzPtNko&list=PLIdsrU9XF6RdsmazCjydddvZmeCSoF7Ca&index=21&pp=iAQB8AUB>

Και σ' αυτόν τον σκοπό το τραγούδι ξεκινά με αναφορά στην Παναγία και τον Χριστό, ενώ στη συνέχεια οι κανακιστάδες όπως έλεγαν στον Αρχάγγελο τους τραγουδιστές του γάμου, εύχονται στο αντρόγυνο να γεράσουν μονοστέφανοι, δηλαδή να κάνουν μόνο έναν γάμο στη ζωή τους και να γεράσουν με τον άνθρωπο που παντρεύονται. «*Ευλογημένος ήταν μόνο ο πρώτος γάμος*» αναφέρει η Χριστίνα Κόζα και το επιβεβαιώνουν και η Σ.Λ. και η Τ.Σ.

Η βραδιά συνεχίζεται με το τραγούδι του παστού, στον οποίο έγινε αναφορά παραπάνω και μετά ξεκινάει το γλέντι με τους καλεσμένους να χορεύουν μέχρι αργά τη νύχτα.

Σήμερα όλα τα παραπάνω έχουν εκλείψει και δεν τηρούνται τα συγκεκριμένα έθιμα. Τη θέση του γαμήλιου γλεντιού το βράδυ του Σαββάτου, έχει πάρει το ξενόφερτο bachelor party όπου συμμετέχουν όλοι οι φίλοι του γαμπρού και αντίστοιχα οι φίλες της νύφης, διασκεδάζοντας μέχρι το πρωί.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Μετά το γλέντι του Σαββάτου και ξημερώνοντας η Κυριακή ετοίμαζαν κι έψηναν τα φαγητά του γάμου, τα γιαπράκια, το κρέας στον φούρνο και την περίφημη κουλουρία που αποτελεί ακόμα και σήμερα το πρώτο πιάτο στο γαμήλιο τραπέζι.

Οι γονείς του ζευγαριού ανέθεταν σε συγκεκριμένες γυναίκες του χωριού να την μαγειρέψουν, καθώς διέθεταν τη μαστοριά και την εμπειρία της προετοιμασίας

του συγκεκριμένου φαγητού από προηγούμενους γάμους. Σήμερα η κουλουρία εξακολουθεί να αποτελεί το κατ' εξοχήν γαμήλιο φαγητό, αλλά προετοιμάζεται και μαγειρεύεται από τους ανθρώπους που διαθέτουν τις αίθουσες εκδηλώσεων στις οποίες γίνεται το γαμήλιο γλέντι.

Τις πρωινές ώρες ο γαμπρός ή άλλος στενός συγγενής του περνούσε από τα σπίτια των καλεσμένων και τους ξανακαλούσε να ετοιμάζονται, για να πάνε στην ώρα τους στο γάμο (στο σπίτι το στολισμένο που προορίζεται για κατοικία του νεαρού αντρόγунου). Το ίδιο γινόταν και από το μέρος της νύφης. Κατά το μεσημέρι άρχιζαν να μαζεύονται οι καλεσμένοι στο γαμήλιο σπίτι της νύφης και μετά με συνοδεία μουσικών οργάνων, περνούσαν από τα κεντρικά μέρη του χωριού και πήγαιναν στο σπίτι του κουμπάρου να τον πάρουν κι έπειτα πήγαιναν όλοι μαζί στην νονάς του γαμπρού για να γίνει το ντύσιμο του ζευγαριού. Μαζί τους έπαιρναν τα στεφάνια, το κουμπάρικι, δηλαδή το ύφασμα με το οποίο σκέπαζαν το ζευγάρι την ώρα του μυστηρίου, και τις λαμπάδες. Στο γάμο έμενε η κελλαριά-γυναίκα της εμπιστοσύνης του αντρόγунου –φύλακας του σπιτιού. Φτάνοντας στο σπίτι της νονάς, γυναίκες κρατώντας στα χέρια τους κανάκια με ροδόνερο έρριχναν όσους προσέρχονταν στο σπίτι, καλωσορίζοντάς τους, ενώ μια ομάδα νέων κοριτσών με μάνα και πατέρα εν ζωή κερνούσε με παραδοσιακά γλυκίσματα τους καλεσμένους.

Στο σπίτι μέσα είχαν ετοιμαστεί το υνί, η ανέμη, τα κάρβουνα και τα μουζουβιά. Πρώτη έμπαινε στο σπίτι η μητέρα του γαμπρού κρατώντας το νυφικό. Τότε ο γαμπρός έβγαζε το σακάκι του, το τοποθετούσε στον δίσκο με τα νυφικά και δυο αειθαλή παιδιά, κυρίως κορίτσια, τα θύμιαζαν σταυρωτά με τα κάρβουνα που ήταν τοποθετημένα πάνω στο υνί. Δίπλα σε αυτό βρισκόταν η ανέμη. Στη μέση του σπιτιού στην καρέκλα καθόταν ο γαμπρός με το σακάκι του ριγμένο στον ώμο.

Για τον συμβολισμό των αντικειμένων αυτών η Σ.Λ. και η Τ.Σ. αναφέρουν ότι το υνί συμβολίζει τη δουλειά του άντρα στη γη, στα χωράφια κι έτσι έδινε ευλογία στη νέα ζωή του ζευγαριού, ενώ η ανέμη συμβολίζει τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, καθώς και τη δουλειά των γυναικών.

Σήμερα στους περισσότερους γάμους διατηρείται το ντύσιμο της νύφης και του γαμπρού με τη συνοδεία των παραδοσιακών τραγουδιών, αλλά η διαδικασία αυτή γίνεται πλέον στο καινούριο σπίτι στο οποίο πρόκειται να κατοικήσει το νιόπαντρο ζευγάρι και όχι στο σπίτι της νονάς του γαμπρού.

Πάνω στον σουφά ξεκινούσε το ντύσιμο της νύφης από νέα κορίτσια που την κάλυπταν με ένα λευκό σεντόνι και της τραγουδούσαν. Λίγο πιο δίπλα, στο κέντρο του καμαρικού καθόταν σε καρέκλα πάνω σ' ένα κεντητό λευκό μαξιλάρι, ο γαμπρός. Ο γαμπρός έβαζε το σακάκι του στον ώμο και ένας ένας οι καλεσμένοι, ξεκινώντας από τους γονείς και τα πεθερικά, περνούσαν να σταυρώσουν το σακάκι του και να του ευχηθούν καλό ξεκίνημα στη νέα του ζωή.

Συγχρόνως οι οργανοπαίχτες και οι κανακιστάδες αρχίζουν το :

Έλα η ώρα η καλή και της Παναγιάς μας της βασίλισσας....

Δηλαδή τραγουδούσαν το τραγούδι που είχαν τραγουδήσει και το βράδυ του Σαββάτου. Όταν το συγκεκριμένο τραγούδι τελείωνε άρχιζαν τα παινέματα.

Όπως διαβάζουμε στον Δουλαβέρα στα γαμήλια τραγούδια κυριαρχεί η έννοια τους κάλλους, του ωραίου, της ομορφιάς. Ο γαμπρός χαρακτηρίζεται ως χρυσός αϊτός, παλληκάρι κ.ά. Η νύφη αποκαλείται πέρδικα, περιστέρα, μήλο, κόκκινο, τριαντάφυλλο, αστέρι, φεγγάρι κ.ά. (Δουλαβέρας, 2020).

Όλα τα παραπάνω γίνονται ολοφάνερα στα κανάκια του αντρόγνου.

ΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΡΟΓΝΟΥ

*Χτενάκι μου αλαβαντενό χτένισε τα χρουσα μαλλιά
που τα έχει η νύφη μας κριβά.*

*Ψαλιδαργυροψάλιδο μην κόψεις τα χρουσα μαλλιά
και κόψω εγώ τα δόντια σου και πάρω τα στο χρυσοχό
και κάμε εγκόλπη και σταυρό.
Στον σταυρό να προσκυνούμε και στην κόρφη να φιλούμε.*

*Που πού να κάμω την αρχή και πού να βρω το τέλος
ν' αρκέσω που την κεφαλή που είναι το πρώτο μέρος.*

*Της κορφής σου τα μαλλάκια που είναι σαν τα σεληνάκια
χρουσές πλεξούδες τα πλεξες και στην πλάτη τα ριξες.*

*Έχεις τα μαλλιά μετάξι και μπλεμένα με την τάξη,
έχεις κούτελο φεγγάρι μια χαρά κι ένα καμάρι.*

*έχεις φρύδια συνδεμένα σαν σπαθιά ξεσπαθωμένα
έχεις μάτια μπαφουλένια, μάγουλα τριανταφυλλένια
έχεις μύτη σαν κοντύλι, κόκκινα τα δυο σου χείλη.*

*Έχεις στόμα ζαχαράτο με ροδόσταμο γεμάτο,
έχεις δόντια ράδι - ράδι σαν κουνιά μαργαριτάρι,
έχεις σάουνο ποτήρι μ' απού πίνει ο βεζύρης.*

*Έχεις τον λαιμό χυτό, μαρμαροπελεκητό,
έχεις στήθη μαρμαρένια και βυζάκια διαμαντένια,
έχεις μπράτσα σαν λαμπάδες απου λειτουργούν παπάδες,
έχεις πόδια σαν κονδύλια να σου πω τραγούδια χίλια.*

Της παντούφλας σου το χνάρι ως κι εκείνο έχει χάρη.

*Έλα Παναγιά μου σώσε, νου και λογισμό μου δώσε,
νου και λογισμό και γνώση και ψιλή λαλιά να δώσει,
να παινέσω τον γαμπρό μας, τούτον που έχουμε εμπρός μας.*

*Όμορφος και παλληκάρι και της λεμονιάς κλωνάρι
κι ώ χαράς την που α τον πάρει κι ώ χαράς το παλληκάρι
απού διάλεξε και πήρε της καλής μηλιάς το μήλο
της καλής ροδιάς το ρόδι, της κόκκινης τριανταφυλλιάς
τ' όμορφο τριαντάφυλλο.*

*Φέρτε τα μοσχοσάπουνα τον νιο γαμπρό να λούσου
κι από την πόλη μουζουβιά τα ρούχα να καπνίσου.*

*Ήρταν τα μοσχοσάπουνα κι ελούστειν ο γαμπρός μας
που 'ρτε και φανερώθηκε σαν άγγελος εμπρός μας.*

*Εκανακίστ τ' αντρόγυνο, φέρτε τα γλυκάδια μας και τα μελιτάτα μας
και τα μελιτάτα μας καθώς είναι τα τέτοια μας.*

Φέρτε το γλυκύ κρασί κεράσετε τον βιολιτζή κι έπειτα τον κανακιστή.

*Κέρασε τα παλληκάρια τούτα που κρατείς αγγάρια
και με τα σπαθιά στην πάντα στέκονται σαν λεοντάρια
και φωνάζουνε στη βάρδια.*

<https://www.youtube.com/watch?v=wHyRjSzl8Eg&list=PLldsrU9XF6RdsmazCjyddvZmeCSoF7Ca&index=27&pp=iAQB8AUB>

Τη νύφη την έντυναν οι φίλες της και οι αδελφές της με το νυφικό ή με παραδοσιακή φορεσιά και την στόλιζαν με κολιέ, αποτελούμενο από χρυσά φλουριά, τις τούμπλες, που συνήθως ήταν η προίκα της μητέρας της. Όταν πια ντυνόταν και ήταν έτοιμη το τραγούδι που ακολουθούσε ήταν το παρακάτω:

*Κάμετε τόπο να τη δω κι ότι της πρέπει να της πω.
Πού 'το και δεν εφαινετο ετούτη η μορφοκόρη.
Μηδέ άνεμος την έσυρε μηδ' ήλιος την εθώρει.
Μέσα στην καρυδόκουπα εθρέφετο η κόρη.
Πού 'το και δεν εφαινετο τόσους καιρούς και μήνες*

*τώρα ξεφανερώθηκε Ήλιος με τις ακτίνες.
 Πού 'το και πού εθρέφετο τούτη η νυφοπούλα
 η όμορφη των κοριτσιών και η περδικοπούλα.
 Πού 'το και δεν εφαινότο το πενιστέρι τ' άσπρο
 της κιτρολεμονιάς τ' άστρο.*

*Τα τριαντάφυλλα του –μα ξερά-χλωρά μυρίζουν,
 πολλές τα βάλλουν τα χρουσά μα σένα γιακκιστίζουν.
 Βασίλισσα των κοριτσιών πρέπει να σε φωνάζουν
 γιατί και σεν 'τα κάλλη σου της Αρετούσας μοιάζουν.
 Κίνησε δέντρο κίνησε χρυσέ σταυρέ πορπάτηξε
 σύρε και σταμάτησε.*

*Ράντισέ τε τα στενά με το μαργαριτάρι
 που θα περάσει ο ήλιος μαζί με το φεγγάρι.
 Φήνουμε γεια γειτόνισσες μαθήτριες και μαστόρισσες
 κι εγώ θα πάω στην εκκλησιά κι έπειτα σ' άλλη γειτονιά,
 να κάμω ρίζες και κλωνιά, ρίζες και κολόριζα
 ωσάν του δυόσμου τα κλωνιά να γιμώσει η γειτονιά.
 Κίνησε η νυφοπούλα άσπρο μου περιστέρι
 να πάμεν εις την εκκλησιά με το χρουσό σου ταίρι.*

Τραγουδώντας το συγκεκριμένο τραγούδι, όλοι μαζί ξεκινούσαν για την εκκλησία.
 Μπροστά προχωρούσαν τα μουσικά όργανα, μετά ο γαμπρός και η νύφη κι έπειτα οι
 υπόλοιποι καλεσμένοι.

Τα αδέρφια της νύφης την συνοδεύουν στον δρόμο προς την εκκλησία
(Αρχείο: Ανθούλα Λαμπριανού)

Πριν την εκκλησία σταματούσαν στην παλιά πλατεία του χωριού, τ' αφεντικά κι εκεί στηνόταν ο χορός «ο Μοναχικός». Ο χορός αυτός ήταν η σούστα και χόρευαν όλοι οι συγγενείς για κάμποση ώρα. Η Σ.Λ. αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Όταν ήμουν μικρή περίπου 5-6 χρονών τυμούμαι να βλέπω που το δρομάκι όξω που το σπίτι μας να χορεύκιουσι σ' ένα μοναχικό μοναχά άντρες, βρακάδες με τες καινούργκιες μπότες και τα πεντακάθαρα γιλέκα. Έπαραξελεύτηκα κι ερώτηξα τη μάνα μου γιατί χορεύκιουσι μοναχά οι άντρες και είπε μου ότι οι γεναίκες δε χορεύκιουσι. Το λέντι είναι για τους άντρες!!».

Τα όργανα του γάμου και ο Μοναχικός (Αρχείο: Λαμπριανού Ανθούλα)

Σήμερα ο μοναχικός δε χορεύεται πια, εκτός από εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις ζευγαριών που θέλουν να τηρήσουν το παλαιό αυτό έθιμο. Αφού χόρταιναν χορό ξεκινούσαν για την εκκλησία τραγουδώντας:

ΤΩΡΑ ΔΟΞΑΖΩ ΤΟΝ ΘΕΟ

Τώρα δοξάζω τον Θεό κι ό,τι της πρέπει ενα της πω.

*Κίνησε νυφοπούλα μου τρυγώνα μου περπάτει
και περδικούλα πλουμιστή που σ' έχουν στο παλάτι.*

*Κίνησε νυφοπούλα μου, άσπρο μου περιστέρι
να πάμε ε στην εκκλησιά με το χρυσό σου ταίρι.*

*Ανοίξετε την εκκλησιά, χτυπάτε τες καμπάνες
Ψάτε τον πολυέλαιο φορέσετε οι παπάδες*

https://www.youtube.com/watch?v=tdMJk_yUFgk&list=PLIdsrU9XF6RdsmazCiyddd_vZmeCSof7Ca&index=24&pp=iAQB8AUB

Όταν έφταναν τους περίμενε ο παπάς κρατώντας τον σταυρό και τα εξαπτέρυγα. Ο γαμπρός έπαιρνε τον σταυρό, ενώ η νύφη και οι κουμπάροι τα εξαπτέρυγα κι έμπαιναν στην εκκλησία για να γίνει η τέλεση του μυστηρίου σύμφωνα με τους χριστιανικούς κανονισμούς.

Όταν τελείωναν, συνοδευόμενοι από τον παπά, πήγαιναν στο νέο τους σπίτι για να κάνουν αγιασμό. Στην είσοδο του σπιτιού ο γαμπρός δεν έμπαινε μέσα αν δεν του έδιναν τα λεγόμενα μπατίκια, κατά τα οποία ο γαμπρός ζητούσε διάφορα πράγματα (χρήματα, χωράφια κ.τ.λ.). Οι γονείς της νύφης του τα έδιναν για να μη χαλάσει ο γάμος. Αφού συμφωνούσαν, ο γαμπρός έσπαγε στην είσοδο του σπιτιού ένα ρόδι, έτρωγε καρύδι με το μέλι, αφού πρώτα αυτός που το μοίραζε τον «ταλαιπωρούσε», δίνοντας πρώτα να φάνε όλοι οι παρευρισκόμενοι και στη συνέχεια σταύρωνε την είσοδο του σπιτιού με μέλι και τέλος έμπαινε μέσα για να γίνει ο αγιασμός.

Από τα παραπάνω έθιμα σήμερα διασώζονται το σπάσιμο του ροδιού για καλοτυχία του ζευγαριού στη νέα τους ζωή και το καρύδι με το μέλι.

Έπειτα όλοι οι καλεσμένοι συγκεντρώνονταν σε ένα από τα μεγάλα καμαρικά σπίτια του χωριού που ανήκε σε κάποιον από τους συγγενείς ή στο σπίτι του νιόπαντρου ζευγαριού κι εκεί έτρωγαν τα φαγητά που είχαν ετοιμάσει και χόρευαν μέχρι τα ξημερώματα. Πριν ξεκινήσει το φαγητό έψαλλαν «Την Παγκόσμια δόξα...» και χτυπούσαν χαρούμενα τα πηρούνια τους στα άδεια πιάτα. Η Σ.Λ. αναφέρει ότι σε πολύ μικρή ηλικία θυμάται τους μεγάλους να κάθονται κάτω στο πάτωμα, αφού τα σπίτια δε διέθεταν καρέκλες για τους καλεσμένους κι έτσι γονατιστοί έτρωγαν την κουλουρία, τα γιαπράκια και το κρέας που είχαν ετοιμάσει. Έπειτα από το φαγητό ξεκινούσε το γλέντι, με τη σειρά των χορών να είναι αυστηρά σταθερή. Σήμερα φυσικά το γαμήλιο τραπέζι

λαμβάνει χώρα σε πολυτελείς αίθουσες εκδηλώσεων, που δε θυμίζουν σε τίποτα την απλότητα των καμαρικών σπιτιών. Η σειρά βέβαια των χορών διατηρείται μέχρι σήμερα και τηρείται με θρησκευτική ευλάβεια. Έτσι κάθε γάμος ξεκινά με τον πρώτο χορό τον «Κάτω».

ΚΑΤΩ

*Σήμερα λάμπει ο ουρανός, σήμερα λάμπει η μέρα
σήμερα στεφανώθηκε αητός την περιστέρα.
Να μας ζήσει το ζευγάρι, συμπεθέροι και κουμπάροι
Που πιάσασι στα στέφανα και κάμαν και τον γύρο
του χρόνου σαν και σήμερα να βάλουν και το μύρος.
Σαν τα λούλουδα του κάμπου ο γαμπρός κι η νύφη λάμπουν.
Τ' αντρόγυνο που κάμαμε, να ζήσουν να γηράσουν
δισάγγονα, τρισάγγονα στα χέρια τους να πιάσουν.
Νύφη που μπήκες στον χορό με τ' άσπρο φόρεμά σου
κι έλαμψε όλος ο ντουινιάς από την ομορφιά σου!
Λάμπει ο ήλιος, λάμπουν τ' άστρα, λάμπει η νύφη μας μες στ' άσπρα.*

<https://www.youtube.com/watch?v=bHCDBng5RCI&list=PLIdsrU9XF6RdsmazCjydddvZmeCSoF7Ca&index=25&pp=iAQB8AUB>

Έπειτα από τον πρώτο χορό («Κάτω») ακολουθούσε η σούστα και στη συνέχεια το γλέντι συνεχιζόταν με τους υπόλοιπους χορούς (συρτό, καλαματιανό κ.ά.). Τελευταίος χορός του γαμήλιου γλεντιού ήταν και είναι πάντα το «Ρηνάκι» με ευχές για το ζευγάρι σε δίστιχο δεκαπεντασύλλαβο.

ΡΗΝΑΚΙ

*Που την εμπρός μεριά κρατεί έρη στο ρηνάκι μου
μια βέργα του κλημάτου
Κι η άλλη η μυστοκαρφιά του Γεροσολυμάτου*

Τριανταφυλλάκι μου κλειστό απού σε βάλλου στον Χριστό

*Ο γάμος ετελείωσε με τόση περηφάνια
κι ένας δικέφαλος αετός έπιασε τα στεφάνια.*

Τριανταφυλλάκι μου άνοιξε σαν έμπω μέσα σφάληξε.

*Νύφη μου είσαι όμορφη με τ' άνθη στολισμένη
κι ένας δικέφαλος αετός σ' έχει αγκαλιασμένη.*

*Τ' αντρόγυνο που κάμαμε σήμερα την ημέρα
να το ευλογήσει ο Χριστός με την δεξιά του χέρα.*

<https://www.youtube.com/watch?v=az7QLSIR1XE&list=PLldsrU9XF6RdsmazCjyddvZmeCSoF7Ca&index=26&pp=iAQB8AUB>

Και σ' αυτούς τους στίχους είναι εμφανέστατη η σημαντική θέση της θρησκείας στη ζωή των Αρχαγγελιτών. Εύχονται στο ζευγάρι να ζήσει με τη βοήθεια του Χριστού. Καί τους δύο χορούς (Κάτω και Ρηνάκι) τους άνοιγε ο πατέρας του γαμπρού και ακολουθούσε η μητέρα του, οι γονείς της νύφης, το ανδρόγυνο, οι κουμπάροι και μετά οι λοιποί συγγενείς.

Αυτό καταδεικνύει την υποδεέστερη θέση της γυναίκας έναντι του άντρα της. Οι γονείς της νύφης έρχονταν σε όλα πάντα δεύτεροι, γιατί δινόταν προτεραιότητα στην οικογένεια του γαμπρού, ως τιμή και αναγνώριση της υψηλότερης θέσης του στο σπίτι, σε αντίθεση με τη γυναίκα που έπρεπε να υπακούει σε όσα της έλεγε ο άντρας της χωρίς να του φέρνει αντίρρηση.

Μετά το Ρηνάκι ο γάμος τελείωνε και οι πιο στενοί συγγενείς, συνόδευαν το ζευγάρι στο νέο του σπίτι με τη συνοδεία πάντα της παραδοσιακής μουσικής, τραγουδώντας τον ποταμό, έναν σκοπό που τραγουδούσαν σε κάθε περίπτωση, με διαφορετικά λόγια στο τραγούδι.

Ο ΠΟΤΑΜΟΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

*Απόψε θε να τραγουδώ ώστα να ξημερώσει
ώσπου να βγει ο ήλιος τις πέτρες να πυρώσει
Απόψε θε να τραγουδώ γιατί έχω ελευτερία
γιατί μου παίρνουν τον μπαχτσέ
με τα νερά τα κρύα.*

Αμέ πουλί μου στο καλό κι ο νους σου να' ναι πάντα εδώ.

<https://www.youtube.com/watch?v=J6Mc0wxNMUc&list=PLldsrU9XF6RdsmazCjyddvZmeCSoF7Ca&index=23&pp=iAQB8AUB>

<https://www.youtube.com/watch?v=FDbeYdh2NI4>

Ο Ποταμός ήταν το αποχαιρετιστήριο τραγούδι όλων των συγγενών προς το αντρόγυνο, πριν αυτό κλείσει για πρώτη φορά την πόρτα του σπιτιού του. Κατά τον Δουλαβέρα τα γαμήλια τραγούδια είναι ταυτόχρονα τραγούδια χαράς και λύπης. Εκφράζουν τη χαρά για τη συνένωση δύο ανθρώπων που ξεκινούν μια καινούρια ζωή,

αλλά και λύπη για τον αποχωρισμό της νύφης από την οικογένειά της. Φυσικά στα τραγούδια αυτά, όπως και σε άλλες κατηγορίες τραγουδιών υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές από τον έναν τόπο στον άλλο (Δουλαβέρας, 2020).

Έτσι και ο Ποταμός ήταν κυρίως ο αποχαιρετισμός της μάνας προς την κόρη της και μοιάζει με μοιρολόγι, μιας και η μάνα λυπάται που το παιδί της θα ανήκει κάπου αλλού (στην οικογένεια του άντρα της) από τη στιγμή του γάμου και μετά (...*μου παίρνουν τον μπαχτσέ με τα νερά τα κρύα.....*). Νιώθει να χάνει το παιδί της και γι' αυτό κατά κάποιον τρόπο με το τραγούδι αυτό θρηνεί που το «χάνει».

Μάλιστα, η Τ.Σ. αναφέρει ότι η μητέρα της είχε κλάψει τόσο πολύ όταν την πάντρεψε που δεν μπορεί να το ξεχάσει!!

Επίσης, η Σ.Λ. λέει χαρακτηριστικά: «*Η μάνα μου όταν μας εκλειώνασι μου' πε: τώρα θα πρέπει με την πετεργκάσου πιο κι όχι με τη μάνα σου!*», που σημαίνει ότι η νύφη από τον γάμο και μετά ήταν πρόπον να κυκλοφορεί περισσότερο με τη μητέρα του άντρα της και όχι τόσο με τη μητέρα της.

Σήμερα όσα ζευγάρια επιθυμούν τηρούν αυτό το έθιμο και οι στενοί τους συγγενείς τους «κλειώνουν» (κλειδώνουν) στο νέο τους σπίτι με ευχές και παινέματα. Οι περισσότεροι πάντως στους σημερινούς γάμους προτιμούν να αποχαιρετήσουν τους καλεσμένους και τους συγγενείς τους χωρίς τραγούδια ή κλάματα για τον αποχωρισμό. Οι εκδηλώσεις του γάμου όμως δεν τελείωναν στη φάση αυτή, όπως συμβαίνει σήμερα. Αυτές συνεχίζονταν τη Δευτέρα, αλλά και την Τρίτη.

**Αρχαγγελίτικος γάμος το 1960
(Αρχείο: Ανθούλα Λαμπριανού)**

ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Το απόγευμα της Δευτέρας όλοι πάλι οι συγγενείς και φίλοι μαζεύονταν στην αυλή του σπιτιού των νιόπαντρων για να τραγουδήσουν στο αντρόγυνο τα «Παραξυπνήματα», κατά τα οποία οι γονείς των νεόνυμφων με τη συνοδεία βιολιστή και τραγουδιστών, πήγαιναν στο σπίτι του ζευγαριού και τους ξυπνούσαν. Στην πραγματικότητα οι νεόνυμφοι ήταν ξύπνιοι και τους περίμεναν. Τα όργανα άρχιζαν τον «Ποταμό» και οι τραγουδιστές έλεγαν δυο-τρία δίστιχα σαν εισαγωγή:

*Ολόχαρη και λαμπερή η μέρα ξημερώνει
Και λάμπει η ανατολή και η δύση καμαρώνει.*

Έπειτα, άρχιζαν τον σκοπό των παραξυπνημάτων. Οι μουσικοί, για να πληρωθούν για τις υπηρεσίες τους, συνέθεταν ξεχωριστό τραγούδι για κάθε παρευρισκόμενο και αυτός τους έδινε ό,τι είχε ευχαρίστηση.

ΠΑΡΑΞΥΠΝΗΜΑΤΑ

*Από βραδίσ επέρασα, την πόρτα δεν εγνώρισα
τώρα που ξημέρωσε, τώρα που ξεφώτισε
τώρα την εγνώρισα, τώρα την ναστόρησα.
Κι ήρθα να σας χαιρετήσω και να σας παραξυπνήσω.*

*Ξύπνα νιε και νιόγαμπρε, ξύπνα και ξημέρωσε
ξύπνα και την πέρδικά σου που κοιμίζεται κοντά σου.
Τα πουλάκια κελαηδούσι κι οι άνθρωποι περπατούσι
κι οι εκκλησιές σημαίνουν κι ευλογητό δεν βάλουσι
μόνο εσάς λαμένουσι.*

*Ξύπνα νιε και νιόγαμπρε ξύπνα και ξημέρωσε...
Ξύπνα να πάμε στο γιαλό να δεις παπγίτσες του λιβαδιού.
Ξύπνα να πάμε στον παξέ που'χει πολλές τριανταφυλιές
γεμάτες τριαντάφυλλα ανοιμένα και κλειστά
μυριστά κι ευωδιαστά.*

*Παράτα με να κοιμηθώ γιατί τον ύπνο αγαπώ.
Άνοιξέ μου για θα ανοίξω για την πόρτα θα τσακίσω.
Ποιος είσαι συ ω ξένη μου που θέλεις να ξυπνήσω;
Εγώ ήμουν που στα' στείλα τα μήλα στο μαντήλι
τα μήλα τα δαμάσκηνα και το γλυκό σταφύλι.
Για πες σημάδια της αυλής ν' ανοίξω να μπεις μέσα.
Ελιάν έχεις εις την αυλή μπλεγμένη μες το κλήμα
κάμει σταφύλι ροζακί κάμει κρασί μοσχάτο*

κι όποιος περάσει και το πει πάλι ξαναζητά το.
 Αυτά ξένε μου ξέρει τα η γειτονιά και λε σου τα.
 Για πες σημάδια του κορμιού ν'ανοίξω να'μπεις μέσα.
 Έχεις ελιά στο μάγουλο κι ελιά στην αμασχάλη
 κι ανάμεσα στο στήθος σου ήλιο και το φεγγάρι.
 Σύρετε δολυλοι ανοίξετε του ξένου να μπει μέσα
 για να χορτάσει ο νιος φιλί κι η κόρη τες αγκάλες.
 Φωνάξετε τη μάνα της που πλάγιαζε αντάμα της
 και την εμοσκανάθρεψε και την εχρουσοπάντρεψε
 σ'αυτόν τον νιο την έδωκε και την εφιλαρεύτηκε.
 Φωνάξτε το (α)φέντη της να πάει να φέρει ένα τανά
 να τον εξεφαντώσουμε και να τον παραξυπνήσουμε.
 Ξύπνα νιε και νιόγαμπρε ξύπνα και ξημέρωσε
 ξύπνα και την πέρδικά σου που χυμίζεται κοντά σου.
 Ανοιξέ μου για θ'ανοίξω για την πόρτα θα τσακίσω.
 Τώρα είναι που θα καλέσω τες γενιές να τες παινέσω.

Φωνάξετε μου το Νικόλα και θα μας τα δώσει όλα.
 Φωνάξετε τη Φωτεινή που' χει την πιο γλυκιά φωνή
 να' ρθει κοντά να τραγουδεί όλος ο κόσμος να χαρεί.
 Φωνάξτε την Μαριετούλα που'ναι σαν περδικούλα.

<https://www.youtube.com/watch?v=glvQ3LExz2U&list=PLldsrU9XF6RdsmazCjyddvZmeCSoF7Ca&index=28&pp=iAQB8AUB>

<https://youtu.be/zZ6pOUdDV0U?t=1020> (Τα παραξυπνήματα -δρώμενο
 16:15-21:44)

Έτσι καλούσαν οι κανακιστάδες όλους τους παρευρισκόμενους. Στο σημείο αυτό τελείωναν τα παραξυπνήματα και ετοιμάζονταν για το γλέντι που θα γινόταν πάλι. Το γλέντι αυτό το έκανε ο κουμπάρος με δικά του έξοδα, ήταν το λεγόμενο «κουμπαρίκι» και ήταν σε όλες του τις φάσεις όμοιο με κείνο της Κυριακής του γάμου. Το ίδιο βράδυ, όπως μας λέει η Τ.Σ. «Εβγκαίναν κι εκλέβγκιασι πούλες που τα σπίτια κι εσφάζαντες επί τόπου!!». Έκλεβαν δηλαδή κότες από τα σπίτια του χωριού και τις έσφαζαν την ίδια στιγμή, προκειμένου να τις φάνε στο γλέντι που ακολουθούσε.

ΤΡΙΤΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Στον Αρχάγγελο την Τρίτη μετά τον γάμο οι γονείς, οι κουμπάροι και οι στενοί συγγενείς επισκέπτονταν για δεύτερη φορά το σπίτι του ανδρόγυνου για να διαπιστώσουν την αγνότητα της νύφης, ελέγχοντας το σεντόνι που αποτελούσε το αποδεικτικό στοιχείο της αγνότητάς της.

Σχετικά με τον γάμο ο Μερακλής αναφέρει τη διάσωση πολλών αρχαϊκών στοιχείων. Ένα τέτοιο στοιχείο είναι και αυτό της προστατευμένης παρθενίας της κόρης που ήταν το πιστοποιητικό της εντιμότητας και της αγνότητάς της. Αν ο έλεγχος αγνείας δεν ήταν θετικός ο γάμος αυτόματα ακυρωνόταν ή ο γαμπρός σε κάποιες περιπτώσεις έπαιρνε το «πανωπρούκι», ένα είδος αποζημίωσης (Μερακλής, 2011).

Στην περιοχή του Αρχαγγέλου την πρώτη νύχτα, δηλαδή τη νύχτα της Κυριακής το ζευγάρι δεν έπρεπε να έρθει σε επαφή, προς τιμήν των κουμπάρων. Από τη Δευτέρα μπορούσαν να έχουν ολοκληρωμένη σχέση όπως αυτή ενός έγγαμου ζευγαριού. Γι' αυτό την Τρίτη, όλοι οι συγγενείς πήγαιναν να διαπιστώσουν την αγνότητα της νύφης κι αν όλα ήταν καλά, έρριχναν με λουλούδια το σεντόνι και το κρεβάτι του ζευγαριού κι έριχναν λεφτά.

Αν όχι τότε η οικογένεια της νύφης έπρεπε να αποζημιώσει με κάποιον τρόπο την οικογένεια του γαμπρού.

Έτσι τελείωναν οι εκδηλώσεις του γάμου για τους νεόνυμφους, ενώ οι γονείς της νύφης έσφαζαν πετεινό κι έκαναν το τραπέζι στους συμπεθέρους τους, γιορτάζοντας μ' αυτό τον τρόπο την αγνότητα της κόρης τους.

Μετά από το πολυήμερο αυτό γλέντι του γάμου κουρασμένοι όλοι ησύχαζαν για να ξεμεθύσουν, να πάνε στις δουλειές τους και την επόμενη Κυριακή, όσοι είχαν κέφι και τους άρεσε να πίνουν και να γλεντούν, έκαναν τον «Αντίγαμο». Μαζεύονταν την ημέρα αυτή και ξαναγλεντούσαν πάλι με χορούς και τραγούδια. Από όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνεται η άποψη του Νιτσιάκου ο οποίος αναφέρει ότι «ο χώρος είναι το πλαίσιο λειτουργίας μιας κοινωνίας που υπαγορεύει με τη μορφολογία του, με το υλικό του, τρόπους προσαρμογής αλλά είναι και πεδίο υποδοχής του πολιτισμού από τον οποίο επηρεάζεται τόσο στα μορφολογικά του χαρακτηριστικά όσο και σ' αυτές τις ίδιες τις οικολογικές ισορροπίες. Έτσι όλες οι πολιτισμικές δραστηριότητες εγχαράσσονται στον χώρο και αποτυπώνονται και διαχρονικά καθώς τα κοινωνικά συστήματα μεταβάλλονται» (Νιτσιάκος, 1993:17).

Στον Αρχάγγελο που βρίσκεται μακριά από την πόλη της Ρόδου και η μετακίνηση των κατοίκων προς αυτήν ήταν πολύ δύσκολη, οι Αρχαγγελίτες προσπαθούσαν χρησιμοποιώντας ό,τι τους έδινε η γη που καλλιεργούσαν να ανταπεξέλθουν σε όλες τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά τους. Έτσι και στην περίπτωση της τέλεσης ενός γάμου, με το σιγάρι που έσπερναν έφτιαχναν τα ψωμιά, τα κουλούρια και το γαμήλιο φαγητό, την κουλουρία. Το ίδιο και με τα

γλυκά των αρραβώνων και τα μελιτάτα, που φτιάχνονταν από αλεύρι και μέλι. Οι εθιμοτυπικές πρακτικές της τέλεσης ενός αρχαγγελίτικου γάμου, είναι άμεσα συνυφασμένες με τον χώρο στον οποίο υλοποιούνται.

Επιπλέον ο Αυδίκος τονίζει ότι «η κατηγορία του χρόνου αναδεικνύεται σε συστατικό στοιχείο της κοινωνικής συγκρότησης. Ακόμη συζητώντας για τον χρόνο, έχουμε το πλεονέκτημα να κατανοήσουμε τη σχέση των τελετουργιών και των πολιτισμικών συμπεριφορών με τη μορφή της...» (Αυδίκος, 2012:19-20).

Στον Αρχάγγελο όσο τα χρόνια περνούν τα γαμήλια έθιμα και οι πρακτικές αναδιαμορφώνονται, δεχόμενα επιρροές από νεωτερίστικα μοντέλα και πρακτικές που έρχονται να προστεθούν και να αλλάξουν την ιδιοσυγκρασία του συγκεκριμένου τόπου. Κάποια έθιμα εκλείπουν και άλλα διατηρούνται αναλοίωτα συν τω χρόνω. Με τον χρόνο αλλάζει η νοοτροπία ενός λαού και μαζί μ' αυτήν αλλάζουν και οι πρακτικές που ακολουθούνται σε κάθε έκφανση της ζωής.

Πάντως ο Αρχάγγελος είναι από τους τόπους που συνεχίζουν να διατηρούν, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, ζωντανά τα έθιμα και τις παραδόσεις τους, παρά τις επιρροές που δέχονται.

4.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας υπήρξαν κάποιοι περιορισμοί που δυσκόλεψαν την διεκπαιρέωσή της και αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια μικρή καθυστέρηση στην ολοκλήρωσή της.

Αρχικά στόχος ήταν να συγκεντρωθούν όλα τα απαραίτητα στοιχεία και οι απαιτούμενες πληροφορίες σχετικά με τα έθιμα του γάμου στον Αρχάγγελο της Ρόδου, με επόμενο βήμα την επεξεργασία τους με βάση το θέμα που αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης στην παρούσα εργασία, δηλαδή τα γαμήλια τραγούδια της ίδιας περιοχής, όπως και τα εκ των προτέρων τιθέμενα ερευνητικά ερωτήματα. Έγινε επιλογή της ποιοτικής μεθόδου καθώς κρίθηκε ότι με εργαλεία όπως η συνέντευξη είναι εφικτό να συλλεχθούν με καλύτερο και πληρέστερο τρόπο οι επιθυμητές πληροφορίες σχετικά με το θέμα του γάμου. Ο γάμος είναι ένα θέμα το οποίο εξετάζεται και διερευνάται κυρίως βιωματικά. Ως εκ τούτου υπήρχε η ανάγκη για επικοινωνία με άτομα που έχουν ζήσει τις διαδικασίες τέλεσης ενός γάμου σε παλαιότερες εποχές και να αποτυπωθούν οι προσωπικές τους εμπειρίες, κάτι που με την ποσοτική μέθοδο και τη χρήση των εργαλείων της (ερωτηματολόγιο) δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί αποτελεσματικά. Αναφορικά με τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι θα υπήρχε η δυνατότητα να είναι πληρέστερη ως προς την αξιοπιστία και την εγκυρότητά της. Αυτό βέβαια εξαρτάται από το δείγμα που αξιοποιήθηκε. Ελήφθησαν συνολικά τρεις συνεντεύξεις από τρία διαφορετικά άτομα και τα όσα αναφέρονται σ' αυτές δεν αποκλίνουν μεταξύ τους. Ωστόσο εάν τα άτομα με τα οποία θα πραγματοποιούνταν επικοινωνία μέσω συνεντεύξεων ήταν περισσότερα, ίσως να προέκυπταν πληροφορίες και στοιχεία διαφορετικά από αυτά που έχουν προκύψει. Εδώ έγκειται ο περιορισμός στον οποίο έγινε αναφορά παραπάνω. Είχαν προγραμματιστεί δύο επιπλέον συνεντεύξεις σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα, οι οποίες θα λαμβάνονταν από δύο γυναίκες, αδελφές μεταξύ τους, που τραγουδούσαν σε γάμους από την εποχή του 1960 περίπου και μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, συνεντεύξεις που ωστόσο δεν πραγματοποιήθηκαν, αφού η μία από αυτές έφυγε απροσδόκητα από τη ζωή αφήνοντας δυσαναπλήρωτο το κενό της. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού η αδελφή της δε θέλησε να δώσει τη συνέντευξη, λόγω της κακής ψυχολογικής της κατάστασης και η στάση της αυτή έγινε απόλυτα σεβαστή. Θα μπορούσαν επίσης να γίνουν περισσότερες συνεντεύξεις σε σχέση με όσες έγιναν και μάλιστα αυτές να πραγματοποιηθούν σε διαφορετικούς νομούς της χώρας, ώστε να συλλεχθούν περισσότερες πληροφορίες από διαφορετικά μέρη σχετικά με τα έθιμα του γάμου, να αξιοποιηθούν περισσότερα βιώματα ανθρώπων που έχουν ζήσει γάμους στο παρελθόν κι έτσι να μπορούν να γίνουν συγκρίσεις σε σχέση με τους σημερινούς γάμους, με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε σε ασφαλέστερα συμπεράσματα.

Στο παρόν εγχείρημα έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί και να εξεταστεί η εξέλιξη και η σημασιολογία των ηθών και εθίμων του γάμου, σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή της Ελλάδας τον Αρχάγγελο της Ρόδου. Έγινε προσπάθεια να ληφθούν συνεντεύξεις από άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω, χωρίς περιορισμό στο μορφωτικό τους επίπεδο, λόγω της άμεσης επαφής τους με τις εθιμοτυπικές πρακτικές του αρχαγγελίτικου γάμου, οι οποίες τηρούνταν σε εμφανώς μεγαλύτερο βαθμό τα

παλαιότερα χρόνια συγκριτικά με σήμερα. Μοναδική εξαίρεση σχετικά με την ηλικιακή ομάδα που επιλέχθηκε να δώσει πληροφορίες για το υπό διερεύνηση θέμα αποτελεί η Χ. Κόζα, η οποία, αν και νεώτερη, γνωρίζει σε μεγάλο βαθμό όσα διερευνώνται, καθώς τρέφει μεγάλη αγάπη για την παράδοση του τόπου της, του Αρχαγγέλου και ως εκ τούτου έχει εντρυφήσει σε πολλές λεπτομέρειες και στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα παραδοσιακά αρχαγγελίτικα γαμήλια τραγούδια, λόγω και του επαγγέλματός της. Το γεγονός ότι τα άτομα που έδωσαν συνέντευξη ήταν στο σύνολό τους γυναίκες οφείλεται στο γεγονός ότι οι κανακιστάδες (άνδρες που τραγουδούσαν στους γάμους) έχουν σχεδόν στο σύνολό τους φύγει από τη ζωή. Οι συνεντεύξεις που ελήφθησαν πραγματοποιήθηκαν με γνώμονα τα άτομα που θα δώσουν πληροφορίες να έχουν ζήσει σχεδόν «ανόθευτα» τα έθιμα και τις πρακτικές του αρχαγγελίτικου γάμου, για να μεταδώσουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους, όσο το δυνατόν πιο αυθεντικά.

Υπάρχουν σημαντικά περιθώρια τα συμπεράσματα που προέκυψαν να εμπλουτιστούν ή ακόμα και να μεταβληθούν όπως προαναφέρθηκε, κάτι που ισχύει σε κάθε ερευνητική διαδικασία. Η παρούσα έρευνα αποτελεί τη βάση για περαιτέρω ανάλυση του θέματος από μελλοντικούς ερευνητές. Σε ενδεχόμενη έρευνα ίδιου ή παρόμοιου περιεχομένου και θεματικής άλλοι ερευνητές θα μπορέσουν κατά λογική αναγκαιότητα να προσθέσουν γνώσεις και εμπειρίες που δεν εντοπίστηκαν μέσα από την ερευνητική διαδικασία του παρόντος εγχειρήματος. Επιπροσθέτως, μια προοπτική της παρούσας έρευνας θα μπορούσε να αποτελέσει η επαφή με τα μικρά Ροδιόπουλα, πηγαίνοντας στα σχολεία των χωριών του νησιού, ώστε να διερευνήσουμε μέσω ερωτηματολογίου τη σχέση τους με την παράδοση και συγκεκριμένα με τα έθιμα του γάμου στον τόπο τους. Με τον τρόπο αυτόν ευελπιστούμε ότι θα διαπιστωθεί, εάν και κατά πόσον η έννοια της παράδοσης προσελκύει το ενδιαφέρον των παιδιών και θα αναλυθούν οι απόψεις τους, με στόχο τη διατήρηση των στοιχείων αυτών πολιτισμού στη μνήμη τους.

4.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θεσμός του γάμου είναι χωρίς αμφιβολία ένα από τους πιο σημαντικούς, αν όχι ο σημαντικότερος στη ζωή των ανθρώπων. Είναι ένα κοινωνικό ζήτημα ευρείας σημασίας όχι μόνο σαν γεγονός, επειδή φέρνει σε επαφή δύο ανθρώπους και τους ενώνει για το υπόλοιπο της ζωής τους, αλλά και γιατί σχετίζεται με πολλά ήθη και έθιμα τα οποία αποτελούν μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού. Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία μπορούμε να απαντήσουμε στα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε εξαρχής.

Σχετικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή αν μπορούν μέσα από τα γαμήλια τραγούδια του Αρχαγγέλου να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εθιμοτυπικών πρακτικών που τα συνοδεύουν, καθίσταται αντιληπτό ότι το στοιχείο που χαρακτήριζε όλες τις προετοιμασίες που γίνονταν, ήταν η συνοδεία παραδοσιακής μουσικής μαζί με ευχές και παινήματα για το ζευγάρι και τα συμπεθέρια. Ξεχωριστά έθιμα και όμορφοι στίχοι τραγουδιών, μας περιγράφουν όλη την προετοιμασία του, η οποία αποτελεί εκδήλωση χαράς, γλεντιού και ξεφαντώματος για κάθε ηλικίας άνθρωπο. Γνωρίζουμε ότι προς τη μυστηριακή τελετουργία του γάμου, τις δραματικές και συμβολικές φάσεις που παρουσιάζουν κατά την εξέλιξη της τελετουργίας αυτής, ανταποκρίνονται τα τραγούδια. Αυτά είναι που εκφράζουν τα συναισθήματα των ανθρώπων που συμμετέχουν στην τελετή και εναλλάσσονται στην πορεία της. Μέσω της έρευνάς μας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα αρχαγγελίτικα τραγούδια του γάμου ανταποκρίνονται στο τελετουργικό που ακολουθείται, αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά των εθιμοτυπικών πρακτικών που τα συνοδεύουν, αλλά ανταποκρίνονται και στα συναισθήματα των ανθρώπων που συμμετέχουν στις προετοιμασίες του. Τα τραγούδια του γάμου, είναι τραγούδια τελετουργικά τα οποία τραγουδιούνται στις διάφορες φάσεις του, δηλαδή κατά την προετοιμασία και πραγματοποίησή του. Στους στίχους «*Φέρτε σεντόνια δώδεκα...μαντηλάκια τριαντα δύο*», γίνεται αναφορά στην προίκα που όπως προαναφέρθηκε ήταν το πρώτο που συμφωνούνταν από τους γονείς του ζευγαριού πριν την τέλεση του γάμου. Επίσης μέσα από τους στίχους και των υπολοίπων γαμήλιων τραγουδιών γίνεται φανερό η τελετουργία και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του εκάστοτε εθίμου που «ντύνεται» με το τραγούδι (π.χ. το κουλούρι στην κουλουρία, το τραγούδι στο έθιμο με τα ρούχα του γαμπρού, στα παραξυπνήματα κ.ά.).

Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα του παρόντος εγχειρήματος, αν δηλαδή διαφαίνεται από το περιεχόμενο των γαμήλιων τραγουδιών και από τις εθιμοτυπικές πρακτικές που τα συνοδεύουν η διάρθρωση της κοινωνίας του Αρχαγγέλου, τα στοιχεία που συνελέγησαν από την έρευνα δείχνουν πολλά ενδιαφέροντα αποτελέσματα - συμπεράσματα. Στον Αρχάγγελο οι κόρες μιας οικογένειας δεν έβγαιναν εκτός σπιτιού, εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες είχαν πάρει την άδεια του πατέρα τους, κυρίως για να διεκπαιρεύσουν δουλειές του νοικοκυριού, όπως να φέρουν νερό απ' τη βρύση του χωριού ή να ψωνίσουν κάτι απ' τον μπακάλη κ.λπ. Δεν επιτρεπόταν να γνωρίσουν νεαρά αγόρια και να έχουν συναναστροφές με αυτά. Η θέση της γυναίκας και δη της ανύπαντρης κόρης στον Αρχάγγελο ήταν ιδιαίτερη. Προοριζόταν για το σπίτι και δεν έβγαινε έξω χωρίς λόγο. Αυτό γίνεται φανερό από τον στίχο: «*Πού 'το και δεν εφαινετο ετούτη η μορφοκόρη. Μηδέ άνεμος την έσυρε μηδ' ήλιος την εθώρει. Μέσα στην καρυδόκουπα εθρέφετο η*

κόρη...», όταν η νύφη βγαίνει στολισμένη για να κατευθυνθεί στην εκκλησία για το γαμήλιο μυστήριο. Οι γυναίκες ήταν αυτές που αναλάμβαναν να φέρουν εις πέρας σχεδόν όλες τις εθιμοτυπικές πρακτικές του γάμου, ενώ οι άντρες κάθονταν σε μια άκρη και με τη συνοδεία μουσικής τραγουδούσαν κι έπιναν (π.χ. «...*κέρασε τα παλλικάρια τούτα που κρατείς αγγάρια...*» κ.ά.). Ακόμα και η σειρά με την οποία χόρευαν τους χορούς στο γλέντι του γάμου καταδεικνύει τη διάρθρωση της κοινωνίας του Αρχαγγέλου και ιδιαίτερα τη θέση της γυναίκας στη συγκεκριμένη περιοχή. Και τους δύο χορούς στο γλέντι (Κάτω και Ρηνάκι) τους άνοιγε ο πατέρας του γαμπρού και ακολουθούσε η μητέρα του, οι γονείς της νύφης, το ανδρόγυνο, οι κουμπάροι και μετά οι λοιποί συγγενείς. Αυτό καταδεικνύει την υποδεέστερη θέση της γυναίκας έναντι του άντρα της. Οι γονείς της νύφης έρχονταν σε όλα πάντα δεύτεροι, γιατί δινόταν προτεραιότητα στην οικογένεια του γαμπρού, ως τιμή και αναγνώριση της υψηλότερης θέσης του στο σπίτι, σε αντίθεση με τη γυναίκα που έπρεπε να υπακούει σε όσα της έλεγε ο άντρας της χωρίς να του φέρνει αντίρρηση. Επίσης η νύφη από τον γάμο και μετά ήταν πρόπον να κυκλοφορεί περισσότερο με τη μητέρα του άντρα της και όχι τόσο με τη μητέρα της.

Επίσης οι προκαταλήψεις υπήρχαν σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνία του Αρχαγγέλου, κάτι που γίνεται φανερό και μέσα από τις πρακτικές του γάμου και τα τραγούδια που τις συνοδεύουν. Για παράδειγμα στην παρασκευή των ψωμιών η πρώτη που άρχιζε να κοσκινίζει έπρεπε αν ήταν παντρεμένη να είναι πρωτοστέφανη («...*μονοστέφανοι και μονοκούμπαροι και μονοσύντεκνοι...*»), κι αν ήταν ελεύθερη, να έχει και τους δύο της γονείς στη ζωή. Γενικά στον Αρχάγγελο ευλογημένος ήταν ο πρώτος γάμος, ενώ κάτι διαφορετικό (π.χ. δεύτερος γάμος κάποιου) δεν αναγνωριζόταν. Επίσης αν κάποια κοπέλα έχανε τους γονείς της, αυτό εκλαμβάνόταν ως κακοτυχία και δε συμμετείχε στις γαμήλιες πρακτικές γιατί πίστευαν ότι η κακοτυχία της θα μεταδοθεί και στο νιόπαντρο ζευγάρι.

Επιπροσθέτως στην κοινωνία του Αρχαγγέλου εξέχουσα θέση είχε η θρησκεία κι αυτό διαφαίνεται σε όλα τα γαμήλια τραγούδια στο ξεκίνημά των οποίων πάντα γίνεται επίκληση στην Παναγία και τον Χριστό. Επίσης συνυφασμένη με την εξέχουσα θέση της θρησκείας ήταν η έννοια της τιμής στον Αρχάγγελο. Γι' αυτό την Τρίτη μετά τον γάμο, όλοι οι συγγενείς πήγαιναν να διαπιστώσουν την αγνότητα της νύφης κι αν όλα ήταν καλά, έρριαν με λουλούδια το σεντόνι και το κρεβάτι του ζευγαριού κι έριχναν λεφτά. Αν όχι τότε η οικογένεια της νύφης έπρεπε να αποζημιώσει με κάποιον τρόπο την οικογένεια του γαμπρού.

Ακόμα ο θεσμός της συγγένειας ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για τους Αρχαγγελίτες. Στον αρχαγγελίτικο γάμο ο καθένας από την οικογένεια των νεόνυμφων είχε τον ρόλο του. Όλοι βοηθούσαν για να τελεστεί ο γάμος και να γίνουν όλα όπως πρέπει. Έτσι επιβεβαιώνεται η άποψη ότι στην παραδοσιακή κοινωνία η συγγένεια, σε κάθε της μορφή, αποτελεί τη βάση για τη συμμετοχή, εκτός των άλλων και στις εθιμικές τελετές. Η ίδια η κοινωνική δομή αντιστοιχεί στο σύστημα συγγένειας κι έτσι οι κοινωνικές λειτουργίες των θεσμών που επηρεάζουν τη ζωή των ατόμων και τον χαρακτήρα της κοινωνίας ανάγονται στο σύστημα αυτό.

Προχωρώντας στο τρίτο και τελευταίο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας έρευνας, αν δηλαδή διατηρούνται και σήμερα τα έθιμα του αρχαγγελίτικου γάμου, διαπιστώνουμε

ότι αυτά δεν έχουν εκλείψει εντελώς. Πολλά από τα γαμήλια έθιμα συνεχίζουν να αναβιώνονται από τα περισσότερα ζευγάρια, κάτι που δείχνει ότι ο Αρχάγγελος συμβάλλει δυναμικά στη διάσωση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς δημιουργώντας μια μοναδική παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές. Μέχρι και σήμερα δε νοείται γάμος χωρίς κουλουρία. Είναι ένα έθιμο το οποίο διατηρείται αναλλοίωτο στον χρόνο. Ακόμα σήμερα στους περισσότερους γάμους διατηρείται το ντύσιμο της νύφης και του γαμπρού με τη συνοδεία των παραδοσιακών τραγουδιών, αλλά η διαδικασία αυτή γίνεται πλέον στο καινούριο σπίτι στο οποίο πρόκειται να κατοικήσει το νιόπαντρο ζευγάρι και όχι στο σπίτι της νονάς του γαμπρού. Ο Μοναχικός δε χορεύεται πια, εκτός από εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις ζευγαριών που θέλουν να τηρήσουν το παλαιό αυτό έθιμο. Επίσης το γαμήλιο τραπέζι λαμβάνει χώρα σε πολυτελείς αίθουσες εκδηλώσεων, που δε θυμίζουν σε τίποτα την απλότητα των καμαρικών σπιτιών. Η σειρά βέβαια των χορών διατηρείται μέχρι σήμερα και τηρείται με θρησκευτική ευλάβεια. Έτσι κάθε γάμος ξεκινά με τον πρώτο χορό τον «Κάτω» και τελειώνει με το «Ρηνάκι».

Στο παρελθόν όλα τα έθιμα είχαν την σημασία τους για την κοινωνία στην οποία λάμβαναν χώρα, γι' αυτό άλλωστε και οι άνθρωποι έδιναν μεγάλη σημασία στην εφαρμογή και τη διατήρησή τους. Σήμερα οι συνήθειες έχουν αλλάξει και ο γάμος βιώνεται με τρόπο εντελώς διαφορετικό από το παρελθόν. Σήμερα τελείται το μυστήριο και η ιεροτελεστία του, αλλά απουσιάζουν όλα όσα γίνονταν πριν και μετά τον γάμο, διαδικασίες στις οποίες οι άνθρωποι των παλαιότερων χρόνων έδιναν σημασία. Ο γάμος παλιά κρατούσε περισσότερο χρονικό διάστημα εξαιτίας όλων των διαδικασιών που έπρεπε να ακολουθηθούν, ενώ σήμερα δύο άνθρωποι μπορούν να παντρευτούν με πολιτικό γάμο που δεν απαιτεί καμία προγενέστερη προπαρασκευαστική διαδικασία ή να τελέσει σε μια μέρα, σχεδόν ταυτόχρονα δύο μυστήρια, αυτό του γάμου και ύστερα της βάφτισης, αφού τα τελευταία χρόνια συνηθίζεται πρώτα ένα ζευγάρι να αποκτά παιδί και ύστερα να παντρεύεται.

Η βάση και οι απαρχές των ηθών και των εθίμων γενικά βρίσκονται στα αρχαία χρόνια και οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνώριζαν αλλά ούτε και γνωρίζουν σήμερα τον λόγο της ύπαρξής τους, ούτε και τη σημασία τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό περνώντας τα χρόνια απλά συμμετείχαν και συμμετέχουν στη διαδικασία, παρακολουθώντας τους μεγαλύτερους, δίνοντας έμφαση κυρίως στη χαρά και την ευχαρίστηση του συμμετέχειν.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, είναι αναγκαίο να κατατεθούν και κάποιες προτάσεις οι οποίες θα στοχεύουν στη διατήρηση και την ανάδειξη των ηθών και εθίμων του γάμου, όπως και των τραγουδιών με τα οποία αυτά τα ήθη και έθιμα πλαισιώνονταν. Όλοι μας έχουμε υποχρέωση να διαφυλάξουμε αυτόν τον μοναδικό θησαυρό, που προσδιορίζει πολιτισμικά τον τόπο μας. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαν διάφοροι τοπικοί φορείς και οι αρχές του τόπου, να συλλέξουν πληροφορίες και να καταγράψουν τα συγκεκριμένα ήθη και έθιμα με τα τραγούδια τους και σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους να δημιουργήσουν εκθέσεις με διάφορα αντικείμενα που χρησιμοποιούνταν στις προετοιμασίες ενός γάμου, διαφυλάττοντας έτσι την ιστορία πολλών χρόνων. Επίσης είναι άκρως σημαντικό και απαραίτητο να υπάρχουν εκπαιδευτικοί στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση που να

υλοποιούν προγράμματα με πολιτιστικά θέματα, τα οποία θα προάγουν την παράδοση του τόπου μας. Στόχος όλων μας, εκπαιδευτικών και μη, θα πρέπει να είναι η διατήρηση των χαρακτηριστικών εκείνων γνωρισμάτων, που μεταλαμπαδεύοντάς τα στις νεότερες γενιές, θα μείνουν αναλλοίωτα στον χρόνο και θα αποτελέσουν τη συνέχεια της πολιτισμικής μας ταυτότητας. Τέλος είναι πολύ σημαντικό οι φοιτητές που έρχονται στο νησί μας, προκειμένου να σπουδάσουν στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, να μπορούν να γνωρίσουν την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου μας, μέσω μαθημάτων στα πλαίσια προπτυχιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών, μαθήματα τα οποία θα αναδεικνύουν την ιστορική και πολιτισμική αξία των ηθών και των εθίμων και όχι μόνο, στα χωριά του νησιού μας και θα συμβάλλουν στην προβολή, την ανάδειξη, αλλά και τη διατήρησή της στο πέρασμα των χρόνων.

Είναι σημαντικό να δίνεται προσοχή στην διατήρηση των παραδόσεων, με την προσαρμογή πάντα στις ισχύουσες συνθήκες ζωής, ώστε οι γενιές που θα έρθουν στο μέλλον να διατηρήσουν την ταυτότητά των προγόνων τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους κάνουν να ξεχωρίζουν ανά τον κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έντυπες Πηγές

- ◆ Κλαδάκη-Μενεμενλή Φ., «Από την εκπαιδευτική ιστορία της Ρόδου (1889-1989)», Σύρος: Δήμος Ροδίων, 2002.
- ◆ Μπαμπινιώτης Γ., «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012.
- ◆ Μπογιάννος Θεοφάνης, «Ιστορικό και φωτογραφικό οδοιπορικό», Ρόδος, 2015.
- ◆ Μπογιάννος Θεοφάνης, «Απογραφή, Μάιος 2011», Ρόδος, 2017.
- ◆ Νάκου Ε., «Μουσειά: Εμείς, τα πράγματα και και ο πολιτισμός», Αθήνα, 2001, σελ.1-72, 111-130.
- ◆ Παπαρίζος Ρίζος, «Η ζωή στα χωριά του Γράμμου», Εκδόσεις Κώδικας, Θεσσαλονίκη, 1996.
- ◆ Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., «Ιστορία της Ρόδου», Αθήνα, 1970.
- ◆ Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., «Ιστορία της Ρόδου», Δήμος Ρόδου Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Β' έκδοση, Αθήνα 1994.
- ◆ Patton, M. Q. «Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.)», Thousand Oaks: Sage Publications, 2002

ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ◆ Ανδριανάκος Γεώργιος – Ανδριανάκος Γιάννης - Δανδουλάκης Χάρης, «Επαγγέλματα που έχουν εξαφανιστεί », 2017.
Διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/132034987-Epaggelmata-poyehoyn-exafanistei-giorgos-andrianakos-giannis-andrianakos-harisdandoylakis.html>(ανακτήθηκε 16/08/2023)
- ◆ Βογιατζόγλου Μ., Δρακοπούλου Μ., Καζολέα Λ., Καμπάνη Δ., Κασδάγλη Α., Κεσίσογλου Ε., Κουζηνόπουλος Κ., Παπαδημητρίου Κ., Σιδέρη Κ., «Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός», Γνώση, τόμος ΙΙ, Αθήνα, 1986. Διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/132034987-Epaggelmata-poyehoyn-exafanistei-giorgos-andrianakos-giannis-andrianakos-harisdandoylakis.html> (ανακτήθηκε 15/09/2023).
- ◆ Στουγιαννίδης Άρης, «Το βήμα του λόγου μας», 2010 Διαθέσιμο στο: stougiannidis.gr (ανακτήθηκε, 25/11/2023)
- ◆ Τάσση Μαρία & Τουλούπη Ιωάννα, «Ελληνική λαϊκή παράδοση», 2013.
Διαθέσιμο στο: <https://www.slideshare.net/sidarieva/ss-1772776> (τελευταία ανάκτηση 28/09/2023).
- ◆ Τσιαμήτρος Γιάννης, «Τα παραδοσιακά επαγγέλματα στην Ελλάδα και η τελική εξαφάνιση τους στην σύγχρονη εποχή», 2012. Διαθέσιμο στο: <http://www.istorikathemata.com/2012/09/traditional-professions-inGreece.html> (ανακτήθηκε 28/09/2023).

Βοηθήματα

- ◆ Βαρβούνης Μ.Γ., « Σύγχρονοι προσανατολισμοί της ελληνικής λαογραφίας», Εκδ. Πορεία, Αθήνα, 1993.
- ◆ Βρέλλη-Ζάχου Μαρίνα, «Χορός και ένδυμα, παράδοση και αναπαράσταση», Βασίλης Νιτσιάκος (εισαγωγή-επιμέλεια) Χορός και Κοινωνία, Έκδοση Πνευματικού Κέντρου Κόνιτσας, Κόνιτσα, 1994, σ. 97-110.
- ◆ Βρέλλη-Ζάχου Μαρίνα, «Χειρόγραφα λαογραφίας από σπουδαστές της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων 1966 1967», αρχείο Δημητρίου Σ. Λουκάτου, Ιωάννινα, 1999.
- ◆ Bultrusch E., «Η ιστορία, η κοινωνιολογία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης», μτφρ. Χ. Μπαλόγλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 2004.
- ◆ Δουλαβέρας Αριστείδης «Λαογραφία του Έντεχνου Λαϊκού Λόγου, Παράδοση και Νεωτερικότητα», Τόμος Α', Εκδ.οίκος Κ.&Μ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2020.
- ◆ Ζούζουλα Σ., Μουσική και λαογραφική κίνηση στην Ελλάδα την περίοδο 1909-1929, Διπλωματική εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου, 2018.
- ◆ Θεοδωρόπουλος Θ., «Η ελληνική παράδοση προϋπόθεση για την προστασία του περιβάλλοντος», Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα, 1980.
- ◆ Ιωσηφίδης, Θ. «Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες», Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2008.
- ◆ Κακάμπουρα Ρ., «Λαογραφία Δελτίο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας», Πρακτικά Ημερίδας, «Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και τον διεθνή χώρο», 2013.
- ◆ Καψωμένος Ερατοσθένης, «Δημοτικό Τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση», Επανέκδοση, Εκδ. ΠΑΤΤΑΚΗ, Αθήνα, 2008.
- ◆ Κορρέ – Ζωγράφου Κατερίνα, «Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο II», Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2004.
- ◆ Λογοθέτης Μ., «Οι κοινοτικοί θεσμοί στα Δωδεκάνησα κατά τα χρόνια της δουλείας (1522-1945)», Αθήνα, 2017.
- ◆ Μαντζούκας Σ., «Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα: Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση» Νοσηλευτική, 46(1), 88-98, 2007.
- ◆ Μανωλάκη Ε., «Σύγχρονες τάσεις της ελληνικής λαογραφίας» Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2008.

- ◆ Mason J. «Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας» (8η εκδ.) (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή) Εκδ.Πεδίο, Αθήνα, 2009.
- ◆ Μερακλής Μιχάλης, «Λαϊκή Τέχνη», Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1992.
- ◆ Μερακλής Μιχάλης, «Θέματα Λαογραφίας», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.
- ◆ Μερακλής Μιχάλης, «Λαογραφικά Ζητήματα», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2004.
- ◆ Μερακλής, Μιχάλης, «Ελληνική Λαογραφία: Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και έθιμα, Λαϊκή τέχνη», Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2011.
- ◆ Μηνιασής Ι., « Η ιταλική εκπαιδευτική νομοθεσία στα Δωδεκάνησα κατά την περίοδο 1926-1943» [διδακτορική εργασία], Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Ρόδος, 2009.
- ◆ Robson C., «Η έρευνα του πραγματικού κόσμου» (μτφρ. Β. Νταλάκου και Κ. Βασιλικού, επιμ. Κ. Μιχαλοπούλου), Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2007.
- ◆ Σάββας Φύλλης, «Οι ρίζες μας», Ι. Έκδοση, Ρόδος, 1998.
- ◆ Σηφάκης Μ. Γρηγόρης, «Για μια Ποιητική του Ελληνικού Δημοτικού Τραγουδιού», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1998.
- ◆ Τσιτσόπουλος Α., «Το έθιμο ως κανόνας δικαίου», Αθήνα, 1983, σελ.637.
- ◆ Φίλια Β., « Η κοινωνιολογία του πολιτισμού», τόμος Α, Αθήνα 2000, σελ. 5-128.

